

4997



54997/21-

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE**

SECTIO SCIENTIAE SOCIALISMI

23. 07. 1981

TUDOMÁNYOS SZOCIALIZMUS

НАУЧНЫЙ СОЦИАЛИЗМ

WISSENSCHAFTLICHER SOZIALISMUS

TOMUS XVI.

**SZEGED
1979**



**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
SECTIO SCIENTIAE SOCIALISMI**

TUDOMÁNYOS SZOCIALIZMUS

НАУЧНЫЙ СОЦИАЛИЗМ WISSENSCHAFTLICHER SOZIALISMUS

TOMUS XVI.

**SZEGED
1979**

Szerkeszti:

DR. RÁCZ JÁNOS

tanszékvezető egyetemi tanár
a történelemtudományok kandidátusa

Technikai szerkesztő:

DR. BELÉNYI GYULA

adjunktus

E kötet szerzői:

DR. FISCHER FERENC

tanársegéd

DR. NAGY LÁSZLÓ

adjunktus

A CHILEI HADSEREG ÉS A NÉMET KATONAI BEFOLYÁS

BEVEZETÉS

Az 1973-as szeptemberi fasiszta puccs után a chilei hadsereg a nemzetközi figyelem és történetkutatás homlokterébe került. A puccsot megelőző időszakban a chilei fegyveres erőkkal kapcsolatban számos polgári mítosz élt, melyek azt sugallták, hogy ez a hadsereg a „kaszárnyaik falai” között fog maradni. E mítoszok még a chilei és a nemzetközi baloldali erőkre is hatottak. 1973 azonban véresen leszámolt ezzel a feltételezéssel. A fasiszta hatalomátvétel okainak elemzése politikailag szükségesszerűvé vált: miért, és miért éppen ilyen fasiszta módszerekkel lépett a chilei hadsereg a politikai élet porondjára?

A meginduló kutatások már viszonylag korán jelezték azt is, hogy a chilei fegyveres erők szerepét csak akkor lehet kellően értékelni, ha *előtörténetét* is feltárják.* A chilei puccs előtti elemzések az Egyesült Államok II. világháború utáni erős katonai befolyását követték elsősorban nyomon, s háttérbe szorult az a tény, hogy a XX. század első felében Dél-Amerika több országában jelentős német katonai hatás érvényesült. Erre hívja fel a figyelmet Clodomiro Almeida, az Allende-kormány egykori külügyminisztere is: „A chilei hadsereg a porosz hagyományok szerint nevelkedett, s Pinochet számított a katonák vak engedelmességére.”**

A német katonai befolyás mintegy hat évtizeden keresztül érvényesült a chilei hadseregben, s csak a II. világháború után lépett helyébe az Egyesült Államok. *A tanulmány arra vállalkozott, hogy a német-chilei katonai kapcsolatok első szakaszát (1885—1914) kövesse nyomon.* Ebben a periódusban a porosz katonai modellt követve rakták le napjaink chilei hadseregének alapjait, mely már születésekor sem demokratikus, sem apolitikus nem volt, hiszen már 1891-ben egy véres polgárháborúban az oligarchia és a külföldi reakció mellé állt. E történeti gyökerek azt mutatják, hogy ez a fegyveres erő a porosz-junker militarizmus szülötte volt, ennek szelleme, módszerei honosodtak meg, s ezek a tradíciók éltek tovább egészen napjainkig. A chilei-német katonai kapcsolatok az 1. világháború után még mintegy két évtizedig álltak fenn, ez az időszak azonban már kívül esik a tanulmány keretein.

A dolgozat bázisát többségében német nyelvű források képezték. Ez részint természetes, a téma jellegéből is adódik, ugyanakkor bizonyos egyoldalúságot is jelent. A chilei hadsereg előtörténetének árnyaltabb, mélyebb elemzése tehát szükségessé teszi mind az időhatárok — 20-as, 30-as évek — mind pedig a forrásanyag — spanyol, angol — kibővítését.

* Magyar nyelven először e kérdésre *Anderle Ádám*: Tanulmányok a chilei hadseregről c. cikkében (Hadtörténelmi Közlemények. 1974. 1. sz. 135—138. o.) hívta fel a figyelmet.

** Magyarország, XIII. évf. 41. sz. 1976. október 10. 14. o.



I. A CHILEI HADSEREG REORGANIZÁCIÓJÁNAK HÁTTERE

1. A csendes-óceáni háború (1879-1883)

Az 1879—1883 között folyó csendes-óceáni háború (Guerra del Pacífico) Dél-Amerika történetének egyik legjelentősebb háborúja volt. A háború nyomán keletkezett területi és hatalmi változások súlyos feszültségek forrásai voltak, melyek a XIX. század utolsó negyedében erősen éreztették hatásukat, s számos vonatkozásban még napjainkban is izzó parazsat jelentenek.¹ *A csendes-óceáni háború utáni kül- és katonapolitikai helyzet teremtett olyan feltételeket, melyek előtérbe állították a chilei hadsereg szerepét, szükségessé tették annak modernizálását, s jó alkalmat teremtettek, hogy a német imperializmus a katonai befolyás csatornáján keresztül szilárdan megvetesse lábát Chilében.*

A csendes-óceáni háborút másképp „salétromháborúként” is emlegetik, ami egyúttal ki is fejezi a háború fő célját és tartalmát. A küzdelem a salétrommonopólium megszerzéséért folyt, három ország — Peru, Bolívia, Chile — és a mögöttük álló angol, német és francia tőkés érdekeltségek között.

A XIX. század elején az Atacama-sivatagon Peru és Bolívia osztozott. A határt a két állam között csak nagy vonalakban állapították meg, hiszen ezt a területet a függetlenné váláskor teljesen értéktelennek tartották. Az Atacama akkor kezdett értékessé válni, amikor rájöttek arra, hogy a salétrom nemcsak lőporgyártásra alkalmas, hanem rendkívül fontos nitrogéntartalmú műtrágya is, melyet akkor még mesterséges úton elő sem tudtak állítani. Nagyon találóan írja Eduardo Galeano, hogy 1879-ig a „Chile, Peru és Bolívia között lappangó konfliktusok elhárításában a sivatagi sáv — Atacama — mintegy lökésgátlóként működött. A salétrom azonban kirobbantotta a nyílt viszályt.”² Chile és Bolívia 1866-ban abban állapodott meg, hogy a határ az Atacama-sivatagban, a 24. szélességi fok mentén fog húzódni. A 23. és a 25. szélességi fokok között (itt található a fő salétromkikötő, Antofagasta is) bányászott salétrom bevételén a két állam fele-fele arányban részesült. A fent említett térségben több chilei érdekeltségű salétromkitermelő vállalat alakult, melyekben igen erős volt az angol és a német tőke részvétele is.

Chile még 1874-ben Bolíviától garanciát kapott arra, hogy a bolíviai területen működő chilei vállalatok adózása 25 évig nem fog megváltozni, azonban 1878-ban Bolívia mégis magas salétromkiviteli vámot vezetett be. Bolíviát döntésében az 1873 óta tartó, s az országot súlyosan érintő gazdasági válság motiválta, valamint

¹ A csendes-óceáni háborúnak napjainkig ható következményeiről lásd pl. *Major László: Tenger kerestetik, Magyarország, 1977. 4. sz. A puccsok országa, Magyarország, 1979. 46. sz. 10. l.*

² *Eduardo Galeano: Latin-Amerika nyitott erei. Magvető Kiadó, Budapest, 1976. 245. l.*

Peru nyomása is. A chilei és az angol tőke profitérdekeit mélységesen sértette Bolívia eljárása, a chilei cégek ellenszegültek. Erre Bolívia azzal fenyegetőzött, hogy a chilei kitermelő üzemeket kártalanítás nélkül kisajátítja. A chilei, az angol és a német salétromvállalkozóknak megvolt tehát a „Szarajevójuk”.

Az események ezután már gyorsan követték egymást. Chile ultimátumot intézett Bolíviához, amelyben a korábbi állapotok visszaállítását követelte. Miután Bolívia ennek nem tett eleget, a chilei hadsereg egységei 1879. február 14-én megszállták a legfontosabb bolíviai kikötőt, Antofagastát. Ez nem ütközött különösebb ellenállásba, mivel a bolíviai terület lakosságának mintegy 90%-a már chilei volt. A chilei hadsereg a 23. déli szélességi fokig (Mejillonesig) szállta meg a tengerparti területeket. Peru közvetíteni akart Bolívia és Chile között, de ezt Chile nem fogadta el, sőt április 5-én Perunak is hadat üzent. A casus bellit az 1873-as perui-bolíviai szerződés képezte, amely lényegében Chile-ellenes szövetséget jelentett.

A Bolívia és Chile közti ellentétek még nagyobb, igazi jelentőségüket a perui—chilei viszonytal összefüggésben kapták meg. Peru fő bevételét 1840-1880 között a guanó-export jelentette. A rablógazdálkodás miatt azonban a perui guanótelepek kimerülőben voltak, ugyanakkor a salétrom a guanónak fontos vetélytársává vált a 60-as, 70-es években. Chile egyre több salétromot dobott piacra — bolíviai területekről — így 1877-ben Peru már válságos helyzetbe jutott: 650 ezer tonna guanó várt behajózásra, de nem akadt rá vevő a nagyobb tápértékű chilei salétrom konkurrenciája miatt.

Peru arra törekedett, hogy a konkurens chilei salétromipart megsemmisítse. Ezért egyfelől saját tartományában, Tarapacában igyekezett a chilei vállalkozások elé akadályokat gördíteni, másfelől azonban e terv csak akkor teljesülhetett, ha a bolíviai Antofagasta tartományban is lehetetlenné teszik a chilei tőke működését.

Peru, hogy az államkincstárnak és a francia érdekeknek (kölcsönök visszafizetése) megfelelően új bevételi forrásokra tegyen szert, 1873-ban kísérletet tett a salétrom-termelés- és kereskedelem állami monopóliummá való átalakítására. A salétromkitermelőket arra kényszerítették, hogy a salétromot rögzített áron a perui államnak adják el. Ez természetesen nagy nyereséget jelentett Perunak, de ugyanakkor a külföldi magántőke érdekeit mélységesen sértette. 1879 előtt a perui Atacamában pl. az angol befektetések 1 millió font sterling között mozogtak, s jelentős volt a német tőke részesedése is. *A perui-bolíviai politika megteremtette a feliételeket ahhoz, hogy a külföldi tőke és a chilei érdekek találkozzanak.*

A csendes-óceáni háború közvetlenül a chilei-bolíviai ellentétek miatt robbant ki, de Chile fő ellenségének inkább Perut tekintette. Peru a salétrommonopóliumra törekedett, ugyanúgy mint Chile.³

³ A csendes-óceáni háború okaival, eseményeivel, következményeivel többek közt az alábbi művek foglalkoznak:

Ernst Samhaber: Südamerika. Hamburg. 1939. 576. l.

Adolf Bieler: Tacna-Arica. Mitteilungen der Iberoamerikanischen Gesellschaft, Jahrgang II. Heft 3. 1919. 70 l.

William Z. Foster: Az amerikai földrészt rövid politikai története. Szikra, Budapest, 1952. 242. l.
Semper—Michels: Die Salpeterindustrie Chiles. Berlin, 1904. 91. l. *Robert N. Burr:* By Reason or Force. Chile and the Balancing of Power in South-Amerika, 1830—1905. Berkeley and Los Angeles, 1967. 138. l.

Jürgen Hell: Deutschland und Chile von 1871—1918. Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Rostock, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Jg. XIV. Heft. 1/2. 1965. 84. l.

Hugo Kunz: Chile und die deutschen Colonien. Leipzig. 1890. 425. l.

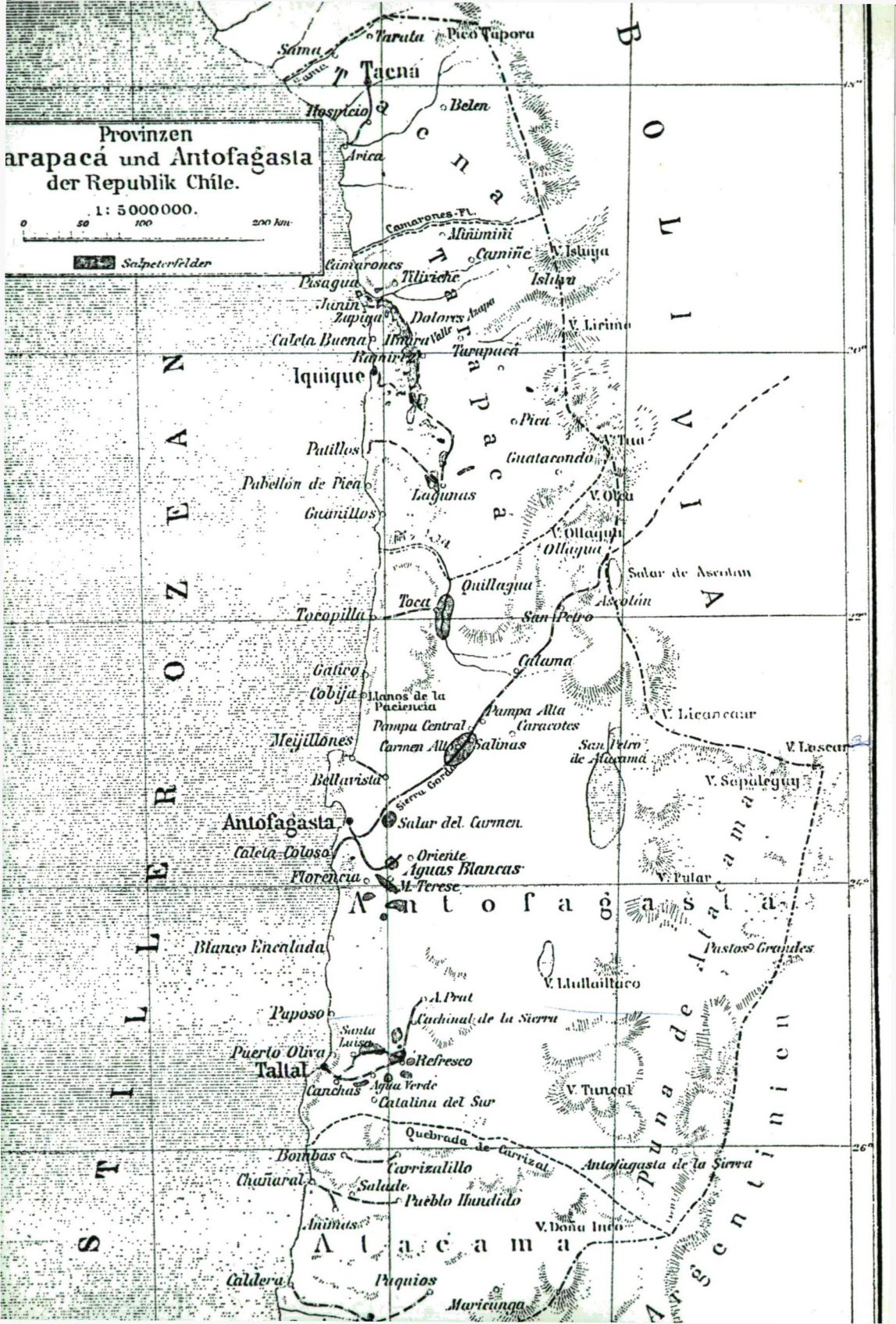
Frederick M. Nunn: The Military in Chilean History, Essays on Civil-Military Relations, 1810—1973. Albuquerque, University of New Mexico Press, 1976. 66. l.

Provinzen Tarapacá und Antofagasta der Republik Chile.

1: 5 000 000.

0 50 100 200 km.

Salpeterfelder



Az 1879-es gyors és határozott chilei katonai lépésekre a választ elsősorban az ország gazdasági helyzete adja meg. Az 1873-tól kibontakozó, az egész világot érintő gazdasági válság súlyosan érezte hatását Chilében is. Anibal Pinto elnöksége alatt (1876—1881) az állami költségvetés 21 millió pesóról 16 millióra csökkent. Az exportból származó bevételek csökkenése felborította a chilei fizetési mérleg egyensúlyát, és bankcsődöt okozott. Elveszett Chile szinte teljes aranytartaléka is.

A chilei gazdasági élet a 70-es évek végén már erősen függött a salétromtól, és általában a kitermelő ágazatoktól (réz). A salétromiparral szembeni bolíviai fenyegetés (adóemelés, az elkobzás veszélye) az egész chilei nemzetgazdaságot, a meggyorsuló kapitalista fejlődést veszélyeztette. A kormánynak és a chilei tőkések egyik fontos bevételi forrása forgott veszélyben. *A chilei gazdasági, politikai vezető köröket akkor érte a bolíviai lépés, amikor az országban épp tetőzött a válság.* A krízist minden áron, akár háború árán is le akarták vezetni, sőt lehetőségeket láttak arra — Bolívia jó ürügyet szolgáltatott erre —, hogy a hőn áhított, nagy jövedelmeket biztosító salétromtelepeket uralmuk alá vegyék, s ezzel a súlyos gazdasági problémákat megoldják. *A csendes-óceáni háború Chile részéről lényegében az 1878-ban tetőző gazdasági válság katonai megoldása volt!*

1879 áprilisában Chile közvetlen háborús céljai kialakulóban voltak: megszerezni a bolíviai tengerpartot a 23. szélességi fokig; Bolíviát leválasztani Peru oldaláról; Peru rábírní arra, hogy az 1873-as bolíviai-perui szerződést hatályon kívül helyezték. De már ekkor homályosan megfogalmazódtak chilei részről a perui „határkiigazítások” tervei is Tarapaca tartományt illetően.

1879 októberében döntő fordulat történt a háború menetében: Chile megszerezte a haditengerészeti fölényt. Ezután vált lehetővé a chilei csapatok partraszállítása Pisaguánál (1879. november), a perui Tarapaca tartományban. A fő célkitűzés az Arica térségében egyesült perui-bolíviai csapatok széttűzése volt. A chilei csapatok Tacnánál (1880. május) megverték az egyesített bolíviai-perui erőket, majd a flotta támogatásával Aricát is elfoglalták.

Ezek a csaták azt eredményezték, hogy Bolívia gyakorlatilag kivált a háborúból. Peru nehéz helyzetbe került. Pénzügyi nehézségei egyre nőttek, hiszen fő jövedelemforrása, a salétromtelepek már chilei megszállás alatt voltak. A chilei csapatok ott és akkor szállhattak partra, amikor csak akartak. *Chile győzelmi esélyei a teljes*

Richard von der Borcht: Das Wirtschaftsleben Südamerikas, insbesondere in seinen Beziehungen zu Deutschland. Veröffentlichungen des Ibero-amerikanischen Instituts, Bibliothek der „Cultura Latino-Americana“, Berlin 1919. 75. l.

Jose Carlos Mariátegui: Hét tanulmány a perui valóságról. Kossuth, 1977. (A guanó és a salétrom időszak a c. fejezet.)

E. J. Hobsbawm: A tőke kora (1848—1875) Kossuth, Budapest, 1978. 151. l.

Alein Joxe: Las Fuerzas Armadas en el sistema político de Chile. Santiago 1970. 45. l.

Vályi Zsuzsa: Forradalom és ellenforradalom Chilében. Magvető Kiadó, Bp. 1974. 14. l.

Carl Krebs—Gustav Pommerenke: Deutscher Handel und deutsche Schifffahrt in Chile. Deutscher Arbeit in Chile. Festschrift des Deutschen Wissenschaftlichen Vereins zu Santiago zur Centenarfeier der Republik Chile. I—II. Band. Santiago de Chile, 1913. II. k. 81. l.

Norbert Lechner: Der Demokratisierungsprozess in Chile. Versuch einer Interpretation der politischen Entwicklung. Freiburg, Phil. Diss. 1969. 31. l.

Emil Körner: Die historische Entwicklung der Chilenischen Wehrkraft. Beihefte zum Militär wochenblatt 1910. Beiheft 5. 139. l.

El Ejército de Chile desde 1861—1910. Memorial del Ejército de Chile. Numero Especial. Santiago de Chile. No. 298. 1960. 102. l.

Arevana Hector: La Escuela Militar a traves de sus 150 Años. Boletín de la Academia Chilena de la Historia 34. (1967.) Nr. 176. 146. l.

győzelemre megnőttek, „vérszemet” kapott! Perutól Tarapaca és Tacna-Arica tartományokat, nagy hadisarcot, a perui-bolíviai szövetség felmondását követelte. 1880-ban nagy viták zajlottak a chilei politikai, katonai vezetésben: folytassák-e a háborút Peru ellen vagy sem? Miután a tárgyalások eredménytelenül végződtek, és egy újabb hadjáratra kedvező feltételek kínálkoztak, a santiagoói kormány arra a döntésre jutott, hogy megtámadja a perui fővárost.

Chile nagy lehetőséget látott abban, hogy teljesen tönkretegye északi rivális szomszédját. Elérhető közelségbe került a salétrommonopólium megszerzése. Sokat nyomott a latban, hogy a perui Tarapaca tartomány gazdaságilag sokkal értékesebbnek számított, mint a bolíviai Antofagasta tartomány. A perui salétromterületek gazdagabbak voltak. Kiváló kikötők (Iquique, Pisagua), jó vasúthálózat állt rendelkezésre, s az Atacama salétromkitermelésének jelentősebb része is itt összpontosult.⁴

Chile alaposan felkészült a *limai hadjáratra*. A hadsereg létszáma 1880 végén több mint 40 ezer fő volt. A chilei csapatok Lima közelében partra szálltak, két döntő csata után — Chorillos, Miraflores — 1881. január 17-én bevonultak Limába. A chilei csapatok tehát két év alatt legyőzték a perui-bolíviai erőket, megszállva tartották a gazdag salétromtartományokat, sőt még a perui főváros is a kezükre került.

Lima elését azonban nem követte a perui kapituláció, mint ahogy azt a chilei katonai vezetők várták. Chile ugyan ellenőrzése alatt tartotta a partvidéket (Costa), azonban a perui Andokban (Sierra) több ellenállási góc alakult ki (Arequipa, Cajamarca). A háború elhúzódása túl veszélyessé válhatott Chilére nézve. A pénzügyi szempontokon túl, mind külpolitikailag, mind belpolitikailag sürgőssé vált a háború mielőbbi befejezése. *Egyfelől Argentína* kezdett egyre fenyegetőbben fellépni Chilével szemben: (Chilének két északi szomszédja felett aratott győzelme a korábbi erőviszonyokat lényegesen megváltoztatta.)⁵ Másfelől az *araukán indiánok* felkelésükkel igyekeztek kihasználni a chilei hadsereg távoli, északi területeken való lekötöttségét. Ez jelentős erőket vont el akkor, és okozott problémákat, amikor még a csendes-óceáni háború nem fejeződött be.⁶

Chile helyzetét ebben a nehéz szituációban az könnyítette meg, hogy a perui ellenállás nem volt egységes, így a chilei csapatok külön-külön megverték a perui erőket. Ezután vált lehetségessé — amire Chile több mint 2 évig hiába várt —, hogy az Iglesias tábornok vezette bábkormányral 1883. október 20-án a Lima közelében fekvő Anconban megkössék a Chile diktálta békeszerződést.⁷

2. Chile külpolitikai helyzete a 80-as években

A csendes-óceáni háború, illetve az eredményeként létrejött *status quo* alapvetően meghatározta Chile külpolitikai helyzetét. Olyan sajátos feltételek jöttek létre, hogy azok számos vonatkozásban döntőek voltak a chilei-német katonai kapcsolatok alakulására is. Ezért fontos szem előtt tartanunk és felvázolnunk Chile külpolitikai pozícióját a 80-as években.

Perunak az 1883-as *anconi békeszerződés* II. cikkelye értelmében „örökösen és feltétel nélkül” le kellett mondani a akkori leggazdagabb tartományáról, Tarapacáról.

⁴ Semper—Michels: i. m. 74. 92. l.

⁵ Burr: i. m. 144—146; 155. l.; Samhaber: i. m. 623. l.

⁶ Albert Hoerl: Die deutsche Kolonisation in Chile. Deutsche Arbeit in Chile... i. m. I. k. Karl Götz: Deutsche Leistung in Amerika. Berlin 1940. 101. l.

⁷ Burr: i. m. 155. l.; Nunn: i. m. 66—68. l.

A Camarones folyótól északra levő perui tartományok, vagyis Tacna és Arica, azonban csak *feltétellel* kerültek chilei fennhatóság alá. Peru nem akarta átengedni e két tartományát, ugyanakkor Chile is ragaszkodott ezek megtartásához. A térség, ellentétben Tarapaca tartománnyal, elsődlegesen nem gazdasági, hanem *stratégiai* jelentőséggel bírt. Arica chilei megszállása az egyik legfontosabb garanciája lehetett az Atacama-sivatag észak felől való védelmének, és gazdasági kihasználásának: Arica tehát kiváló védőbástyaként kínálkozott!⁸

Figyelembe kell vennünk azt is, hogy Arica kérdése *Bolíviával összefüggésben* még nagyobb jelentőséget kapott, hiszen Chiléhez került a legfontosabb bolíviai kikötő, Antofagasta is. Már a csendes-óceáni háború előtt is a perui Arica bonyolította le Bolívia kereskedelmének jelentős részét, ugyanis e kikötőváros közvetlenül a bolíviai felföld előtt helyezkedett el, nem úgy mint Antofagasta. Ha Peru lemondana Aricáról — chilei elképzelések szerint — akkor Chile ezt a kikötőt átengedhetné Bolíviának, kárpótlásul az elfoglalt Antofagasta tartományért. Így Chile volt ellenségeinek ellene irányuló együttes fellépését meggátolhatta volna. Ezek voltak a legfontosabb okok, amelyek miatt Chile feltétlenül ragaszkodott Tacna és Arica megszállásához.⁹

1881 után a hegyvidékben folyó tartós perui fegyveres ellenállás az Aricával kapcsolatos tárgyalásokon kamatozódott. A háború elhúzódása révén Peru erősebb tárgyalási pozícióban léphetett fel Chilével szemben, s végül is *kompromisszumra* került sor. Az anconi békeszerződés III. cikkelye a következőket írta elő: „Arica és Tacna provinciák területe északon a Sama folyótól, délen a Camarones folyó északi partjától határolva, továbbra is Chile birtokában marad; mégpedig a ratifikálás napjától számítva *10 évig* a chilei törvények és fennhatóság alá rendeltetik. Ezen határidő lejártá után *népszavazásnak* kell döntenie, hogy a nevezett térség chilei uralom alatt marad-e, vagy Tacna és Arica provinciákat vissza kell adni Perunak.”¹⁰

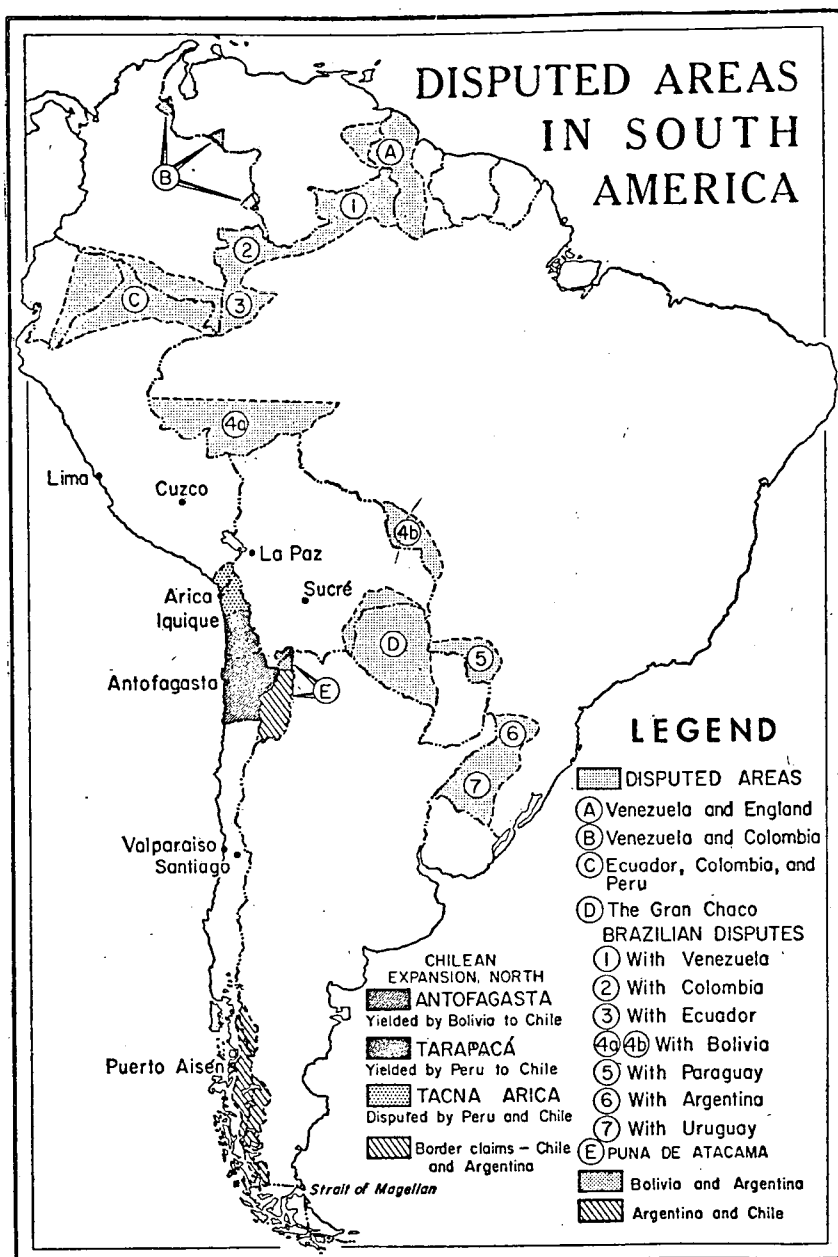
Az anconi szerződés a népszavazás ügyrendi kérdéseit nem tisztázta, ezt egy későbbi megállapodásra bízták. *Idővel bebizonysodott, hogy a szerződésnek éppen ez a része adott alapot a perui revíziós törekvéseknek, s teremtett rendkívül súlyos konfliktusokat.* Mindenesetre az anconi szerződés aláírása után a chilei csapatok kivonultak Limából, és ezután már napirendre kerülhettek a Bolíviával kapcsolatos tárgyalások.

A bolíviai tárgyalási pozíciókat rendkívül kedvezőtlené tette, hogy egykori szövetségese, Peru már beadta derekát, s érdemben Bolívia Argentínára sem számíthatott. A chilei hadsereget már nem kötötte le 1884-ben sem Peru, sem az araukán indiánok, valamint Bolívia a csendes-óceáni háborúból is hamar kivált, nem úgy mint Peru. Bolívia így kénytelen volt 1884. április 4-én *súlyos feltételeket tartalmazó fegyverszünetet* kötni Chilével, melynek értelmében lemondott Antofagasta tartományáról. Chile Peruhoz hasonlóan Bolíviával is békeszerződést akart kötni, erre azonban La Paz nem volt hajlandó. Bolívia ugyanis egy *korridort* akart a Csendes-óceánhoz, de Chile nem akarta kettévágni az akkor épphogy megszerzett gazdag salétromtartományokat. Kijárat vonatkozásában csak Arica jöhetett szóba chilei részről, tehát az új perui-chilei határ körzetében, ez ellen viszont Peru tiltakozott, mivel ezeket a területeket maga is vissza akarta szerezni, sőt erre még szerződéses esélye is volt (népszavazás). Chile tehát a csendes-óceáni háború után csak egy bizonytalan fegyverszünettel, de facto uralhatta Antofagasta tartományt. A 80-as években Chile minden olyan törekvése,

⁸ Bieler: i. m. 72. l.

⁹ Samhaber: i. m. 668. l.; Burr: i. m. 160. l.

¹⁰ Bieler: i. m. 72. l.



hogy békeszerződést kössön, hogy végleg, de jure is chilei fennhatóság alá kerüljön a bolíviai partvidék, kudarcra jutott.¹¹

Chile a csendes-óceáni háború után két legyőzött ellenfelével olyan egyezmények kötött, melyek *pillanatnyilag* ugyan igen kedvezőek voltak, azonban a szerződések több cikkelye idővel lehetőséget teremtett a veszteseknek arra, hogy *revíziós törekvéseikkel* fellépjenek, *Chile alapvető gazdasági-politikai céljait elérte ugyan, de sem a perui békeszerződés, sem a bolíviai fegyverszünet nem tudta biztosítani a jövő nyugalma a Csendes-óceán partvidékén. Chile a háború eredményeként az erőviszonyokat nem tudta annyira átalakítani, szerződéseiben azokat oly módon rögzíteni, hogy azok egyúttal stabil nemzetközi helyzetet is eredményeztek volna számára*, Túlságosan is sok volt a függő, megoldatlan kérdés, és a vesztesekre nézve súlyosak a háború következményei.

Peru és Bolívia érthetően nem akart belenyugodni vereségébe: a vesztes háború miatt lehetetlenné vált a hatalmas adósságok visszafizetése.¹² „A nemzetgazdaság elvesztette alapvető forrását, megbénultak a termelőerők, csökkent a pénz értéke, bezárultak a külföldi hitelszatornák.”¹³

Peru hatalmas jövedelmekről, tengerpartjának egy jelentős részéről, Bolívia azonban teljes tengerpartjáról volt kénytelen lemondani. *Paraguay mellett így Bolívia lett Dél-Amerika második olyan országa, mely nem rendelkezett tengerparttal!* Ilyen körülmények közepette a csendes-óceáni háború, de méginkább az azt lezárni óhajtó szerződések: *Tacna és Arica tartományok bizonytalan státusa* (Dél Amerika „Elzász-Lotharingiája”); *a bolíviai korridor kérdése állandó feszültség forrását képeztek, és komoly problémát okoztak Chilének az elkövetkező évtizedekben.*¹⁴

A 70-es évek végéig Dél-Amerikában bizonyos erőegyensúly uralkodott. A „mérleg” egyik serpenyőjét a szubkontinens keleti részén Brazília és Argentína alkotta, nyugaton pedig Chile és Peru. Ez az egyensúlyi állapot azonban a csendes-óceáni háború következtében felborult. *Peru és Bolívia vereségével, az új területek bekebelezésével Chile vitathatatlanul gazdasági, katonai túlsúlyra tett szert Dél-Amerika nyugati oldalán, a Csendes-óceán partvidékén.*

Míg Chile északi határa 1879 előtt a 24. szélességi fok mentén húzódott, addig 1883-ban már a 17. szélességi fok mentén, sőt a Bío-Bío folyótól délre eső területek meghódításával (araukán indiánok leverése) déli irányban is kiterjesztette határait. Chile ekkoriban érte el a napjainkban is fennálló területi kiterjedését.

Az elfoglalt északi területeken meglehetősen jól kiépített infrastruktúra volt. A sok és általában jó adottságú kikötőhöz vasutak vezettek. A világgazdasági jelentőségű salétrom mellett fontos volt az ezüst- és réztermelés; jelentőssé vált a jód, a borax, a kén exportja is. Az annektált tartományok mintegy 180 ezer km² területén 1885-ben mintegy 100 ezer lakos élt. „Egyszóval Chile jelentős termelőerőket szerzett meg.”¹⁵

Chile a salétromprovinciák megszerzésével világmonopóliumra tett szert, persze egyúttal az itt érdekelt angol, valamint német tőke is, mely termék iránt egyre nagyobb lett a kereslet, különösen Európában. Chilében a háború után a gazdasági élet újból felporzúdult, megerősödött a kereskedelmi tőke. A salétromjövedelmek kihatot-

¹¹ Burr: i. m. 162—164. l.

¹² 1884-ben Peru adóssága 250 millió peso volt, ua. évi bevétele csak 7,5 millió peso. (Samhaber: i. m. 669. l.)

¹³ Galeano: i. m. 24. l.

¹⁴ Nunn: i. m. 70. l. M. Hirschmann: Die Erschliessung Boliviens. Mitteilungen der Ibero-amerikanischen Gesellschaft, Heft. 12. 1918.

¹⁵ Hernán Ramírez Necochea: Englands wirtschaftliche Vorherrschaft in Chile (1810—1914). Lateinamerika zwischen Emanzipation und Imperialismus 1810—1960. Berlin, 1961.

tak az egész nemzetgazdaság fejlődésére. A gyorsan fejlődő gazdasági élet kedvező feltételeket teremtett a fegyveres erők modernizációja számára is.

A háborús győzelem közvetlenül úgy csapódott le, hogy az 1873 óta tartó, s a Chilében 1878-ban tetőző válságot a 80-as évek elejétől konjunktúra váltotta fel. A salétrom megjelenése véget vetett a chilei gazdaság „rézkorszak-periódusának”, s megkezdődött a „salétromkorszak”, amely az 1920-as évekig — a mesterséges salétrom előállításáig — tartott.¹⁶

Megváltozott a chilei gazdasági élet exportstruktúrája. A salétromtermelés került az első helyre, háttérbe szorítva a korábbi gabona-, ezüst-, és rézexportot. A salétromtartományok — éghajlati adottságaik miatt — a középső területek/fejlesztésének is lökést adtak, s ez hozzájárult a nagybirtokrendszer megerősödéséhez és az élelmiszer-, textilipar fejlődéséhez is. 1886-1891 között a partmenti kereskedelem 76,3 millió dollárról 103,8 millió dollárra emelkedett. A külkereskedelem 95,4 millióról 135,6 millió dollárra. A chilei banktőke 20,9 millió dollárról 30,4 millió dollárra növekedett. 1885-1888 közötti években Chile külkereskedelmének növekedése 48,7 %-os volt.¹⁷

Chile gazdasági erejének gyors növekedését jól illusztrálja az a viharos fejlődés, amely végbement az export növekedésében, ez természetesen lényeges kihatással volt az állami bevételek alakulására is. 1879-ben 15,4 millió dollár, 1880-ban 28,4 millió (!) — egy év alatt közel megduplázódott tehát — 1890-ben pedig már elérte az 53,2 millió dollárt.¹⁸

A csendes-óceáni győzelem, a területi elcsatolások tehát jelentős mértékben megnövelték *Chile gazdasági, katonai potenciálját. Ez azzal a messzeható következménnyel járt, hogy a háborút követően a korábbi dél-amerikai erővonalak átrendeződtek, s helyükbe új hatalmi átrendeződés lépett, amelynek két egymással szembenálló, rivalizáló oszlopa volt: Chile és Argentina.* Természetesen Chile hatalmi megerősödését nem nézte jó szemmel keleti szomszédja, mely a 80-as évektől maga is erőteljes fejlődésen ment keresztül, és szintén expanziós tervekkel, hegemon törekvésekkel lépett fel. *A két ország közötti ellentétek határvitákban éleződtek ki, melyek a 90-es években több alkalommal háborúval is fenyegettek. A bolíviai-perui területi viták mellé tehát az argentin-chilei határkérdések is felsorakoztak!*¹⁹

Érdemes megnézni az Argentínával való határviták hátterét is, melyek megmagyarázzák az ellenségeskedések mélyebb okait. Az okok részben visszavezethetők a XIX. század eleji függetlenné válás körülményeire, amelyek az egyes dél-amerikai államok létrejöttéhez vezettek, anélkül azonban, hogy a határokat véglegesen és pontosan megállapították volna. Hosszú ideig ez nem is jelentett problémát, hiszen óriási térségek voltak szinte teljesen lakatlanok, s a gazdasági élet fejlettségi szintje sem igényelte e területek hasznosítását. A múlt század közepétől kezdve azonban megindult a jelentősebb dél-amerikai országok *tőkés fejlődése* is, mégpedig külföldi tőke (kiváltképp angol) segítségével. Néhány dél-amerikai ország egyre izmosodó kapitalizmusa és az imperialista hatalmak révén a világ gazdaságba való bekapcsolódásuk már elért egy olyan szintet a XIX. század utolsó harmadában, negyedében, amely már igényelte az addig értéktelennek tartott területeket is. Ez a fejlődés és az ezzel párhuzamosan megnyilvánuló rivalizálás húzódott meg már a „Hármas Szövetség háborúja” mögött (1864—1870), de különösen egyértelmű volt ez a salétromhábo-

¹⁶ U o. 142. 1.; — Hell: i. m. 84. 1.

¹⁷ Lechner: i. m. 31. 1.; Necochea: i. m. 142. 1.

¹⁸ Hell: i. m. 84. 1.; Necochea: i. m. 14 3. 1.

¹⁹ Jürgen Schaefer: Deutsche Militärhilfe an Südamerika; Militär- und Rüstungsinteressen in Argentinien, Bolivien, und Chile vor 1914. Düsseldorf 1974. 15. 1.

rúban, valamint az indiánok elleni argentin és chilei hadjáratokban. A határviták végsősoron egybekapcsolódtak a dél-amerikai köztársaságok *nemzetté válásának* folyamatával is.

Chile hegemon törekvései, expanziós szándékai a csendes-óceáni háborúban, az indiánok elleni hadjáratai tehát nem jelentettek kivételt. Ezek a törekvések más dél-amerikai országok esetében is megfigyelhetők. Arról van szó, hogy Chile (külföldi tőke segítségével) az *elsőik között* ért el olyan fejlettségi fokot, amely kiváltotta expanziós ambícióit. *Chile az 1880-as évek felé már közeledni kezdett az akkori, közepesen fejlett európai országok gazdasági színvonala felé.* Az egyre jobban megerősödő hazai tőkés elemek törekvéseit erősítette a földbirtokos oligarchák földéhsége is. Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy a háttérben mindig ott találhatjuk — mint fő haszonélvezőket — az európai nagyhatalmak (különösen Anglia), érdekeit. A XIX. század vége felé egyszerre csak sok határvita és nézeteltérés támadt a dél-amerikai országok kormányai között. Ott, ugyanis ahol az imperialista hatalmak tőkései nagy profitlehetőséget láttak, felkarolták az egyes dél-amerikai országok törekvéseit. Így tulajdonképpen e határviták mögött — melyek értékes területek megszerzését célozták — igen komoly imperialista érdekek is álltak.²⁰

Argentína az 1850-es években még gyenge, fejletlen, s a hatalmas országnak alig valamivel több mint 1 millió lakója volt. Azonban pár évtized alatt, különösen a 80-as évektől figyelemre méltó gazdasági fejlődésen ment keresztül. A Pampan vasútvonalak épültek, a világgazdaságba is egyre intenzívebben kapcsolódott be. A Paraguay elleni háború során Argentína jelentős és értékes mezőgazdasági területeket szerzett meg a Gran Chacóból. A 70-es évektől azonban az északi irányú területi terjeszkedésre már nem nyílt lehetőség, mivel ezek már sértették Brazília érdekeit. A déli irányú terjeszkedés került egyre inkább előtérbe.

A hatalmas, mezőgazdaságilag jól hasznosítható, a Rio Negro folyótól északra és délre (Patagónia) fekvő területek megszerzése lehetőséget kínált arra, hogy a területi terjeszkedést kiváltó, s óriási-feszítő erőt jelentő bevándorlás kérdéseit megoldják. 1880-1890 között több mint 1 millió fővel növekedett Argentína lakossága kizárólag a bevándorlás révén. 1881-ben még csak 200 ezer fő volt a különbség Argentína és Chile lakossága között (1,8 millió—1,6 millió), de 1893-ban már 1,3 millió (4 millió—2,7 millió). A nagy európai bevándorlás lehetővé tette a gyors extenzív jellegű gazdasági fejlődést, és ennek megfelelően Argentínában a mezőgazdaságilag megművelt terület is gyorsan növekedett: 1888-ban még csak 24 230 km² 1895-ben már 46 888 km².²¹

A Buenos Aires provincia körüli betelepülési sáv egyre szélesedett, s hogy a további déli irányú terjeszkedést a Rio Negro folyóig, illetve még tovább déli irányban biztosítsák. Ennek előfeltételeit Argentínában az indiánok elleni irtóhadjáratokban (1879-1883) Roca tábornok teremtetette meg.²²

²⁰ Wittman Tibor: Latin-Amerika története. Gondolat, Bp. 1971. 319. l.

²¹ Borgh: i. m. 27., 77. l.;

John J. Johnson: The Military and Society in Latin America. Stanford 1964. 63. l.

²² Anderle Ádám: A modern argentin hadsereg létrejöttének kérdéséhez: Czetz János. Hadtörténelmi közlemények: 1970. 2. 225—232. l.

Gustavo Beyhaut: Süd und Mittelamerika. Von der Unabhengigkeit bis zur Krise der Gegenwart, Frankfurt 1965. 160. l.

Klaus Kannapin: Die deutsch — argentinischen Beziehungen von 1871 bis 1914, unter besonderer Berücksichtigung der Handels — und Wirtschaftsbeziehungen und der Auswandererpolitik. Phil. Diss., Berlin 1968. 24. l.

Argentína és Chile közötti ellentétek kialakulása olyan helyzetben következett be, amikor mindkét ország északi irányú területi terjeszkedését befejezte, illetve a további lehetetlenné vált. (Chilei—salétromháború; Argentína—Paraguay elleni háború). Miután Chilében a 80-as évek elejére sikerült áttörni a Bio-Bio folyó vonalát, ezzel megnyitották a „Frontera” gazdasági hasznosításának feltételei is. Chile számára a Patagóniából való részesedés lehetősége ezzel reálisabbá vált. Azt mondhatjuk tehát, hogy a két ország déli irányú területi terjeszkedése nagyjából egyidőben jelentkezett.

Chile egy 1881-es szerződés értelmében lemondott Patagóniáról. Azonban a 80-as években, miután az Andok mindkét oldalán leverték az indián felkeléseket, Patagónia betelepülése meggyorsult, mely két oldalról ment végbe. Nyugatról, tehát Chiléből, illetve észak-északkeletről Argentína felől. 1890-ig mintegy 20 ezer chilei kelt át az Andok keleti, csapadékos oldalára, s a Nahuel-Huapi tótól délre a lakosság többségét alkották. (Még 1914-ben is egész Patagóniában csak 81 ezer ember élt.) *Chile ezt a körülményt kihasználva támasztott jogot a 80-as 90-es években Patagóniára, miközben természetesen semmisnek tekintette az 1881-es szerződést.*²³

Az argentin-chilei ellentéteket 1881-ben még sikerült elodázní. Chile volt ekkor a kezdeményező fél, ugyanis a salétromháború alatt tartott egy ellene irányuló háromfrontos háborútól (Peru, Bolívia, Argentína). Az 1881. július 23-án megkötött *határszerződés* I. cikkelye értelmében „a Chilei és az Argentin Köztársaság között a határ észak-déli irányban az 52. szélességi fokig az Andok hegyvonulata, mely a legmagasabb csúcsok hosszában fog futni, s amelyek a vízválasztót képezik.”²⁴

A szerződés megkötésekor nem is gondoltak arra, hogy a legmagasabb csúcsokat légvonalban összekötő vonal nem minden esetben jelent vízválasztót is. Azonban az a *feltérképezési munka*, amelyet az 1888-as évben végeztek, megmutatta, hogy a Kordillerákban a „divortium aquarum” a sajátos éghajlati viszonyok miatt nem minden esetben a legmagasabb gerincen húzódik, hanem északon (az Atacama térsége) az argentin csapadékosabb oldalról nyugatabbra, délen pedig a chilei csapadékosabb oldalról az argentin, tehát keleti oldalra tolódik át. Arról van szó, hogy a Csendes-óceánba ömlő folyók forrásai a patagóniai fennsíkon helyezkednek el, vagyis a vízválasztó a legmagasabb csúcsoktól keletebbre található.²⁵

A 80-as, 90-es években bebizonyosodott, hogy mindkét fél az 1881-es szerződést úgy interpretálta, ahogy az saját érdekeinek leginkább megfelelt. A szerződés hiányosságai lehetővé tették *Argentínának*, hogy azt az elvet vallja, miszerint a végleges határt a „legmagasabb csúcsokat” összekötő képzeletbeli egyenesek képezik. *Chile* ugyanakkor a „vízválasztó” elvet vallotta. A vitának természetesen nem elvi jelentősége volt, hanem sokkal inkább gyakorlati (gazdasági, stratégiai). Nem is arról a 94 ezer km²-nyi területről volt szó, amely a két vonal közti eltérésből adódott. *A chilei „divortium aquarum” vonal elfogadása azt jelentette volna, hogy Chile Patagóniából is kapott volna területeket, délen kijutott volna a Tűzföldre, s ezzel az az Atlanti-óceánhoz! Ha az argentin álláspont érvényesül, vagyis a „legmagasabb csúcsok” elve, akkor Argentína kijutott volna a Csendes-óceánhoz, s két óceánnal rendelkező orszaggá válhatott volna!*

A vitatott kérdés különösen Chile számára volt létfontosságú, hiszen Európával lebonyolódó teljes kereskedelmi forgalma ekkor még csak a Magellán-szoroson keresztül zajlott le. (A Panama-csatorna ekkor még nem működött.) *Chile — érthetően — a salétrommonopólium birtokában a szállítási útvonalakat is biztosítani akarta.*

²³ Samhaber: i. m. 623. l.

²⁴ Schaefer: i. m. 16. l.; Burr i. m. 155. l.

²⁵ Burr: i. m. 185. l.; *Futó József*: Közép- és Dél-Amerika. Gondolat. Bp. 1965. 198. l.

A szoros ellenőrzésének kérdése már korábban is nagy *stratégiai* jelentőséggel bírt, de a gőzhajózás fejlődése, a világhajózáson való erőteljesebb jelentkezés még inkább növelte fontosságát. Ez érthető is, hiszen aki a mintegy 600 km hosszúságú szoros bejáratát és szigeteit birtokolja, az konfliktus esetében lezárhatja a vízi utat, ami Chile esetében katasztrofális következményekkel járt volna.²⁶

Chile aggodalmát növelte a határkérdésben, hogy az argentin kormány a vitatott területeken kolóniákat is létrehozott. *Célja nyilvánvaló volt: a csendes-óceáni partvidékre való kijutás.* Stratégiai megfontolásokon túl ezen törekvéseknek elsősorban gazdasági indítók voltak. A Kordillerák lábánál fekvő argentin provinciáknak jelentős mezőgazdasági produktuma volt, azonban termékeiket csak nehezen, lassan, költségesen tudták a távoli atlanti-óceáni kikötőkhöz szállítani. Argentínának tehát nagyon fontosak lettek volna a közeli csendes-óceáni kikötők. Chile szerint azonban „az argentin kikötők a csendes-óceáni parton teljesen elfogadhatatlanok”.²⁷

A 80-as években Chilére a fő veszélyt nem annyira volt háborús ellenfelei jelentették, hiszen ezeket legyőzte, a vereségtől csak nehezen tértek magukhoz. A fő tehertélt a gazdaságilag, létszámbelileg, katonailag egyre erősödő keleti szomszédja jelentette. Argentína rossz viszonya Chilével hatását tekintve nem korlátozódott csak a két országra, hanem közvetlenül befolyással volt arra is, hogy állandóan élezte a bolíviai-perui haragot. A két vesztes revansvágyában Argentínát potenciális szövetségeseinek tekintette, amit az argentin vezetők igyekeztek maximálisan kihasználni. *Egy „hármasszövetség” nagyon is lehetséges veszélyén keresztül Argentína jelentős nyomást gyakorolt Chilére, hogy így a határkérdést a maga javára döntse el.*

Chile diplomáciailag az argentin fenyegetést az *argentín-brazil ellentétek* kihasználásával igyekezett csökkenteni, másfelől európai mintára a „fegyveres béke” álláspontjára helyezkedett. *Chile hamarosan megkezdte hadseregének német segítséggel történő modernizálását, hogy katonailag ellennyomást fejthessen ki.*

A Brazília és Chile közötti jó kapcsolat alapját a XIX. század utolsó negyedében egy harmadik ország teremtetten meg: Argentína, mely mindkét országnak potenciális ellenfele volt. Brazília az egyre erősödő Argentínával szemben — mellyel hosszú ideig vitában állt az egykori paraguayi területek miatt — Chile révén akart ellensúlyt képezni. De Chile részéről is hasonló megfontolások játszottak szerepet. *A Perut és Bolíviát maga mellett tudható Argentínának csak egy erős ellenfele lehetett Chile mellett, mégpedig Brazília.*²⁸

Chile külpolitikai helyzetét rontotta, hogy viszonya nemcsak szomszédaival vált ellenségesé, hanem egyes európai államokkal is, különösen Franciaországgal és Olaszországgal. Ennek fő oka abban rejlett, hogy ezen országok bankházai nagy kölcsönöket adtak Perunak és Bolíviának, melynek fedezetéül a Chile által leszállított területe nyersanyagkincsei szolgáltak. A bankárok elveszettnek látták pénzüket, ezért kormányait arra akarták rábírní, hogy *intervenciót* indítsanak Chile ellen. Anglia és Németország tiltakozására — nekik kedvező volt Chile győzelme — e beavatkozási kísérletek végül is meghiúsultak.²⁹

²⁶ Nicetas Krziwan: Die Tätigkeit der Deutschen im Magellansgebiete. - Deutsche Arbeit... i. m. II. k. 90. l.

²⁷ Burr: i. m. 204. l.

²⁸ Gerhard Brunn: Deutschland und Brasilien, 1889—1914. Lateinamerikanische Forschungen 4. Beihefte zum Jahrbuch für Lateinamerika. Köln-Wien, 1967. 168. l. Frederick M. Nunn: Military Professionalism and Professional Militarism in Brazil, 1870—1970: Historical Perspectives and Political Implications. Journal of Latin American Studies. Vol. IV. No. 1. May 1972, 29—54. l.

²⁹ Schaefer: i. m. 21. l. Hell: i. m. 85. l. Burr: i. m. 161. l.

Mint a fentiekben láttuk, Chilére nézve meglehetősen súlyos nemzetközi helyzet alakult ki már a salétromháború miatt, de különösen az azt követő években. *Chile feltétlenül meg akarta őrizni csendes-óceáni vezető szerepét, de főleg az elfoglalt területeket. A tartós biztosítás zálogát, miután a különféle tárgyalások nem vezettek eredményre, a hadsereg modernizálásában, erősítésében látták megvalósíthatónak! A chilei hadseregnek a XIX. század utolsó negyedében az vált elsődleges feladatává, hogy az ország kiterjesztett határait, a status quot biztosítsa! Ennek viszont előfeltétele egy ütőképes, erős, modern hadsereg megteremtése volt, mellyel azonban Chile a 80-as években még nem rendelkezett.*

3. A chilei hadsereg a porosz-német reformok előtt

Annak ellenére, hogy Chile a csendes-óceáni háborúból győztes félként került ki, hadserege mégis korszerűtlen volt. Egy esetleges újabb háborút a revízió megakadályozásáért, vagy egy — a határvitát eldöntő — Argentínával való háborút nem tudott volna győztesen befejezni. Ekkora *teherpróbát* nem bírt volna el ez a hadsereg, pedig, mint ahogy a külpolitikai helyzet alakulása mutatta, számítani kellett egy a csendes-óceáni háborúnál is nagyobb igénybevételre. A chilei katonai (politikai) vezetésnek azonban-csak egy igen szűk rétege volt képes arra, hogy reálisan értékelje a hadseregnek a salétromháborúban elért győzelmét. A többséget ugyanis az egész világon általános feltűnést keltő katonai sikerek teljesen elvakították, és nem tartottak szükségesnek semmi változtatást, reformot a győztes szárazföldi és tengeri csaták után. A chilei tisztek egy szűk csoportja előtt azonban kezdett világosan kirajzolódni a hadseregnek a hadjáratok alatt mutatott tényleges teljesítménye. „Az 1879-1883-as háborúban aratott győzelem azt a meggyőződést alakította ki a hadsereg tisztjeiben, hogy a taktikai és stratégiai megoldások, amelyeket a háború alatt alkalmaztak, nem voltak éppen a legjobbak.”³⁰

Kiváltképp az első háborús évben jelentkeztek problémák, de számos hiányosság mindvégig nyomon kísérte a hadműveleteket. A hadüzenetek után hónapok teltek el a komolyabb hadműveletek megindításáig, s ennek egyik legfontosabb oka az volt, hogy a fegyveres erő zömét adó Nemzeti Gárda mozgósítása rendkívül hosszadalmas volt. Bebizonyosodott, hogy a nemzeti gárdistákat nem lehet kiképezett tartalékként tekinteni. A csendes-óceáni háború előtt egyáltalán nem gyakorolták a Nemzeti Gárda és a „reguláris” hadsereg együttműködését.³¹ „Az 1879. évi háború kitörésekor a chilei hadsereg katonailag nagyon rosszul szervezett volt, nem rendelkezett egységes doktrínával a kiképzés vonatkozásában, és ráadásul a taktikai ismeretek kezdetlegesen és elavultak voltak.”³² A chilei tisztek elméleti képzettsége nagyon hiányos volt, gyakorlati tapasztalatokat az araukán indiánok elleni harcokban szereztek, és a hadvezetésnek ezt a formáját akarták átvinni a merőben új és más hadszínterekre. Megmutatkozott, hogy a csapattisztek többsége alkalmatlan a vezetésre. „Mit érnek a jó katonák — mondta a háború alatti belügyminiszter, majd később államelnök, Santa Maria —, ha nem akad senki, aki vezetné őket.”³³ Hasonló következtetésre jutott az Egyesült Államok haditengerészetének tiszte, Theodorus B.M. Mason is: „A chilei tisztek, akik nem élvezik a technikai képzettség előnyeit,

³⁰ El Ejército de Chile... i. m. 115. l.

³¹ *Das Heerwesen von Chile*: Militärwochenblatt 1888. évf. 749. l.

³² El Ejército de Chile... i. m. 99. l.

³³ Idézi Schaefer: i. m. 21. l.

és akiknek csak korlátozott ismereteik vannak a hadművészetről, — eltekintve a kaszárnya-udvari gyakorlatoktól — viszonylag nem voltak olyan hatékonyak, mint a közlegények.”³⁴

*A fent jelzett hiányosságok ellenére a chilei hadsereg mégis győzelmeket aratott, — igaz egy nagyon elhúzódott háborúban —, melynek alapvető magyarázata az, hogy az ellenfelek háborús felkészültsége még alacsonyabb szinten állt. „A hadjárat alatt nem lehetett érezni annyira az elavult harci módszerek hátrányos következményeit, mert az ellenfél ebben a vonatkozásban és ezenkívül még sok másban még mélyebben állt, mint a chilei hadsereg.”*³⁵

Ezek után nézzük meg részletesebben, hogy a gyengeségei ellenére is győztesként kikerült chilei hadsereg milyen szinten állt a porosz-német reformok előtt, hiszen a reorganizáció irányát, mélységét a 80-as évek chilei hadseregének színvonala határozta meg.

A chilei hadsereg tradíciója kettős talajon, a spanyol gyarmati korszak és a napóleoni hadművészet talaján nyugodott. A függetlenség kivívása után vált a francia orientáció egyre erősebbé, ami egyébként a többi dél-amerikai ország hadseregeire is elmondható. A francia hadsereg már a XIX. század első felében nagy tekintéllyel rendelkezett, a második felében pedig újabb sikereket ért el (pl. 1859. Solferino). Így érthető az, hogy a *francia katonai modell Dél-Amerikában egyre jobban tért hódított.* A santiagói Katonai Iskolán francia katonai instruktorok oktattak, mivel a francia kiképző intézmények nagy hírnévnek örvendtek (St. Cyr-i Katonai Iskola). A chilei kadétek Franciaországba utaztak tanulmányutakra. „A katonai kiképzés vonatkozásában a (chilei hadsereg — F. F.) a napóleoni szabályzatok talaján állt.”³⁶ A hadsereg külsőségeiben is követte a franciát. Pl. a „fejfedő” a franciás „kepi” (csákó) volt. A fegyverzet és felszerelés jelentős része is Franciaországból származott.

A chilei fegyveres erő — mint általában a dél-amerikai hadseregek — két részből tevődött össze. A kis létszámú, állandó vagy reguláris hadseregből — *Ejército de Línea* — és a Nemzeti Gárdából — *Guardia Nacional*. Mindkettő élén egy-egy főfelügyelő állt.

Az Ejército de Línea lényegében zsoldos hadsereg volt. A közlegényekből állandó hiány mutatkozott, ezért egész évben toborzó bizottságok járták az országot, s a katonákat a magyar „verbuváláshoz” hasonlóan sorozták. Mivel a sorállomány kevés zsoldot kapott, a szolgálat nehéz volt, ezért igen magas volt a szökések száma. Ebből adódott, hogy az újoncokra szinte jobban felügyeltek, mint a fegyencekre. Az utánpótlás biztosítására született az a rendelkezés, miszerint a csavargókat és munkanélkülieket arra kötelezhették, hogy három évet szolgáljanak a hadseregben. Elképzelhető, hogy milyen az a hadsereg, amelyet ily módon is fel kellett tölteni!

Ezeket az állapotokat tapasztalva írta a következőket Emil Körner későbbi német instruktor; „Nem csoda, hogy a chilei hadsereget morális és intellektuális téren nem lehet összehasonlítani az általános hadkötelezettség elvén kiképzett...” (hadseregekkel). Majd így folytatja: Chilében, „...a zsoldosság ténylegesen is megőrizte a maga eredeti... formáját.”³⁷ „Katona s az emberiség söpredéke megközelítőleg azonos fogalmak.”³⁸

³⁴ Fritz T. Epstein: European Military Influence in Latin-America. Kézirat. Washington 1941 Library of Congress. 116. l.

³⁵ Körner: Die historische Entwicklung... i. m. 139. l.

³⁶ U o. 139. l.

³⁷ Das Heerwesen von Chile... i. m. 743. l.

³⁸ Körner: Die historische Entwicklung... i. m. 139. l.

Ilyen körülmények között érthető, hogy a hadsereg fegyelmét kemény és drasztikus büntetőtörvényekkel biztosíthatták csak. Megengedett volt az ostromozás, a botbüntetés. A kétszáz botbüntetés egyáltalán nem ment ritkaságszámba, sőt némelykor az ezer sem, melybe legtöbbször belehaltak. „Drákói büntető eljárások pótolták a kiképzés és az igazi fegyelem hiányát.” — írja egy korabeli tudósítás.³⁹

Jellemző módon a chilei hadsereg „bibliája”, szolgálati szabályzata, a Ordenanza Jeneral del Ejército” volt, amely 1838-ból származott. A már régen elavult spanyol tradíciók továbbélése figyelhető meg a legénység kiképzésben is. Az elméleti képzés teljesen hiányzott, a gyakorlati pedig abban állt, hogy a katonákba parádészerű fegyveléssel sulykolták bele az egyes fegyverfogásokat, s órákig zárt alakzatban meneteltették őket.⁴⁰ A német szemtanú az 1880-as évek közepén így látta a chilei hadsereget: „A parádéformáció nagyon jó és a «vívás», az elegáns mozdulatok, a bajonettekről szikrázó sugarak elvakítják a katonát nem katonák nézőket. Ugyanígy jól hajtják végre a puskafofogásokat és sortűzeket, amelyeket Frigyes gránátosai sem végezhetnének el jobban. De az igazi harcot, az ember ember ellenit a csapatok egyáltalán nem ismerik. A csapatok lőtáblára nem lőttek... Csak kevesen céloznak, mielőtt tüzelnek.”⁴¹

A 80-as évek chilei hadseregének gyalogsága a régi spanyol szabályzatot használta. valamelyes francia — angol hatással. A lovasságnál még a régi, 1807-es spanyol szabályzat volt érvényben. Ennek ellenére mégis a legjobb fegyvernemnek számított. „A chilei lovasság (a többi fegyvernemhez képest — F.F) jobban áll... mivel a lovagolni nem tudás közel annyit jelent, mint nem chileinek lenni. Ezért nem tűnik fel a ló és lovas szisztematikus kiképzésének a hiánya.”⁴²

A legnagyobb hiányosságok a tüzérségnél voltak, melyek színvonala a 80-as években „megközelítőleg az 1806-os porosz (tüzérség — F.F) szintjén állt.”⁴³ A chilei „tüzérség nem ismeri a lögyakorlatokat, s így egyáltalán nincs beható ismerete fegyveréről és annak hatásáról...”. Körner szerint „...a chilei tüzérség azon sürgető szükségesség előtt áll, hogy szabályzatát ne csak tökéletesítse és kiegészítse, hanem egy egészen újat kell kidolgoznia.”⁴⁴

A tisztikar utánpótlását elvben az Escuela Militarnek kellett volna biztosítania, ez azonban nagyon ellentmondásosan valósult meg. Az oktatás színvonala is sok kívánnivalót hagyott maga után. Ezért mondta Boonen Rivera chilei tábornok azt, hogy a 80-as évek közepének katonai intézményeit „...a tudatlanság és a rutinjelleg sújtotta”.⁴⁵

A chilei fegyveres erő másik összetevője, a Nemzeti Gárda, a spanyol gyarmati időkben származott. Akkoriban a gazdag kreol vezető rétegeknek teremtett a katonai karrierre lehetőséget, ugyanis a reguláris hadseregbe nem léphettek be. A Guardia Nacional az általános hadkötelezettségen alapult, „Ezen a módon tehát ugyanabban a hadseregben a hadseregkiegészítésnek két rendszere létezik egymás mel-

³⁹ Idézi: Gerhard Brunn: Deutscher Einfluss und deutsche Interessen in der Professionalisierung einiger lateinamerikanischer Armeen vor dem I. Weltkrieg, (1885—1914)—Jahrbuch für Geschichte von Staat, Wirtschaft und Gesellschaft Lateinamerikas, Band 6. Böhlau Verlag Köln 1969. 278. l.

⁴⁰ Das Heerwesen von Chile... i. m. 1270. l.

⁴¹ U o. 1269. l.

⁴² U o. 1271. l.

⁴³ Alfred von Pawlikowski—Cholewa: Heeresgeschichte der Völker Afrikas und Amerikas. Berlin 1943. 237. l.

⁴⁴ Das Heerwesen von Chile... i. m. 1272. l.

⁴⁵ Idézi: La Instrucción militar alemana en Chile, Recuerdos de cuarenta años. Santiago de Chile 1926. 37. l.

lett, a zsoldosság és az általános hadkötelezettség,⁴⁶ Ebből az ellentmondásból származó problémák is sürgették a hadsereg reorganizációját. A gyakorlatban azonban az általános hadkötelezettség elve a Nemzeti Gárdánál a sok kivétel miatt nem valósult meg.

A Nemzeti Gárda kiképzéséről az Ejército de Linea tisztjei gondoskodtak. 1884-ben a Guardia Nacional 47.500 fővel és 2.047 tiszttel rendelkezett. A tisztek nagy többsége azonban katonailag képzetlen volt. A tartományi kormányzóknek ezredesi rangig jogukban állt kinevezni civileket a Nemzeti Gárda tisztjeivé. A kinevezéseknek gyakran politikai okai voltak, különösen a választások előtt. Így nem csoda, hogy a tisztek egy része katonailag analfabéta és laikus volt. „Ügyvédek, kereskedők... váltak a Nemzeti Gárda tisztjeivé anélkül hogy egy fegyvert elsütöttek, vagy egy lovat megültek volna” — írja egy korabeli jelentés.⁴⁷

Összegzésül azt állapíthatjuk meg, hogy a chilei hadsereg a XIX. század 80-as éveiben korszerűtlen volt. „Ha eltekintünk néhány jelentéktelen reformtól... elmondhatjuk, hogy a vezetés megelégedett a régi, elavult katonai szervezettel, amely majdnem ugyanott tartott, mint a kialakulása, a Függetlenség napjaiban.”⁴⁸ *A hadsereg fejlődése a függetlenség kivívása óta stagnált. A korszerűbb fegyverektől eltekintve felszabadító hadsereg XIX. század eleji színvonalán állt.*⁴⁹ A chilei hadsereg képzettségi szint, fegyelem, szervezetség, ütőképesség vonatkozásában nem volt összehasonlítható a nyugat-európai reguláris hadseregekkel, illetve csak egy vonatkozásban...

A chilei hadseregben a 70 — 80-as években kezdett már nagyobb mértékben megjelenni a modern fegyverzet — így Krupp ágyúk is. E tekintetben a chilei hadsereg részben behozta hátrányát az európai hadseregekkel szemben. A 70-es évektől modern, különböző típusú hátultöltős puskákat vásárolt Chile. A tüzérségnek 1879-ben 75 darabból álló ágyúparkja volt. A „nitrát-háború” alatt Chile 118 újabb korszerű ágyút vásárolt, főleg Krupptól. „1880-ban a Chorillosnál és Mirafloresnél kipróbált német eszközöket találják a legjobbnak, ettől kezdve rendszeresen küldenek megrendeléseket Berlinbe.”⁵⁰

Ezeknek a korszerű harci eszközöknek a kezelését azonban csak képzett katonák láthatták el. *Az ellentmondás a modern technika, valamint a tisztek, a kezelőszemélyzet elméleti tudása, gyakorlati tapasztalata, illetve az új harci eszközökkel járó új harci módszerek és az elavult szabályzatok között nőttön-nőtt.* Meg kellett tehát „újítani a hadsereg oktatási módszereit, taktikáját és szervezetét, mert az eddigiek a győzelem ellenére is azt bizonyították, hogy nem állnak összhangban a harci eszközök fejlettségével.”⁵¹

Ezt az ellentmondást a szubkontinens országai közül legelőször Chile tapasztalta. Ez az ország lépett ugyanis elsőként az erőteljes fegyverkezés és a tőkés érdekek szolgálatában álló hódító háború útjára, ezért elsőként is kellett levonnia azt a tanulságot, hogy a hadsereg szervezeti és technikai állapota közötti feszültséget fel kell oldani. *1885-ben a felismerést tett követte, és Chile a kontinensen először szerződte-tett német katonai szakértőket hadserege reorganizálására.* Olyan ütőképes hadsereget

⁴⁶ U. o. 743. l.

⁴⁷ Idézi Scafer: i. m. 17. l.

⁴⁸ El Ejército de Chile... i. m. 100. l.

⁴⁹ Wilhelm Faupel: Las Relaciones del Ejército Alemán con los de los Ibero-Americanos. Ibero-America y Alemania. Berlin 1933. 171. l.

⁵⁰ Jean Pierre Blancpain: Les Allemands au Chili. (1816—1945) Lateinamerikanische Forschungen, Bd. 6. Beiheft zum Jahrbuch für Geschichte von Staat, Wirtschaft und Gesellschaft Lateinamerikas. Köln-Wien. 1974. 75. l.

⁵¹ La Instrucción militar... i. m. 1. l.

akartak, mely képes alátámasztani Chile hegemon törekvéseit és alkalmas mindenféle revíziós törekvés elfojtására. A chilei vezetők a csendes-óceáni háború után kialakult *status quot* minden áron fenn kívánták tartani — „ésszel vagy erővel” (por la razon o la fuerza), ahogy a chilei címer jelmondata is mondja!

4. Az első német katonai misszió szerződtetése (1885)

Az első német katonai instruktor szerződtetését alapvetően Chilének a csendes-óceáni háború utáni külpolitikai helyzete és sikerek ellenére is korszerűtlen hadserege tette égetően szükségessé. Bebizonyosodott, hogy a csendes-óceáni háború a szerződésekkel még nem ért véget, a feszültség megmaradt, sőt egyre fokozódott. „A háború olyan viszonyokat teremtett, amelyek szükségessé tették a még erőteljesebb fegyverkezést; értékes hadizsákmányról volt szó... amelyet a távoli jövőre nézve is biztosítani akartak. Várható volt, hogy a megvert országok az első adandó alkalmat ki fogják használni elveszett területeik visszaszerzésére.”⁵²

A csendes-óceáni háborúban aratott győzelem végsősoron egy modern, hatékony szárazföldi és tengeri haderő megeremítését sürgette. A hadsereg korszerűsítésére a melyebb gazdasági, társadalmi háttér is jó alapot kínált. A kapitalista termelési viszonyok térhódítása, az osztályuralom biztosítása az új feltételek között (munkásosztály kialakulása), a külföldi tőke védelme, a gazdasági potenciál növekedése megértelték, de egyúttal szükségessé is tették a katonai potenciál emelését, vagyis a hadsereg modernizációját. Chilében ezt a folyamatot felgyorsította, a csendes-óceáni háború után kialakult kül- és katonapolitikai helyzet.

A „mennyei” erőfölénnyel való törekvés első próbálkozásait az jellemezte Chilében, hogy azt kezdetben „belső erőforrásokból” igyekeztek megoldani. A reformtörekvéseket jól jelzik azok a katonai bizottságok, melyeket még 1885 előtt állítottak fel a gyalogsági taktika vizsgálatára, valamint a lovassági szabályzat tanulmányozására.⁵³ Azonban hamarosan világossá vált, hogy előrelépést csak a fejlettebb hadüggyel rendelkező országok segítségével érhetnek el. *Chilének tehát a katonai szakértelmet „importálni” kellett, ha viszonylag gyors és eredményes katonai reformokat akart elérni.*

A chilei katonai és politikai vezetés többsége a porosz-német katonai modellt választotta példaképül. A döntésnek természetesen megvoltak a szűkebb katonai okai. Ezek domináltak a 80-as évek első felében, míg a másodikban a politikai motiváló tényezők is közrejátszottak.

Chile választása akkoriban joggal esett a porosz-német hadseregre: „Európa katonai titánjára.”⁵⁴ A császári Németországra (ezen belül elsősorban Poroszországra) az egész világon úgy tekintettek, mint első számú katonai hatalomra. A porosz-német hadsereg valóban nagy sikereket könyvelhetett el. A német hadigépezet 1866-ban Königrätznél Ausztriát fektette két vállra, majd 1870-ben a francia hadsereget kényszerítette térdre. Sehol máshol nem értelmezték olyan szó szerint von Roon német hadügyminiszter híres mondását, mint magában Németországban: „Egy állam akkor erős, ha erős hadserege van.”⁵⁵

⁵² Hans von Kiesling: Soldat in drei Weltteilen. Leipzig 1935. 102. l.

⁵³ Das Heerwesen von Chile... i. m. 1269., 1272. l.

⁵⁴ Frederick M. Nunn: Emil Körner and the Prussianization of the Chilean Army: Origins, Prozess and Consequences, 1885—1920. Hispanic American Historical Review (HAHR), 1970. Nr 2. 302. l.

⁵⁵ Farkas Márton: Hindenburg. Életek és korok. Szerk.: H. Balázs Éva. Akadémiai Kiadó. Bp. 1976. 12. l.

A már erős XVIII. századi — Nagy Frigyes korabeli — hagyományokkal rendelkező porosz militarizmus a Napóleon elleni háborúk befejező szakaszában, de különösen a XIX. század második felének hadjárataival sokat emelt *presztízsén*. „Moltke győzelmei megteremtették... a német hadsereg legyőzhetetlenségének nimbuszát.”⁵⁶ „Németország töretlen győzelmi sorozatával egy csapásra a világ első katonai hatalmává emelkedett.”⁵⁷ Mivel a porosz hadseregre kezdtek úgy tekinteni, mint a világ legmodernebb és legerősebb hadseregére, természetes, hogy *számos ország kormánya, katonai vezetői igyekeztek a német tapasztalatokat felhasználni saját hadseregeikben*. Így „az 1866-os háború után hamarosan külföldi katonai küldöttségek végeláthatatlan zárandoklata indult meg a porosz hadsereg szervezetének és felszerelésének tanulmányozására.”⁵⁸ „...Minden olyan kormány, amely... tökéletesíteni... akarta hadseregének szervezetét, illetve kiképzését, Berlinhez fordult, azt kérve, hogy német katonai missziót küldjenek országukba, vagy azt, hogy tisztjeik mehessenek Németországba, hogy ott kiképzésen vegyenek részt, vagy a katonai iskolákon tanuljanak. Románia, Görögország, Törökország, Spanyolország, Svédország, Japán, Kína, Svájc stb. tisztjei tökéletesítették tudásukat Berlinben, ...”⁵⁹ „Mind az Ó-, mind az Új-Világban kezdték Moltke tábornagy tanait tanulmányozni, igyekeztek behatolni a porosz szabályzatok szellemében melyekben a győzelmek titkát megtalálni remélték.”⁶⁰ Németország sikerei az Ó-Világban presztízsének növekedésével jártak az Új-Világban is, s többek közt felkeltették az Egyesült Államok katonai vezetésének figyelmét is.⁶¹ „Az 1870-es háború és az azt követő csodálatosan fejlődő német tevékenység az egész világon kezdte megteremteni a német dolgok: a gondolkodás, a módszerek, a kereskedelem iránti túlzott elragadtatást és megszületett az úgynevezett német szervezés, az általános csodálat tárgya... A német rendszerek megszédítették az embereket...”⁶²

Chile, ahogy a világ számos országa, követte ezt az áramlatot. A porosz módszerek, azok átvétele, eredményességet látszott garantálni. Így, „mi sem volt természetesebb, hogy itt Chilében is közvetlenül meríteni akartak abból a tudásból, mely az évek során katonai területen a világmindenség szinte minden nemzetének vitathatatlan tanítójává lett.” — írja egy német instruktor.⁶³

Franciaországgal 1870 után olyan nagyhatalomnak lett vége Európában, (legalábbis egy bizonyos időre kikapcsolták,) mely Latin-Amerikában korábban viszonylag erős katonai befolyással is rendelkezett. A francia hadsereg maga is reformra kényszerült a vereség után, sőt 1884-ig fegyverkezését is korlátozták a németek. Sedan a francia tekintélyre nagy csapást mért! A francia hadsereg elveszítette katonai nimbuszát. Szerepét a porosz-német hadsereg vette át. (Chilei részről a francia szisztéma elvetésének a katonai szempontokon túl, lényeges *politikai* motiváló tényezője is volt: Franciaország Chile-ellenes, Peru-párti magatartása a csendes-óceáni háborúban, illetve azt követő években.)

Anglia a szárazföldi hadsereg modernizálásánál, mint követendő példa, a történelmi tapasztalatok alapján szóba sem jöhetett. A szigetország katonai fölénye a

⁵⁶ Epstein: i. m. 29. l.

⁵⁷ Victor von Hartrott: Der deutsche Einfluss im chilenischen Heere. Deutsche Arbeit in Chile... i. m. II. k. 4. l.

⁵⁸ Epstein: i. m. 301. l.

⁵⁹ Faupel: i. m. 171. l.

⁶⁰ Hartrott: i. m. 4. l.

⁶¹ Epstein: i. m. 301. l.

⁶² Silva C. Vildosola: Le Chili et la Guerre. Paris, 1917. 38. l.

⁶³ Hartrott: i. m. 4. l.

(hadi) tengerészet terén nyilvánult meg — ugyanúgy, mint a németeknek a hadsereg terén. A XIX. század során az angol haditengerészet jelentős befolyással rendelkezett a chilei (hadi) flottában. (A 80-as években az USA dél-amerikai katonai befolyásáról még nem beszélhetünk.)⁶⁴

A szűkebb katonai szempontokon túl más tényezők is elősegítették Chile és Németország közeledését, a német katonai modell még kedvezőbb színben való feltűntetését.

A chilei katonai-politikai vezető körök sok tekintetben hasonlónak érezték Chile és Németország helyzetét: Németország és Chile egyrészt két-két szomszédos országát győzte le (Ausztria — Franciaország; Bolívia — Peru). Mindkét ország gazdag területeket kaparintott meg, melyek lényegesen elősegítették a gazdasági élet fellendülését (Elzász-Lotaringia; Tarapaca — Antofagasta salétromtartományok). Közös vonás volt a háború utáni feszült nemzetközi helyzetük is. Egyfelől a legyőzöttek reváns törekvései, másfelől a keleti szomszéd országok potenciális fenyegetése (Oroszország — Argentína). Mindkét ország — persze nem feledkezhetünk meg a „fajsúlybeli” eltérésekről — az adott nemzetközi helyzetben az annexiók utáni status quo fenntartására törekedett. Németország ezt a feladatát sikerrel teljesítette 1870 után. Meg tudta akadályozni a revíziót, s a bismarcki diplomácia mellett ennek legfontosabb eszköze a hadsereg volt. Chile ezt nem téveszthette szem elől!

Chile olyan katonai szakértőket igényelt, akik magas elméleti képzettségük mellett *háborús tapasztalatokra* is szert tettek. S valóban azok a német instruktorok, akik a 80-as években az országba érkeztek, nagy harci tapasztalatokkal rendelkeztek. Amikor az első német tisztekkel szerződést kötöttek, még csak egy-két év telt el a csendes-óceáni háború befejezése óta. *Chile mindhárom határán potenciális ellenségekkel állt szemben, s hadseregét a közeli háború eshetőségére kellett felkészíteni!*

A győztes háború a chilei hadsereg presztízsét, társadalmi súlyát lényegesen megnövelte. Ennek egyik legjellemzőbb megnyilvánulása az, hogy 1881—1886 között Chile elnöke (Domingo Santa María) katonatiszt volt. A főtisztikar politikai súlya az oligarchikus államapparátusban megnőtt, az ország kül- és belpolitikai döntéseinél a korábbiakhoz képest sokkal erőteljesebben érvényesíthette elgondolásait. A chilei katonák számára imponáló volt a porosz hadsereg tisztikarának politikai befolyása az állam életére. A porosz tiszteknek a német társadalom hierarchájában elfoglalt helye vonzó, követésre érdemes példaként kínálkozott a chilei tisztek számára is.

A „civil” chilei vezetőket a porosz hadseregmodellből a katonai sikereken túl az ragadta meg, hogy ez a hadsereg híres volt vas- és vakfegyelméről, és különösen a politikai élettől való közvetlen távolmaradása nyomott sokat a latban, mely kíváncsú volt a polgári politikusok számára. A porosz — német tisztek által kiképzett, fegyelmezett chilei hadsereg-továbbá kiváló biztosítékul is ígérkezett az ország gazdasági konjunktúrája számára.

⁶⁴ A függetlenségi háború alatt és után számos angol tengerész lépett be a chilei flottába. A hadihajókat a szigetország hajógyárai építették. Az angol tengerésztisztek rendszeresen tevékenykedtek Chilében, ugyanakkor a chilei flotta tisztjeinek továbbképzése a brit flottában történt.

Jürgen Kübler: Vom „Big Stick” zur „Good Neighbor”. Vier Jahrzehnte Kontinuität und Wandel der USA-Militärpolitik gegenüber Lateinamerika. Zeitschrift für Militärgeschichte. 1971. H. 6. 645-659. 1.

E. Haniel: Der Kampf um den chilenischen Markt in und nach dem Kriege. Phil. Diss. Heidelberg 1922. 111. 1.

Siegfried Benignuss: Deutsche Kraft in Südamerika. Historisch-wirtschaftliche Studie von der Konquista bis zur Gegenwart. Berlin, 1917. 60.; 82. 1.

Edwin Lieuwen: Arms and Politics in Latin America. New York 1960. 33. 1.

Nem feledkezhetünk el arról a korántsem mellékes körülményről sem, hogy Chilének az 1880-as években már mintegy 25 ezer német származású állampolgára volt, s a lakosság kb. 1%-át adták. A chilei vezetőkre jó hatással volt a német telepeselek tevékenysége, hiszen igen rövid idő alatt Chile déli részét, többek közt az egykori Araukániát, termő területté változtatták. Az itteni német kereskedők bekapcsolódtak a tájegységet is Chile gazdasági vérkeringésébe. A Valparaíso – Santiago gazdasági tengely körzetében több ezer német élt, akik már a 80-as években az ország kereskedelmi, ipari, politikai, kulturális, oktatási életére erősen hatottak.⁶⁶

Németország és Chile kapcsolatai hagyományosan jók voltak. 1822-ben már létrejött az első német kereskedelmi társaság Valparaísoban. Hamburg és Bréma hajói gyakran keresték fel a chilei kikötőket. Az 1850-es években Valparaísoban már számos német állam konzulátussal rendelkezett. (Poroszország, Szászország, Mecklenburg, Hannover, Lübeck.) 1867-től az Észak-Német Szövetség, 1871-től a birodalmi főkonzulátus működött Chilében.

A chilei-német politikai kapcsolatok elmélyülése a csendes-óceáni háborúval állt e kapcsolatban. Németország a háború alatt és után Chile irányában jóindulatú semlegességet tanúsított. Hiába szólította fel Franciaország Németországot a Chile elleni intervencióban való részvételére, Bismarck elutasította ezeket a követeléseket. Németország álláspontja jórészt abból adódott, hogy igazán jelentős német gazdasági érdekeltségek ekkor még nem voltak a térségben. *Németország Chilét támogatva csak nyerhetett, s nyert is! Ez a morális, diplomáciai segítség hozzájárult ahhoz, hogy a német kereskedelem, az ipar, a bankok ért tudtak hódítani az addigi kizárólagos brit befolyási övezetben.* Németország távolmaradása egyik fő oka volt annak, hogy a tervezett Chile-ellenes francia–olasz beavatkozási kísérletek megghiúsultak. Németországnak az európai politikai sakktáblán levő erős pozíciója éreztette hatását a dél-amerikai kérdésekben is. *Németország akkori állásfoglalása segítette Chilének abban, hogy a meghódított területeken konszolidáljauralmát, s javított kedvezően nemzetközi helyzetén. A német lépést Chile azzal honorálta, hogy 1882-ben nagykövetet nevezett ki Berlinbe. Azelőtt csak Párizsban és Londonban tevékenykedett chilei diplomata. Éppen ez az új követség tette meg az első lépéseket a német katonai szakértők chilei szerződésére!*⁶⁸

A chilei követ, Guiellermo Matta első ténykedése az volt Berlinben, hogy az Escuela Militar nagytekintélyű igazgatójának, a csendes-óceáni háború egyik vezetőjének, Emilio Sotomayor tábornoknak megbízásából, „egy intelligens, szolgálatból

⁶⁶ Nunn: *The Military in Chilean History...* i. m. 62., 99. l.;

A. S. Jerussalimski: *Die Aussenpolitik und die Diplomatie des deutschen Imperialismus Ende des 19. Jahrhunderts*, Berlin 1954. 95. l.

⁶⁷ A Chilében élő németekről különböző megközelítésekből részletesebb képet adnak a következő művek:

Blancpain: i. m.; *Deutsche Arbeit in Chile...* i. m.;

Samhaber: i. m.; Kiesling: i. m.; Kunz: i. m.;

Haniel: i. m.; *Otto Kasdorf: Der Wirtschaftskampf in Südamerika*. Berlin 1916.; *Ernst Wagemann: Die deutschen Kolonisten in Südamerika*. Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, 39. Jg. 1915. Heft. I.;

Wilhelm Vallentin: Das Deutschtum in Südamerika. Berlin 1908.; *Von Deutschtum in Chile; Chilenische Bundestag in Concepcion am 15. 10. 1916*. Zürich 1916.

Paul Behncke: Reiseeindrücke aus Lateinamerika. Deutschtum und Ausland. Heft 5. Münster in Westfalen 1926.

George F. W. Young: Germans in Chile; Immigration and Colonisation, 1849-1914. New-York, 1974.

⁶⁸ Blancpain: i. m. 897. l.; Kunz: i. m. 42. l.

Hell: i. m. 82. l.

⁶⁹ Schaefer: i. m. 22. l, Burr: i. m. 147. l.

elhocsájtott német kapitányt” kellett szerződtenie a hadsereg számára.⁶⁹ Az első tárgyalások Halder porosz tüzérségi kapitánnyal az alacsony zsold miatt sikertelenek voltak. Mattának Sotomayorhoz írt 1882. június 30-i keltezésű levelében olvashatjuk a következő sorokat: „...Nem gondolja, hogy jó szerzemény lenne egy ilyen tiszt? (Halder — F. F.) *Legyen még valami a perui kongresszusi határozaton kívül, ami a békét biztosítja. Chilének gondolnia kell arra, hogy magasfokú képzést tartson fenn, amely elismerésre készíti szomszédait; egyúttal előnyös lenne, ha modern vívmányokat ismerő tanárokkal is rendelkezne.*” (kiemelés tőlem — F. F.)⁷⁰

1883-ban még mindig eredménytelenek voltak a tárgyalások Halder-ügyében. Ezt olvashatjuk ki Matta 1883. május 13-i leveléből is, melyet ugyancsak Sotomayornak írt. „Mivel Ön tudja, hogy mennyire fejlett ez a fegyvernem Németországban (tüzérség — F. F.) szükségtelen, hogy gondot okozzon az Ön meggyőzése az ilyen ajánlat fontosságáról ... *A német hadsereg szervezettség és katonai vezetés tekintetében a legjobb, és ha Chile nem akarja elérni hódításait elveszíteni, szükséges, hogy nagy figyelmet szenteljen ennek a hatalmas erőnek (hadsereg — F. F.), amely biztosítja az ország életét...*” (Kiemelés tőlem — F. F.)⁷¹

Végül is 1884-ben a porosz Schenk hadnaggyal kötöttek szerződést, mint a tüzérség és az erődítéstan tanárával, aki azonban csak rövid ideig volt a chilei tüzérszkola kiképzője. Chile ezért egy újabb német tiszt szerződését tervezte. Így, amikor Matta újabb német instruktor ügyében érdeklődött Moltke vezérkari főnök-nél, a tábornagy Emil Körner tüzérségi kapitányt ajánlotta. Az ajánlók között találjuk Bronsart von Schellendorf porosz hadügyminisztert is. Az a tény, hogy maga Moltke, a porosz—német hadsereg első embere ajánlotta Körnert, egyfelől mutatja, hogy Körner igen jó „ajánlólevéllel” rendelkezett, másfelől a chilei megbízatás német részről is kezdett fontosabbá válni. Emögött ekkor még elsősorban a porosz katonai hatóságok Chile iránti megnövekedett katonai jellegű érdeklődése húzódott meg. Az „akkor még” kifejezést szükséges kiemelnünk, mert a későbbiekben, különösen a 90-es években, a német katonai szakértők külföldre küldését már nem is annyira a katonai, hanem inkább a külügyi és gazdasági vezető körök szorgalmazták!

Hosszas alkudozás után 1885. augusztus 17-én Emil Körner és G. Matta végül is a következő szerződésben állapodtak meg: Emil Körner „szolgálatot fog teljesíteni a Katonai Iskolában, ... mint a tüzérség, a gyalogság, a térképészet, a hadtörténet, és a taktika professzora.”⁷² A szerződés öt évre szól. Azonban, mint majd látni fogjuk, Körner szerepe Chile újkori történetében messze túlszárnyalta eredeti szerződésének kereteit.

(Körner Japántól is kapott ajánlatot, sőt Moltke 1885-ben, amikor Kína is német instruktorokat kért, s vezérkari főnöki posztot helyezett kilátásba, ugyancsak őt ajánlotta az ázsiai szolgálatra.)

Matta Körnerrel kapcsolatban a következőket írta Sotomayor tábornoknak 1885. szeptember 16-án kelt ajánlólevelében: „Körner úr a porosz hadsereg tisztje, az egyik legnevezetesebb akadémia tanára, és az Escuela Militar néhány fontosabb tantárgyának szerződött oktatója adja át Neked ezt a levelet. Te, aki Iskolánk (Escuela Militar—F. F.) egyik alapítója és hadseregünk egyik létrehozója vagy, Körner személyében állhatatos munkatársat kapsz. Tapasztaltságával és tudomá-

⁶⁹ Idézi Schaefer: i. m. 22. l.

⁷⁰ La Instrucción militar... i. m. 27. l.

⁷¹ U.o. 27. l.

⁷² Idézi Nunn: Emil Körner... i. m. 303. l.

nyos ismereteivel, nagy kedvvel határozta el magát a Chilébe való elutazásra; hamar felismered benne a kiváló kvalitásokat. Ennyi is elég, hogy tiszteletet keltsen Benned.”⁷³

Érdemes kissé részletesebben megismerni Emil Körnert, mivel negyedszázados chilei tevékenysége alatt a hadseregreformok fő kezdeményezője volt, s modernizálási tevékenysége áttételesen a dél-amerikai országok hadseregeinek reorganizációját is elindította. Körner Chilében idővel olyan hatalomra és befolyásra tett szert, melyet Dél-Amerikában a hadsereg terén egyetlen külföldi sem ért el, sem előtte, sem utána. Személyében ma is Chile modern hadseregének létrehozóját látják!

Emil Körner 1846-ban született Szászországban, egy száz kisbirtokos fiaként. 1866-ban, — miután Halléban az érettségi vizsgát letette — az ausztriai hadjárat során belépett a 4. sz. magdeburgi tüzérségi ezredbe. A rokonságában, s az elődök között akkor már több mint húszan a katonai pályát választották. 1867-ben hadnaggyá léptették elő. 1869-től Berlin-Scharlottenburgban, az Egyesített Tüzérségi és Mérnökiskolán tanult. 1870-ben a francia-porosz háború során részt vett a két, kulcsütközetben (Wörth; Sedan), s könnyebben megsebesült a párizsi előrenyomulásban *Párizs ostromakor, 1870. december 27-én a városra az első tüzérségi lövést Körner-üree adta le.*⁷⁴ Háborús szolgálataiért 24 éves korában megkapta a Vaskereszt második fokozatát. 1870 után visszatért a Tüzérségi és Mérnökiskolára. 1873—76 között a *Berlini Hadiakadémia* növendéke. Együtt tanult Meckellel — a japán hadsereg későbbi instruktoraival; von der Goltzzal —, a török hadsereg reorganizátorával; Hindenburggal — az I. világháború híres tábornokával, s a Weimari Németország államfőjével. „A Porosz Hadiakadémiának soha nem volt kiválóbb évfolyama, mint az 1875—76-os, amelyhez nemcsak Körner és Meckel tartoztak, de két olyan ember is, akik elnyerték a porosz marsallbotot; Hindenburg és von der Goltz.”⁷⁵ 1875-ben előléptették főhadnaggyá. *1876-ban Hindenburg után a második legjobban végzett tisztként hagyta el Potsdamot.* 1877—78-ban — miután Moltke felfigyelt rá — utazásokat tett a tábornagy megbízásával Spanyol-, Olasz-, Oroszországban, a Balkánon és Marokkóban. *1878-tól a Hadiakadémián a taktika, a stratégia és a ballasztika oktatója.* 1881-ben kapitánnyá léptették elő, *vezérkari tiszt lett,* dolgozott a Nagyvezérkarnál is. 1881-ben átvézenyelték Berlin-Scharlottenburgba, ahol az Egyesített Tüzérségi és Mérnökiskolán hadtörténetet, ballasztikát és taktikát tanított. Láthatjuk tehát, hogy háborús tapasztalatok, nagy elméleti tudás, vezérkari munka, hosszas oktatói tevékenység állt már mögötte, amikor 1885-ben vállalta a chilei missziót.

5. Chile és az angol imperializmus

Amikor 1885-ben Chile szerződést kötött Emil Körnerrel, a Császári Németország tüzérségi kapitányával, a megbízásban, a Németországra való támaszkodásban a csendes-óceáni háborút követő feszült nemzetközi helyzet, a hadsereg korszerűtlensége játszott szerepet. Az 1880-as évek második felében azonban bekapcsolódik a harmadik fontos körülmény is, mely elősegítette a német-chilei katonai kapcsolatok elmélyülését. Arról van szó, hogy 1886-tól, José Manuel Balmaceda elnöksége kezdetétől, a porosz — német hadsereggel való kapcsolat már túlment a tisztán katonai és a szomszédos országokkal összefüggő külpolitikai szempontokon,

⁷³ Idézi La Instrucción Militar... i. m. 28. l.

⁷⁴ Epstein: i. m. 117. l.; Borceke: i. m. 294. l.

⁷⁵ Epstein: i. m. 29. l.

s fontos (kül)politikai irányváltás kifejezőjévé vált. Balmaceda a Chilét erős gazdasági függés alatt tartó angol hegemonia megtörésére irányuló politikájában külpolitikai támaszt kellett, hogy keressen, s ezt az Angliával rivalizáló Németországban találta meg. Így a Németországhoz való közeledés egyik részterületét képezte a norosz hadsereggel való kapcsolat elmélyítése is!

Chile gazdasági élete a függetlenség kivívása, a belpolitikai viszonyok konszolidálása után dinamikus fejlődésen ment keresztül, ugyanis az angol tőke hatása a múlt század első felében még pozitívan (is) hatott, és ezzel elősegítette a chilei kapitalista fejlődést. „Az elmúlt század folyamán (Chilében—F.F.) az ország termelőerőinek erőteljes növekedése ment végbe. A függetlenség elnyerésétől a csendes-óceáni háborúig Chile egész gazdasági struktúrája impozáns fejlődésen és változáson ment keresztül, mégpedig olyan méretekben, hogy a kontinens egyik legszegényebb országából, amely a gyarmati periódusban volt, Spanyol-Amerika egyik legstabilabb és legproduktívabb államává vált.”⁷⁶

A XIX. század első felében az angol tőke tehát még serkentőleg hatott Chile fejlődésére, azonban „a XIX. század második felében az életerős chilei gazdaság vénáját elszorította az idegen, elsősorban az angol tőke...” (Kiemelés tőlem — F.F.)⁷⁷

Az egyre jobban megizmosodó chilei tőkés elemek mindinkább kezdték érezni az Angliától való függés káros hatásait. Az ellentétek egyre jobban éleződtek, s az 50—60-as években már számos chilei újságcikk fogalmazta meg a születőben levő nemzeti burzsoázia angolelles, önálló törekvéseit.⁷⁸

Az 50—60-as években a chilei burzsoázia angolelles törekvéseinek további meg erősödése, sőt a 80-as évek második felétől a kormány szinten való megjelenése szoros összefüggésben állt a salétromháborúval. A Perutól és Braziliától hadizsákmányként kicsikart salétrommezők jelentős mértékben növelték Chile gazdasági potenciálját, jó lehetőség kínálkozott ebből adódóan a korábbi gazdasági fejlődési ütemnél is gyorsabb növekedés kibontakoztatására. Az állam bevételei a salétromexport következtében lényegesen megnöttek: Míg az exportvámilletékek 1880-ban a bevételeknek csak 5,2%-át tették ki, addig ez a szám 1885-re már közel meghétszereződött (33,7%), sőt 1890-ben már elérte az 52%-ot, vagyis 10 év alatt megtízszereződött!⁷⁹

A kormány bevétele 1879-ben 18,1 millió dollárt tett ki. A győztes háború, s a salétromtartományok elcsatolása révén azonban 1886-ban már 63,8 millió dollár bevétellel rendelkezett Chile! Ennek megfelelően alakultak a kiadások is. 1890-ben a hadsereg kiadásai 7,2 millió, a haditengerészeté 6,9 millió dollárt tett ki, vagyis együttesen 14,1 millió dollárt. Chile nagyobb gazdasági potenciálja tette lehetővé azt, hogy katonai erejét is lényegesen növelje. Más szóval biztosítva voltak a német segítségével történő hadsereg-modernizáció anyagi előfeltételei.

A salétromkonjunktúra talaján a megnövekedett exportjövedelmek lehetővé tették Chilének, hogy a 80-as évek második felében „történelme legambiciózusabb haladó terveit” megvalósítsa.⁸¹ Ezek a tervek a liberális José Manuel Balmaceda elnök hivatali működése alatt kezdtek realizálódni. Balmaceda elnöksége alatt az

⁷⁶ Necochea: i. m. 129. l.

⁷⁷ Wittman: i. m. 318. l.

⁷⁸ Necochea: i. m. 138. l.

⁷⁹ U.o. 143. l.

⁸⁰ Encina: i. m. 369. l.; Francisco A. Encina: Historia de Chile. Santiago de Chile. 1950-1952 XIX. k. 369. l.

⁸¹ Galeano: i. m. 248. l.

ország gazdasági élete dinamikusan fejlődött. Mindezen építőmunka eredményeként „Chile a közepes fejlettségű európai országok színvonala felé közeledett.”⁸²

Chile azonban nem tudta megfelelően kihasználni a fent jelzett kedvező körülményeket, ugyanis a csendes-óceáni háború eredményeként az angol imperializmus még inkább megerősödött az országban, s Chile fő export-forrását, a salétromtermelést szinte teljesen ellenőrzése alá vonta. Az angol imperializmus megakadályozta azt, hogy az ország gazdasági növekedési ritmusa olyan intenzív legyen, amely az akkori megnövekedett erőforrásaiból következhetett volna.

Az angolok a salétromipart, ahogy korábban a rézbányászatot is, fokozatosan ellenőrzésük alá vonták. 1882-ben már a termelés 34%-a a kezükben összpontosult (1878-ban csak 13%).⁸³

A 80-as években az angol tőke beáramlása hihetetlen gyorsasággal ment végbe a már angol kézben levő salétromgazdaságba. 1880-ig Anglia Chilébe 7,5 millió font sterlinget ruházott be, és 1890-ben az angol befektetések elérték a 24 millió font sterlinget. Tehát 10 év alatt az angol tőke Chilében megháromszorozódott, de még lényegesebb az a tény, hogy a közvetlen befektetések több mint tízszeresére növekedtek (!), s a 16 millió font sterling beruházásból (vasút, üzemek)... mintegy 14 — 15 millió kapcsolódott a salétromiparhoz. A 12 brit társaság kezében összpontosultak a legjobb salétromtelepek, a legtöbb salétromüzem, a vasúthálózat, a térség viz-, élelmiszerellátása is.⁸⁴

A 87-es években tehát Anglia uralta a chilei salétromipart, a gazdasági strukturájának gerincét, és ha ehhez hozzávesszük még azt is, hogy a brit tőke már 1879 előtt is igen erős pozíciókkal rendelkezett, akkor nagyon is helytálló a chilei történészek, Ramirez Necocheának az a megállapítása, miszerint „...az ország a brit imperializmus teljes uralma alá került.”⁸⁵

Ebben a gazdasági szituációban, amikor „a chilei gazdaság ütőterén az angolok tartották rajta a kezüket...; Balmaceda világosan látta, hogy immár a haladás akadályává vált az idegen tőke..., ezért az angol monopóliumok gyengítését tűzte ki egyik legfőbb céljának.”⁸⁶ *A salétromkérdés még inkább kiélezte a már az 50-es, 60-as években is jelentkező ellentéteket a chilei és az angol tőkések között, s ez Balmaceda elnök alatt határozott antiimperialista politika kialakulásához vezetett. Ennek középpontjában a salétromipar állami kezelésbe vétele, „chileisítése” állt.*⁸⁷

A függetlenség kivívása óta Balmaceda volt Chile egyetlen olyan elnöke, aki igazán élni akart alkotmányban rögzített, széleskörű hatalmával. Meg akarta törni az idegen tőkével összefonódott latifundisták, a pénz- és bányaaligarchiák hatalmát, hogy ezzel előmozdítsa a külföldi tőkétől kevésbé függő önállóbb kapitalista nemzetgazdaság fejlődését. Balmacedának jelentős hazai bázisa nem lehetett, azonban volt egy olyan körülmény, mely mégis bizonyos reménnyel kecsegtetett a fentebb vázolt törekvései realizálására. Arról van szó, hogy a salétrom, mint nyersanyagforrás, a megnövekedett chilei pénzbevételek, mint nagyobb piaclehetőségek, nagy versenget idéztek elő az imperialista hatalmak között. Az angol tőkének így nemcsak Chile nemzeti, antiimperialista köreinek fellépésével, hanem a világ területi és gazdasági újrafelosztásáért küzdő imperialista riválisainak erős konkurrenciájával is meg kellett

⁸² Wittman: i. m. 319. l.

⁸³ Necochea: i. m. 145. l.; Semper-Michels: i. m. 94. l.

⁸⁴ Necochea: i. m. 147. l.; Galeano: i. m. 24. l.

⁸⁵ Necochea: i. m. 147. l.

⁸⁶ Wittman: i. m. 319. l.

⁸⁷ Necochea: i. m. 150. l.

Kerekes György: Chile — egy tragédia tanulságai. Kossuth 1976. 48. l.

küzdenie. Chile így, mint a világ számos más országa, az imperialista államok hatalmi harcának színterévé vált. *Az imperialista országok konkurrenciaharca képezte Balmaceda külpolitikai koncepciójának reális alapját; vagyis a chilei gazdaságot uraló angol imperializmust vetélytársaival kell gyengíteni, annak erőit a konkurrensekkel kell lekötni, semlegesíteni.* „Az angol nagyhatalom ellen akkoriban nem volt jobb eszköz, mint az, hogy művészien kihasználják a különböző imperialista hatalmak rivalizálását.”⁸⁸

Anglia chilei riválisai közül Balmacedánál a Németországra való támaszkodás érvényesült leginkább! A Dél-Amerika történetére több évtizeden keresztül jelentős befolyással bíró angol—USA ellentét a 80-as években a szubkontinens déli részén még kevésbé érvényesült. Az angol-amerikai őrsváltás a XIX-XX. század fordulóján kezdett csak kibontakozni. A francia—angol vetélkedés is sokkal inkább jellemzőbb volt a világ más térségeiben, mint Dél-Amerikában. A Franciaországra való támaszkodást a 80-as évek második felében még amúgy is beárnyékolta a franciáknak a csendes-óceáni háborúban, s azután is játszott Chile-ellenes állásfoglalása. A Császári Németország és a Brit Birodalom közti ellentétek azonban a 80-as években már mind élesebbé váltak, köztük Dél-Amerikában is. Németország minden alkalmat megragadott, hogy imperialista vetélytársai — különösen Anglia — pozícióit megingassa. A salétromkonjunktúra Németország tőkéseit is vonzotta, hiszen a német gazdaság egyre több salétromot igényelt. A német imperializmus Balmaceda elnöksége alatt a dinamikusan fejlődő Chilében nemcsak fontos nyersanyagforrást, hanem nagy piaclehetőséget is látott.

A Balmaceda kormányzat kifejezetten angolelleses magatartása logikusan elvezetett a Németország felé való közeledéshez. Az angol sajtó és diplomácia természetesen azonnal reagált erre. A „South American Journal” 1888. március 31-i számában vezércikk írja: „Németország jelenti számunkra az igazi konkurrenciát, amely ebben a térségben szilárdan megvetette lábát.”⁸⁹ A santiagoói angol követség híradásai is megerősítik az előbbieket Kennedy angol követ a „Foreign Office” számára írt jelentésében (1890. június 3.) beszámol arról, hogy „Balmaceda elnök hivatalba lépése óta Chile politikai kapcsolatai intenzívebbé váltak Németországgal, amely kereskedelmének előnyt jelentett.”⁹⁰ *A statisztikák adatai is egyértelműen alátámasztják az angol aggodalmakat és Chile német orientációjának erősödését. A német—chilei kereskedelem 1880 és 1890 között, tehát mindössze tíz év alatt, több mint megháromszorozódott.* (6,8 millió dollárról 22 millió dollárra). *Németország előretörése a chilei kereskedelemben jelentős angol pozíciók elvesztésével járt.* A fent említett periódus alatt Anglia része Chile összkereskedelmében 66%-ról 55%-ra csökkent. Ez az egy évtized alatt bekövetkezett 11%-os veszteség jórészt Németországnak „köszönhető.”⁹¹

Balmaceda külpolitikájának megfelelően az angol uralom visszaszorítása és a brit tőkebeáramlás csökkentésére a rivális hatalmaknál igyekezett megszerezni minden olyan támogatást, amelyet egyébként korábban csak Nagy-Britanniától kapott. E koncepció jegyében Németország helyet kapott a chilei kölcsönügyletekben is. A salétromipar nacionalizálásának tervéhez nagy külföldi kölcsönt kellett biztosítania, amit természetesen Balmaceda nem akart, és nem is tudott volna felvenni az angol bankoktól. Chile berlini követe így 1889 júliusában megállapodást írt alá, melynek

⁸⁸Blancpain: i. m. 719. l.

⁸⁹ Idézi: Necochea: i. m. 157. l.

⁹⁰ Idézi: U.ő. 155. l.

⁹¹ U.ő. 147. l.

értelmében a „Deutsche Bank” és a Mendelsohn bankház 31,5 millió márka kölcsönt nyújtott Chilének.⁹²

A kölcsön felvétele két szempontból érdemel külön figyelmet. Egyfelől a függetlenség kivívása óta ez volt az első összeg, amit Chile nem angol bankoktól vett fel, másfelől a nagy német bankok és ipari monopóliumok ezzel megtették az első lépést, hogy betörjenek az addigi kizárólagos brit érdekszférába. „Az 1889-es kölcsönnel kezdődött Németország nagy üzlete Chilében, főleg a bankok és Krupp számára.”⁹³

A salétromkonjunktúra hatására meggyorsuló kapitalizálódás, a polgári fejlődés lehetővé, de egyúttal szükségessé is tette a chilei oktatásügy megreformálását, átszervezését. *Chile egész oktatásügyének átszervezését német pedagógusokra bízta.* A döntésben a politikai motiváló tényezők jelentősek voltak. Az addigi francia iskolarendszert a német oktatási módszerek váltották fel, így a 80-as évek második felében a Balmaceda-kormány 80 német tanárt szerződtetett.⁹⁴

A Balmaceda-kormány Németországhoz való közeledésének egy újabb, s igen lényeges elemét képezte az elnök katonapolitikája. Balmaceda erős hadsereget és flottát akart megteremteni a csendes-óceáni háború után kialakult status quo fenntartására. Balmaceda a porosz kiképzéstől nemcsak azt várta, hogy ütőképes fegyveres erő jön létre, hanem a haditengerésznél már meglevő igen erős angol hatást a hadseregben érvényesülő német befolyással akarta ellensúlyozni.

A korábbi öt fejezetben leírtakat tömören összegezve úgy véljük, hogy a 80-as években négy fő körülmény játszott közre abban, hogy Chile hadseregének modernizálását feltétlenül szükségesnek tartotta, s hogy ezt éppen a porosz—német hadsereg segítségével akarta megvalósítani: 1. A csendes-óceáni háború utáni feszült nemzetközi helyzet. 2. A chilei hadseregnek a győzelmek ellenére is megmutatkozó korszerűtlensége. 3. Chile és az angol imperializmus közti ellentétek éleződése folytán a német orientáció előtérbe kerülése. 4. A porosz—német hadsereg nagy nemzetközi tekintélye.

A Chile részéről kiinduló kezdeményezés. miszerint a porosz hadseregvezet alapján óhajtották átszervezni a hadsereget, Németországban pozitív visszhangra talált. A német imperializmus dél-amerikai törekvései (kereskedelmi expanzióra való törekvés), s különösen katonapolitikája számára kapóra jött a chilei pozíciószerzés lehetősége, s 1885-től megindult a német katonai modell térhódítása Chilében, majd később a szubkontinens számos más országában is.

⁹² Encina: i. m. XIX. k. 372. l. Krebs-Pommerenke: i. m. 85. l.

⁹³ Hell: i. m. 87. l.

⁹⁴ Kunz: i. m. 251-253. l.; *Wilhelm Mann*: Der deutsche Einfluss im chilenischen Erziehungswesen im Allgemeinen. Deutsche Arbeit in Chile... i. m. 139. l.

II. A CHILEI HADSEREG ÁTSZERVEZÉSÉNEK ELSŐ LÉPÉSEI

A POROSZ-NÉMET HADSEREGMODELL ALAPJÁN (1885 – 1894)

1. Reformok a katonai oktatásügyben

a) Escuela Militar (Katonai Iskola)

Chile 1885-ben a dél-amerikai országok közül elsőként szerződtetett hivatalos úton, szolgálatban álló — német vezérkari tisztet Emil Körner tüzérségi kapitány személyében.⁹⁵ Láthattuk már a chilei hadsereg korszerűtlenségét, s végsősoron ezek a hiányosságok szabták meg Emil Körner tevékenységét is. Feladata a 80-as évek második felében az volt, hogy a chilei *katonai oktatásügyet* megújítsa.

A chilei „reformpárti” *katonai vezetők a legfontosabbnak mindenekelőtt a nagymultú Escuela Militar átszervezését tartották.* Egy új, magas szintű, egységes követelmények szerint kiképzett tisztikart azonban csak *alulról felfelé* haladva lehetett létrehozni. Ennek oka az volt, hogy az idősebb, magasabb beosztású csapattisztek többsége ellene volt a reformoknak. A modernizációt tehát csak egy új, fiatal generáció segítségével lehetett véghezvinni. Ennek fő bázisául a kadétintézmény szolgálhatott, amely azonban maga is megérett már a megújításra.

A spanyolok felett aratott chacabucói győzelem után, (1817. febr. 12.) Bernardo O' Higgins tábornok, a chilei függetlenségi harcok kiemelkedő alakja, a függetlenné vált Chile hadseregének és haditengerészetének megalapítója a hivatásos tisztképzés céljaira 1817. március 16-án Academia Militar néven Santiagóban létrehozott egy katonai intézményt, mely az Escuela Militar elődje volt. Mint kadétintézmény, ez a katonai iskola Dél-Amerikában a legrégebbi volt.⁹⁶ Az Academia Militar 1843-ban vette fel az Escuela Militar nevet. A múlt század közepén már elég erőteljes francia hatás alatt állt az intézmény. „A kadétiskola tanterve, szolgálati szabályzata az elavult francia iskolát követte, s már reformra szorult.”⁹⁷

Emil Körner, vagy ahogy a chileiek nevezték, Emilio Körner, a nyelvi nehézségek miatt nem kezdhette el azonnal az oktatói munkát, ezért az Escuela Militar új tantervének kidolgozásával bízták meg. Emellett 1886-ban a hadsereg-főparancsnok adjutánsa is lett. Körner megérkezésekor az Escuela Militar a francia szisztémát követte, pontosabban a „St. Cyr-i Katonai Akadémia” tantervét. Körner azonban a chilei tisztképzés legfontosabb bázisát a *porosz modell* alapján akarta átalakítani, így az általa jól ismert Berlin-Lichterfeldében működő „Deutsches Kadetenanstalt” tantervét vette alapul. Körner legfőbb közvetlen támogatója Boonen Rivera chilei ezredes lett, aki kezdettől fogva a német reformok, a német orientáció támogatója, s Körner barátja volt. Ő fordította le spanyolra a német kadétintézmény tantervét és tananyagát.⁹⁸ (Boonen Rivera a 80-as évek első felében Madridban volt katonai attasé. Itt szerzett fontos információkat a porosz hadseregről, s a chilei hadvezetéshez írt jelentéseiben e modell átvételét sürgette.)

Körner ösztönzésére 1886-ban jött létre a „Circulo Militar” (Katonai Klub).

⁹⁵ Hartrott: i. m. 4. l.

⁹⁶ *Reseñas Historicas de los Establecimientos de Instrucción y Unidades del Ejército de Chile.* Memorial del Ejército de Chile; Numero Especial 54 (52) No. 299. 1960. 22. l.

⁹⁷ Kunz: i. m. 299. l.

⁹⁸ *Werner Haupt: Deutscher Einfluss auf die Militärgeschichte in Chile.* Deutscher Soldatenkalender—Jahrbuch XX. 1961. 46. l.

Ein Triumph preussischen Drills in Südamerika. Militärwochenblatt. 95. fg. 2. 1910. 2108. l.

A „Círculo Militar” és sajtóorgánuma, a „Revista militar de Chile”, a modernizáció híveinek fontos bázisa és a reformok fő szószólója lett.

1887. április 12-én jóváhagyták az *Escuela Militar* Körner által kidolgozott új tantervét. Körner e tanterv megvalósításával gyors változásokat remélt, azonban a tervezett reformok egyre nagyobb ellenállásba ütköztek, „mivel az igazgató azon a véleményen volt, hogy nem szabad túl gyorsan változtatni.”¹⁰⁰ Az Escuela Militar igazgatója 1884 óta, a tábornoki rangot viselő Luis Arteaga volt. Franciaországban, Metzben, a Tüzérségi Iskolán tanult. Ő volt az egyik fő képviselője azoknak a tiszteknek, akik nagy nyomást fejtettek ki Körner elképzeléseivel szemben. Lehetetlennek tartották, hogy a tisztiiskoláról kikerülő kadétek, mint majdani alárendeltjeik, többet tudjanak, mint ők. Másrészt Arteaga ellenállása németellenességéből és a francia hadsereg iránti szimpátiájából adódott.

A porosz — német hadügy magas színvonalához szokott Körnert szinte megdöbentették a chilei tiszti utánpótlás körülményei. „A tisztiállomány elvben az Escuela Militar növendékeiből rekrutálódott, ...de a Katonai Iskola nem az egyetlen utánpótlási forrás..., olyan egyének is bekerülnek, akik nem jártak a Katonai Iskolára..., így a protekciónak nagy szerepe volt a tiszti rang megszerzésében.”¹⁰¹ A kadétiskola felépítése, tanterve, eltekintve a katonai tárgyaktól, nagyjából megegyezett a gimnáziumok tantervével. Ezzel kapcsolatban Körner a következőket írta: „Azok a tantárgyak..., amelyeket a tantervben különösen hangsúlyozni kellene, így az alkalmazott taktika és a hadijáték, a Katonai Iskola tanterve még nem tartalmazza, nem tanítanak sem taktikát, sem hadtörténetet, annak ellenére, hogy a tanulók már... közvetlenül szolgálatba lépésük előtt állnak.”¹⁰²

Körner katonai reformtörekvései találkoztak Balmaceda elnök megújítási szándékaival. A közoktatásban végrehajtott reformok, melyekben a német pedagógusok jelentős szerepet kaptak, jó közeget teremtettek Körner terveihez is. Körner számíthatott Balmaceda támogatására, aki alighogy átvette az elnöki hatalmat, erőteljes katonai programot kezdeményezett. Ötezer fős, kiválóan képzett állandó hadsereget akart, melyet az ugyancsak korszerűsített Nemzeti Gárda egészített volna ki. Ennek létszámát 1888-ban 23 ezer főben és 1100 tisztben határozták meg. A tervekben szerepelt, hogy teljes mozgósítás esetén a chilei haderő elérje a 100 ezer főt. Az elnök emellett olyan hadiflottát is létre akart hozni, mely szándéka szerint Dél-Amerikában a legerősebb lett volna.¹⁰³

Körner első sikerei is a kormányzat támogatásának tudhatók be. A 80-as évek második felében sorra épültek új kaszárnyák, illetve a régieket korszerűsítették. Bár az Ejército de Línea létszáma nem volt magas, (1886-ban 950 tiszt és 5541 fő sorállomány), a korszerűsítések mégis jelentős összegeket igényeltek, és a hadikiadások is gyorsan növekedtek. (1886-ban 7,7 millió pesóról 1889-re 14,3 millió pesóra emelkedett, tehát mindössze három év alatt közel megduplázódott.)¹⁰⁴

Körner pozícióját két körülmény erősítette, melyek a reformtervek realizálása szempontjából nagy jelentőséggel bírtak. Egyfelől 1888. március 10-én a Balmaceda kormány kinevezte az Escuela Militar technikai igazgatóhelyettesévé, s ezzel Körner

⁹⁹ Das Heerwesen von Chile... i. m. 1883. l.

¹⁰⁰ Körner: Die historische Entwicklung... i. m. 143. l.
Arevana: i. m. 147. l.

¹⁰¹ Das Heerwesen von Chile... i. m. 1815. l.

¹⁰² U.o. 1818. l.

¹⁰³ Joxe: i. m. 165. l.

¹⁰⁴ U.o. 49. l.; Arevana: i. m. 147. l.

cselekvési lehetősége lényegesen megnövekedett.¹⁰⁵ Másfelől a porosz katonai modell melletti chilei elkötelezettséget jól jelezte az, hogy újabb német instruktorok szerződ-tetésére is sor került. 1886-ban Hugo Januskowsky kapitányt szerződttették az Escuela Militarra, ahol vívást és testnevelést oktatott. Később tanított a Hadiakadémi-án is. Ő is, akárcsak Körner, részt vett a német egyesítési háborúban. 1889-ben Betzhöld őrnagy érkezett Chilébe, — ő szintén részt vett az osztrák és a francia had-járatban — akit elsősorban a chilei parti erődítmények kiépítésével bíztak meg, de emellett erődítést is oktatott a hadiakadémián.¹⁰⁶

Körner erőfeszítései kezdtek sikerrel járni. Ennek igen fontos mozzanata volt az, hogy nagyobb hangsúlyt biztosítottak a katonai tárgyak oktatásának és a gya-korlati kiképzésnek. A kadétiskola négy évig tartó kiképzését Körner javaslatára megtoldták még egy kurzussal, amit „curso militarnak” vagy másképpen „quin-to ano”-nak neveztek. A gyalogsági tisztek a négy év letelte után csapatszolgálat-ba kerültek. Azonban azok a kadétek, akik a lovassághoz akartak kerülni, még hat-hónapos, a tüzértisztnak készülők egyéves, a hadmérnökök pedig kétéves külön tanfolyamon vettek részt. Ez volt a tulajdonképpeni „curso militar”.

A porosz kapitány arra törekedett, hogy az Escuelán erőteljesebb katonai jel-legű oktatás folyjon. „Körnerrel... új szellem költözött a tantervbe, s Boonen Ri-vera támogatásával az iskolának katonai szervezettséget adtak.”¹⁰⁷ A katonai tár-gyak jelentős részét: a fegyvertant, a taktikát, a ballasztikát, a térképrajzolást Kör-ner tanította.

Míg a korábbi tantervek egyoldalúan az elméleti képzésre helyezték a hangsúlyt, addig 1888-tól az új, *németből lefordított tanterv* alapján a kadéteket kemény gya-korlati kiképzésben is részesítették, mely Chilében a tisztképzés terén merőben új jelenség volt. Végső soron Januskowski kapitány szerződttetése is ezt célozta. Kör-ner a heves tiltakozások ellenére is keresztülvitte azt, hogy minden kadétnek had-naggyá való kinevezése után, egy évet csapatszolgálatban kellett letöltenie (azért, hogy gyakorlati tapasztalatokat szerezzenek). Csak ezután kerülhettek magasabb pozíci-ókba. Újabb előrelépést jelentett, hogy azok a növendékek, akik hiányos ismereteik miatt nem tudták befejezni az iskolát nem kaphattak tiszti rangot. A német tisztek keresztülvitték azt is, hogy civileket csak igen kivételes esetben nevezhettek ki tisztnak. A francia befolyás csökkentését szolgálta az az intézkedés, miszerint a francia-nyelv, mely korábban kötelező volt, a német mellett fakultatív lett. „Az intézmény a német katonai iskolák tankönyveit fordította le”.¹⁰⁸ *A német katonai befolyás erő-södését jól tükrözi az is, hogy a német hadiipar megkapta első komoly megrendeléseit.* Krupp 1888-ban tíz nehéz parti ágyúra, 1890-ben pedig 44 táborigi ütegre kapott megrendelést.¹⁰⁹

Az Escuela Militarban, bár a gyakorlatban a kiképzési módszerek java része a 80-as évek második felében még a régi maradt, de a tisztán katonai tárgyak okta-tásában — Körner német tisztársai és Boonen Rivera révén — lényeges előrehala-dás történt. A német katonai tanácsadás pár év alatt elérte azt, hogy a chilei hadse-reg megtette az első lépéseket afelé, hogy a chilei tisztek a „condottiere” állapotból elérjék az európai értelemben vett hivatásos tisztek szakmai színvonalát. Körner mu-tat rá azonban arra, hogy az eredmények ellenére a chilei hadsereg állapota még min-dig elég korszerűtlen. A következőket írja: „De a fordulat hatása, amely ott kezde-

¹⁰⁵ La Instrucción militar... i. m. 3. l.; Hartrott: i. m. 4. l.

¹⁰⁶ Lindholm: Neues von chilenischen Heere. Militärwochenblatt, 1903. 58. sz. 1543. sz.

¹⁰⁷ Hartrott: i. m. 4. l.

¹⁰⁸ U.o. 5. l.

¹⁰⁹ Kunz: i. m. 631. l.

tét vette (Escuela Militar — F. F.), magától értetődően még nem terjedt ki a hadsereg kiképzési módjára, mely még azon szabályzatok keretében él, melyeknek nevét Európában éppen hogy csak ismerik még ... , talán a közeljövőben megvalósulhatna az, hogy ebben a vonatkozásban is a chilei fegyveres erőket szisztematikusabban és céltudatosabban, de mindenekelőtt harcra készebben átalakítsuk”¹¹⁰

b) Academia de Guerra (Hadiakadémia)

A chilei katonai oktatásügy átalakításának első lépései az Escuela Militarban valósultak meg, de ezzel párhuzamosan megvalósulóban volt a reorganizáció második fő tervezete is: egy hadiakadémia létrehozása. Körner nagy hangsúlyt helyezett erre. Egyfelől azért, mert az Escuela Militar csak olyan képzettséget adott, mely ugyan az alacsonyabb parancsnoki állások betöltését lehetővé tette, de a magasabb parancsnoki posztokra már nem készített fel. *A modern hadsereg azonban feltétlenül igényelte a vezérkari iskola létrehozását is,* ahol a jövőbeni főtisztek felkészítése folyhatott. Másfelől az Escuela Militar régi intézmény volt, megkövesedett francia és chilei hagyományokkal, s a változtatások ebből adódóan gyakran ellenállásba ütköztek. Egy teljesen új intézmény felállítása, melyet nem kötnek még elavult tradíciók, nagyobb lehetőséget kínált arra, hogy a német katonai modellt megvalósítsák Chilében, és itt a német befolyás szilárdan megvesse lábát.

A vezérkari iskola létrehozásának terve már felmerült a legfelsőbb chilei katonai vezetésben is, mielőtt még Körner megérkezett volna.¹¹¹ A tervezet a fiatalabb, ambíciózus tisztek körében pozitív visszhangot keltett. Körner megérkezése, és a Katonai Iskola: n elért eredmények után az ügy még nagyobb lökést kapott, s a német tiszti hozzákezdett a hadiakadémia tervezetének kidolgozásához. *Akár csak az Escuela Militar reformjavaslataiban, itt is a porosz mintát, pontosabban a berlini „Königlich-Preussische-Kriegsakademie” felépítését tekintette irányadónak.* Erről Emil Körner 1888-ban a „Das Heerwesen von Chile” című cikkében a következőket írja: „Hogy a vezérkár számára tiszteket és magasabb egységek részére adjutánsokat képezzenek ki, az 1886. szeptember 9-iki rendelettel megalapították a Hadiakadémiát, (Academia de Guerra), mely alapvonásaiban a berlinit követi.”¹¹² *Chile tehát nemcsak a kadétintézmény megreformálásakor lépett elsőként Dél-Amerikában, hanem egy korszerű Hadiakadémia létrehozásával is, mely a szubkontinensen az első volt!* Míg az Escuela Militar a tiszti utánpótlást volt hivatva biztosítani, addig az Academia de Guerra feladata a főtisztképzésben állt.¹¹³

Körner megérkezése előtt Dél-Amerikában seholsem létezett a hadtudomány, mint speciális tudományág. Ennek megfelelően nem volt haditudományi képzés sem a vezérkari szolgálat ellátására, nagyobb csapattestek irányítására. Nem rendeztek nagyobb hadgyakorlatokat, nem gyakorolták a különböző fegyvernemek közti együttműködést. 1886-ban az Akadémia felállításával azonban a „chilei hadsereg megkezdte új életét.”¹¹⁴

Amikor az Akadémia első növendégeit — többségük részt vett a csendes-óceáni háborúban — 1887 júniusában fogadta, a tervezett hároméves tanterv a következőkből állt. I. év: idegen nyelv, taktika, erődítéstan, térképészet, ballasztika, had-

¹¹⁰ Das Heerwesen von Chile... i. m. 749. l.

¹¹¹ El Ejército de Chile... i. m. 145. l.

¹¹² Das Heerwesen von Chile... i. m. 1819. l.

¹¹³ El Ejército de Chile... i. m. 8. l.

¹¹⁴ Nunn: The Military... i. m. 73. l.

történet, földrajz, szerves kémia, fizika. II. év: az előző tantárgyak mellett még hadijátékok terepasztalon. III. év: idegen nyelv, chilei hadtörténet, latin-amerikai katonai földrajz, nemzetközi jog, katonai egészségügy, vezérkari szolgálat, hadijátékok. A fentiek kötelező tárgyak voltak, mellettük még választani lehetett mindhárom évben a matematika, az egyetemes történelem és a nyelvek között.¹¹⁵

Az induláskor a francia és a német nyelv még fakultatív volt, de 1890-ben Körner olyan reformtervezetet nyújtott be a kormányzatnak, mely szerint a francia és angol nyelvet az Escuela Militarra korlátoznák, az Academia kizárólagos kötelező nyelve pedig a német lenne. Az Akadémián a német nyelvet egy Chilébe szerződött német professzor tanította. A katonai tárgyakat javarészt Körner és Betzhöld oktatták, de néhányat a chilei tisztek is, az általános képzést szolgáló tárgyakat (nyelvek, matematika, történelem, földrajz) pedig a Chilében szerződött német pedagógusok.

A porosz hadiakadémia előírásainak megfelelően a fiatal chilei tiszteknek is legalább három évet kellett csapatoknál szolgálniuk, miután elvégezték az Escuela Militar. Amennyiben bebizonyították a csapatszolgálatra való alkalmasságukat, felvételi vizsgát tehettek az Academia de Guerra-ra. Sikeres felvételi vizsgák esetén a növendékek két éves alapkiképzésben vettek részt, „de a legjobb tanulók ezen általános képzés után még egy speciális, egyéves kurzuson tanultak, tovább s ez ugyan csak hasonló volt a berlini felépítéséhez.”¹¹⁷

Az oktatásban Körner nagy jelentőséget tulajdonított a hadijátékoknak, melyek gyakorlatilag terepasztalfoglalkozást jelentettek. A helyzetvázlat egyes jelenetei a német egyesítés nagy csatáit mutatták (pl. Königrätz). Jellemző módon nagy hangsúlyt kaptak az 1870-es porosz-francia háború különböző hadmozdulatai (pl. Sedan). Azon túl, hogy Körner részt vett ezekben a hadjáratokban, ez célzatos momentum is volt. A még erősen érződő francia katonai befolyás, és chilei belső bázisának megtörésére, a francia konkurrencia lejáratására irányult. Joggal írja Gerhard Brunn tanulmányában, hogy „a német tisztek... vendéglátó országaik hadügyébe belevitték a német — francia ellenségeskedést.”¹¹⁸

Az Akadémia legjobb képességű hallgatói tanulmányaik befejezése után európai tanulmányutakra — elsősorban Németországba — mehettek. Az Akadémia harmadik évfolyamára Körner válogatta ki a hallgatókat, s ő jelölte ki a Németországba utazó tiszteket is. Természetesen ezzel lényegesen befolyásolni lehetett a chilei tisztek katonai karrierjét, így egyértelműen a német orientáció hívei kerültek csak a „kiválasztottak” közé! A legjobb eredményeket felmutató növendékek a vezérkarhoz, illetve a hadügyminisztériumba kerültek mint adjutánsok, a többiek pedig a különböző helyőrségekben szolgáltak.

Az Akadémiának, mint vezérkari iskolának a beindítása után a következő logikus lépés egy állandó vezérkar felállítása volt. (Az Akadémia alapítórendelete is ezt jelölte meg egyik legfontosabb feladatként.) A porosz vezérkarhoz hasonló irányítószervvel a 80-as években nem rendelkezett a chilei hadsereg. Körner azt tervezte, hogy az Akadémia első hároméves kurzusát befejező tisztekből létrehozza a chilei vezérkart. Erről 1888-ban a „Militärwochenblatt” hasábjain így írt: „Egy állandó vezérkar létrehozása kevésbé tűnik távolinak... , a kormány ez ideig egységes abban, hogy felállítja, mihelyt azok a tisztek, akik pillanatnyilag a hadiakadémia első évét járják, az utolsót — a harmadikat is — befejezik, tehát 1890 elején.”¹¹⁹

¹¹⁵ U.o. 73. l.; Blancplain: i. m. 718. l.

¹¹⁶ Kunz: i. m. 297., 631. l.

¹¹⁷ Das Heerwesen von Chile: i. m. 1819. l.

¹¹⁸ Brunn: Dautscher Einfluss... i. m. 280. l.

¹¹⁹ Das Heerwesen von Chile... i. m. 1069. l.

Körner 1890-re kidolgozta a porosz — német szisztémát követő chilei vezérkar tervezetét. Az egykori német vezérkari tiszt nemcsak felépítésében, funkciójában, hanem *jogkör* (!) tekintetében is olyan chilei vezérkart akart felállítani, amely követete volna a berlini mintát.

A vezérkar létrehozásának terve azonban ismét mozgósította a reformokat elmozdító erőket. Körner utal rá, hogy nagy kötelhúzás folyt, hogy a francia, vagy a német vezérkari modellt vegyék-e át: „... nem egy egészet akarnak átvenni, hanem mindegyikből valamit.”¹²⁰ Körner nagy propagandakampányt fejtett ki a porosz rendszerű vezérkar létrehozása mellett. Az „Ensayo Militar”-ban, mely a hadiakadémia lapja volt, sorra jelentek meg vitacikkek a hadsereg modernizálásával kapcsolatban. A német orientációjú lap óva intette olvasóit attól, hogy a francia vezérkart tekintsek példaképnek az átszervezésnél, ugyanakkor hangsúlyozta a német mintájú vezérkar létrehozásának szükségességét, annak előnyeit. A nagyobb nyomaték céljából Körner a „Militärwochenblatt” hasábjait is felhasználta.¹²¹

Körnernek, a vezérkar felállítására vonatkozó terveire a legnagyobb veszélyt a *hadügyminisztérium* jelentette, ahol még sok vezető a francia orientáció híve volt. Túlságosan is veszélyesnek tűnt szemükben a Körner által követelt nagy függetlenség és jogkör a vezérkar számára. Az addigi helyzetet ugyanis „a hadügyminisztériumtól való feltétlen függőség jellemezte... amelynek élén nem katona állt... A hadsereg szervezetében... kiképzésében... több történhetett volna és történne akkor, ha a minisztérium élén tisztek állnának, vagy ha a Főfelügyelőség nem alá, hanem mellé lenne rendelve minisztériumnak.” — jellemzi a helyzetet Körner.¹²²

Körner, aki a porosz vezérkar mindenhatóságához szokott hozzá, nehezen tudta elviselni azt, hogy Chilében a hadsereg fejlődését „civiliek” határozhatják meg. Ennek kapcsán jegyzi meg: „Annyi már mégis vitathatatlanul biztos, hogy a porosz és a német vezérkar nem lett volna képes olyan szabad és meglepően szerencsés fejlődésre, ... ha a minisztérium ugyanolyan függősége alatt állt volna, ahogy Chilében a Hadsereg-főfelügyelőség áll.”¹²³ A hadügyminisztérium élén „miniszterváltásra rendszeresen az öt évente sorra kerülő elnökválasztás alkalmakor került sor”, de valójában személycserék jóval gyakrabban történtek, s mint Körner írja, „1885 szeptemberétől ez idáig (1888) a hadügyminisztériumban három váltás volt.”¹²⁴ Természetesen ez az állapot a folyamatos irányítást lehetetlenné tette, s ez a reformtervezetek halogatásához, „elfektetéséhez” vezetett. Bár a Balmaceda kormányzat általában támogatta Körner terveit, „a hátráltatás tábora” mégis eredményesen működött: az 1890 évre tervezett vezérkar nem alakult meg. *Csak 1891-ben — a polgárháború alatt — jött létre Körner vezetésével az ellenforradalmi hadsereg irányítására!*

A német katonai instruktorok tevékenysége nem korlátozódott csupán a felsőfokú intézményekre, hanem az alacsonyabb képzést nyújtókra is kiterjedt. A chilei német katonai befolyás első szakaszában (1885-től 1890-ig) ebben a vonatkozásban az Altishti Iskolát kell kiemelni. Az úgynevezett „német alaposság” ezen a téren is szembeötlő. *A főtisztektől a közlegényekig át akarták gyúrni a chilei hadsereget!* „A katonai intézmények az altishti iskolától a hadiakadémiáig német (porosz) minta alapján szerveződtek.”¹²⁵

¹²⁰ U.o. 1069. l.

¹²¹ U.o. 1070. l.

¹²² U.o. 1069. l.

¹²³ U.o. 1069. l.

¹²⁴ U.o. 1070. l.

¹²⁵ Beningnus: i. m. 58. l.

Az Escuela de Suboficiales, vagy más elnevezéssel Escuela de Clases 1887. május 31-én kezdte el működését, de nem egészen új intézményként. Korábban is működött már, igaz elég rendszertelenül. Körner, érthetően, elsősorban az Escuela Militarra és az Academia-ra koncentrált figyelmét, s bár az Escuela de Clasesben is oktatott, itt lényeges változás a 80-as években nem történt. Már nagy előrelépésnek számított az is, hogy egyáltalán újból beindult a két évig tartó altisztképzés. Körner az Escuela de Suboficiales működésével egyáltalán nem volt elégedett, s ennek a 80-as években többször is hangot adott.

* * *

Röviden értékelve a chilei — német katonai kapcsolatokat 1890-ig, azt láthatjuk, hogy elég ellentmondásos a kép. Kétségtelen, hogy Emil Körner viszonylag szilárd pozíciókat, tekintélyt biztosított Németország számára. Lényeges előrelépés történt a katonai oktatásügyben: a Katonai Iskola korszerűsítése, az Akadémia létrehozása, az Altiszt-i Iskola beindítása. Az érvényben lévő szolgálati szabályzatok azonban elavultak voltak, ezeket még nem sikerült felváltani a korszerűbb porosz előírásokkal. Körner és három német tiszt-társa minden erőfeszítése ellenére a változások még csak az oktatást érintették, de ezen a téren is az intézmények igazán alapos, strukturális átalakításáról még szó sem lehetett. Az Escuela Militar-ról kikerülő hadnagyok ugyan már elég magas képzettséggel rendelkeztek, de problémaként jelentkezett, hogy miután kikerültek az ezredékbe, ott mint alárendeltek az új elveket még nem érvényesíthették. A csapatok kiképzése, s a tisztek többsége így még 1890-ben is a régi Spanyol-francia tradíciókat követte.

Nem valósult meg a vezérkar felállítása sem. Ahogy egyre újabb és újabb területekre és mind mélyebbre hatoltak a reformok, úgy ütköztek ezek egyre nagyobb ellenállásba is. A Körner által tervezett széles körű, az egész hadseregre és nemcsak az oktatási intézményekre kiterjedő „poroszosítási program” egyre jobban megosztotta a hadsereg tisztikarát. A német orientáció és a további korszerűsítések hívei azonban még korántsem képviselték a többséget. Igaz az Academia növendékeit német orientációjuk miatt „Alemanes” jelzővel illették, de a tisztikar nagyobb részére ezt még nem lehetett elmondani.¹²⁶

A modernizációs lépések a tiszt-i körökben nemcsak csodálatot váltottak ki is, hanem félelmet. Különösen az idősebbekre vonatkozott ez, akik tisztában voltak azzal, hogy eddigi vezető posztjaikat nem tarthatják meg a katonailag sokkal képzettebb fiatal generációval szemben, ha továbbra is engedik kibontakozni a Körner által irányított korszerűsödési folyamatot.

A német katonai befolyás legnagyobb eredménye 1890-ig az volt, hogy „nem egészen öt év alatt Emil Körner fogékony katonai elitet alakított ki. . . azokból a fiatal katonatisztek-ből, akiket. . . a két katonai intézményben (Escuela Militar, Academia — F. F.) oktatott.”¹²⁷ Ez a fiatal gárda a chilei polgárháborúban követte német kiképzőjét, s 1891 után is Körner legfontosabb támaszává váltak a hadsereg porosz rendszerű átformálásában.

¹²⁶ Körner: Die historische Entwicklung... i. m. 145. l.

¹²⁷ Munn: The Military... i. m. 74. l.

2. A modernizációval szembeni ellenállás a tisztikarban

A német katonai tanácsadók, de különösen Körner hadseregmodernizálási tevékenysége meglehetősen *nehéz körülmények között* bontakozott ki. A korszerűsítéssel szemben fellépő erőkre egy-két esetben utaltunk már, de indokolt részletesebben is feltárni ezen ellenállás hátterét, ugyanis többek között ez is megmagyarázza *Körner ellenforradalmi szerepét* a chilei polgárháborúban, s egyáltalán a német katonai befolylás (német orientáció) chilei ellenzőit, illetve annak bázisát. *Meglehetősen éles belső küzdelem jellemezte a 80-as évek chilei hadseregét a modernizációval kapcsolatban.* A „reformpártiak” vezéralakjai: Emilio Sotomayor Baéza tábornok „Antofagasta és Iquique meghódítója”, és Patricio Lynch Zaldivar tengernagy, „a perui tengerpart réme”, a limai hadműveletek irányítója végül is ki tudták kényszeríteni Emil Körner chilei szerződését, amely egyúttal természetesen a porosz hadseregmodellen alapuló átszervezést is feltételezte.

Körner helyzetét már az a körülmény is nehezítette, hogy Chilében nem akármilyen hadsereget kellett átszerveznie. Ez a hadsereg annak ellenére, hogy az akkori korszerű nyugat-európaiakhoz képest igen elmaradott volt, dél-amerikai szomszédai hadseregeivel szemben azonban eredményesnek mutatkozott. A chilei hadsereg akkoriban dicshimnuszokkal övezték, s Dél-Amerikában a legyőzhetetlenség nimbuszában tetszelgett. A katonák politikai súlya, társadalmi presztízse kétségtelenül megnőtt a 80-as években, s Körnernek ezt a hadsereget — mely a nálánál jóval népesebb két északi szomszédját legyőzte, s a sok évtizedes sikertelenség után az araukán indiánok leverésével kiterjesztették Chile határait déli irányban is — kellett átszerveznie a modern hadtudomány és haditechnika akkori követelményeinek megfelelően.

A hadsereg korszerűsítésének kérdése a chilei hadsereg tisztikarát lényegében két fő csoportra osztotta. 1. A modernizáció híveire, akikhez elsősorban a fiatal tisztek tartoztak, különösen a „Körner tanítványok”. Ez a csoport már a porosz—német vezetésű modernizáció feltétlen hívévé szegődött 2. A reorganizációt ellenzők, akikben belül két tábor is formálódott. a) Azok a tisztek, akik általában nem ellenezték a modernizációt, de azt nem a porosz, hanem a francia modell alapján akarták véghezvinni. Miután a kormány végülis Németország mellett döntött, felléptek a Körner irányította korszerűsítéssel szemben. b) Az a csoport, s ez volt a népesebb, amely mindenféle reorganizációt ellenezett. Álláspontjuk az volt, hogy maradjon minden a régiben.

Nézzük meg ezek után részletesen az „ellenzék” e két táborát:

a) E csoport tagjai jórészt ezredesek, tábornokok, tehát a legmagasabb rangok viselői. Többségüknek nemcsak katonai, hanem társadalmi pozíciója is magas volt, mivel családi kapcsolataik révén az oligarchiához kötődtek. Katonai továbbképzésüket a hatvan-hetvenes években általában Franciaország katonai iskoláin tökéletesítették.

Franciaország Chilében nemcsak jelentős katonai tradíciókkal rendelkezett, hanem általában más területeken is igen nagy tekintélynek örvendett *A francia kultúra, a köztársasági berendezkedés, a francia alkotmányok a múlt században nagy hatást gyakoroltak a chilei (s általában a dél-amerikai) uralkodó osztályokra, az értelmiségre.*¹²⁸

¹²⁸ Benkő Judit: Latin-Amerika kulturális fejlődése. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1978.

Arnold Ebel: Das Dritte Reich und Argentinien: Die diplomatischen Beziehungen unter besonderer Berücksichtigung der Handelspolitik (1933-1939). Köln-Wien 1971. 35. l.

A Franciaországhoz való szellemi, kulturális kötődés, a francia mentalitás felé való vonzódás, a chilei oligarchia és értelmiség *frankofil elemeit* gyakran szembeállította a monarchikus berendezkedésű Németországgal. Ezen érzelmektől a chilei tisztikar sem volt mentes. Franciabaráságuk gyakran elvezetett a „germanización del Ejército” elutasításáig. Ezek a tisztek a francia hadseregszervezést akarták továbbra is megtartani követendő példaként.

Chilében a gazdasági befolyás terén Németország fő konkurrensé Anglia, de a katonai befolyás terén Franciaország volt. Ezért Körner, s a német orientáció chilei hívei felvették „a harcot, mint létkérdést a francia elemmel szemben.”¹²⁹ Azonban ezen tradicionális, kulturális, katonai szálak elvágása korántsem volt könnyű feladat. Mindenütt, ahol az „örösváltás” — a francia katonai szisztéma némettel való felcserélődése — megkezdődött, a folyamat csak az erős belső ellenzék letörése révén bontakozhatott ki. Ez így volt a többi dél-amerikai országban, de például Japánban is, ahol Meckel tábornok számol be arról, hogy szolgálata kezdetén heves ellenállást fejtettek ki a japán tisztikar franciabarát elemei.¹³⁰

A német katonai befolyás erősödésével, különösen 1895 után, a francia orientáltságú tisztek hatása lényegesen csökkent, sőt a századforduló után a teljesen „poroszosított” chilei hadseregben már csak minimális bázissal rendelkeztek, de teljesen és véglegesen sohasem tudták őket kiszorítani. (Részben ez a magyarázata annak, hogy 1918 után a háborúból győztesként kikerült Franciaország a húszas évek elején egy rövid időre ismét megerősíthette pozícióit a chilei hadseregben.) *A 80-as évek végén mindenesetre azt állapíthatjuk meg, hogy a francia tradíció hívei még igen erős pozíciókkal rendelkeztek, és a legmagasabb katonai posztokat többnyire frankofilek töltötték be.* A német orientációval szembeni fellépés tehát a legmagasabb szintekről érkezett.

b) A reorganizációt ellenző második csoportosulásra nem a franciabaráság, hanem a kifejezett *reformellenesség* volt a legjellemzőbb. Ennek magyarázata a csoport összetételében rejlik. Tagjai általában kapitányok, őrnagyok, alezredek, ezredek voltak, tehát a chilei katonai hierarchia *középszintű* vezetői, jó részük vidéki helyőrségek parancsnoka. Ezek a tisztek elméletileg igen képzetlenek voltak. A ranglétrán való előrelépésüket jórészt az araukán indiánok elleni véres küzdelmekben és a csendes-óceáni háborúban tanúsított személyes bátorságuknak köszönhették. Lenézték, mélységesen megvetették az elméleti oktatást. Véleményük szerint: „... a szabályzattal ellentétben, hogy az alárendelteknek módjuk legyen felülmúlni feletteseiket.”¹³¹ Semmit sem tudtak a korszerű hadtudományból, „így az egyetlen különbség köztük és alárendeltjeik között a rang volt.”¹³²

Azok a tisztek, akik pozíciójukat bátorságuknak, hosszú szolgálati idejüknek, netán kapcsolataiknak köszönhették (ez korántsem volt ritka) képtelenek voltak megérteni, hogy miért van szükség reformokra, idegen oktatókra akkor, amikor hadseregük Dél-Amerika egyik legjelentősebb háborújából győztesen került ki, amikor olyan nagy nemzetközi figyelem irányult a chilei hadsereg felé. „Ezek a tisztek méhetlenül büszkék voltak háborús sikereikre, ... minden újítástól irtóztak, hiszen egész addigi tevékenységüket kellett volna feláldozniuk. Az idős tisztek teljes egészében az Ordenanza Jeneral del Ejército kényszere alatt álltak.”¹³³ Félreállításuk

¹²⁹ Idézi: Schaefer: i. m. 25. l.

¹³⁰ Epstein: i. m. 38. l.

¹³¹ Idézi Blancpain: i. m. 718. l.

¹³² Körner: Die historische Entwicklung... i. m. 140. l.

¹³³ *Die chilenische Armee und die deutsche Militärarbeit an ihrer Organisation.* Süd- und Mittelamerika, Halbmonatsschrift für das Deutschum und die deutschen Interessen in Süd- und Mittelamerika und Mexico. Berlin 1910. Heft 5. 82. l.

nehéz volt, mert igen nagy tekintéllyel rendelkeztek, ők voltak a „vérbeli hősök”. „Az öreg tábornokokat nem lehetett csak úgy egyszerűen félreállítani. Évtizedeken keresztül hűségesen szolgálták a köztársaságot, s a Peru és Bolívia elleni háborúban jól megszolgált babérokat arattak.”¹³⁴

Az idős vagy a harci sikereik miatt fiatalon gyors karriert befutott tisztek igen konzervatív szelleműek voltak, minden változást elleneztek. „... A hadsereg rossz szemmel nézte az újításokat. Megszokta, hogy az ő hagyományos iskolájával győzzön, az új tanulmányok nehéznek és ellenszenvesnek bizonyultak; a taktikában, stratégiában valamint a szervezésben bevezetett változások komplikált összevisszaságnak tűntek számára, a gringók dolgának, ami jó Európának, de nem jó az amerikai országoknak.”¹³⁵ Körnerék gyakran tapasztalhatták, hogy milyen rossz „gringónak”, azaz idegennek lenni. A győztes háború után megerősödött érzékeny nemzeti büszkeségüket sértette, hogy idegenek oktatják őket. *Féltek, hogy a Körner által vezetett, kibontakozóban lévő modernizáció miatt elvesztik addig privilegizált helyzetüket, képzetlenségük napvilágra kerül, háttérbe szorulnak.*

A német instruktorok a modernizációt ellenző két fő csoportosulással szemben elsősorban a Balmaceda-kormányzat bizalmára és a fiatalabb tisztekre támaszkodhattak. A német instruktorok befolyásuk növekedését, a fiatal chilei tisztek peddigi katonai karrierjüket kölcsönösen a másik féltől várhatták. Így tehát egymásra voltak utalva, és szoros érdekszövetség jött létre Körner és chilei tanítványai között. (1918 után érdekes váltás volt a német befolyás bázisában. Ekkorra már az idősebb „poroszított” chilei tisztek voltak a legmagasabb posztok birtokosai, míg a fiatal tisztek a vesztes háború miatt elfordultak a német modelltől, s a győztes francia hadsereg felé orientálódtak.)

A német vezetésű modernizáció ellenfeleinek pozícióját lényegesen gyengítette, fellépésük hatékonyságát csökkentette a feszült nemzetközi légkör, mely nem zárta ki a háború eshetőségét sem. A Balmaceda-kormánytól így nem mindig találtak meghallgatásra a Körner elleni támadások: Chile nagyon is igényelte ebben a helyzetben a német instruktorok katonai szakértelmét, háborús tapasztalataikat. *Körner munkájának kormány szinten való elismerését mutatja, hogy 1889 szeptember 19-én, a függetlenség kikiáltása tiszteletére megtartott hagyományos katonai parádé rendezésének jogát ő kapta meg.*¹³⁶ A Körner által vezetett díszmle nagyon jól sikerült, kiváltva mind a nézőközönség, mind a kormány elismerését. Azonban ez a siker felébresztette a féltékenységet is, s a tisztikar amúgy is elégedetlen része felháborodott azon, hogy az ország legnagyobb nemzeti ünnepének ceremóniáit egy „gringó”, egy német vezeti, mely természetesen érzékeny csapást jelentett a frankofil tábor számára is.

A modernizációval szemben álló erők ekkor aktivizálódtak, összefogtak. Nagy nyomást gyakoroltak a kormányra, mely eredménnyel is járt. Körner a csapatkiképzés javítására 1890-ben a santiagói és a valparaisói helyőrségek részvételével több napos német elveken nyugvó hadgyakorlatot tervezett, amit azonban a vele szemben álló erők megakadályoztak. Elérték azt is, hogy az 1890 szeptemberében rendezett katonai parádé rendezésének jogát már nem Körner kapta meg. Még ennél is többet sikerült azonban keresztülvinniük: a díszszemlén nem vonulhattak fel az Escuela Militar és az Academia de Guerra növendékei, akik egyfelől egyértelműen a német

¹³⁴ Die chilensische Armee... i. m. 82. l.

¹³⁵ Idézi Encina: i. m. XIX. k. 335. l.

¹³⁶ Körner: Die historische Entwicklung... i. m. 145. l.

orientáció híveinek számítottak, másfelől magas elméleti képzettségüknel fogva nagy veszélyt jelentettek a képzetlenebb idősebb tisztek számára.¹³⁷

Azt láthatjuk tehát, hogy *a hadseregben egyre nagyobb feszültségek jelentkeztek a modernizáció kapcsán*. A hagyományos katonai ismeretekkel rendelkező és a Katonai Iskoláról vagy a Hadiakadémiáról kikerült, Körner elvei szerint formált fiatal tisztek közti ellentét egyre fokozódott. Míg a fiatalabb tisztek körében Körner népszerűsége egyre nőtt, s ahogy a török hadseregben Colmar von del Goltzcot, „Goltz pasa” néven, úgy Körnert „don Emilió” néven egyre nagyobb tekintély, tisztelet övezte, addig a másik, népesebb, s egyre erőteljesebben fellépő tábornál a német tisztek helyzete kezdett mind tarthatatlanabbá válni. Munkájukat, ahol csak tudták, akadályozták.

Körner törekvésével szemben a katonatiszteken kívül kezdtek fellépni bizonyos, az oligarchiát képviselő politikai erők is, amelyek meghatványozták a modernizáció ellenfeleinek táborát. Arról van szó, hogy ezek a politikusok attól féltek, hogy az egyre erősebbé váló, modernizált, hivatásos hadsereg a Balmaceda-kormány, a végrehajtó hatalom hűséges, feltétlen eszközévé válik! Ebben az időben már nagyon kiéleződtek az elnök és a kongresszus közötti ellentétek. A törvényhozásnak, mely a reakciós oligarchia, a komprádor burzsoázia és a külföldi tőke érdekeit védte, nem volt érdeke, hogy Körner erős, modern hadsereget hozzon létre Balmaceda számára. A chilei oligarchia jelentős része emellett a tradicionális angol — francia orientáció híve volt, így a hadsereg vonatkozásában is, s nem értettek egyet Balmaceda német orientációjával.¹³⁸

A fentieket összegezve megállapíthatjuk, hogy *Körner széles körű porosz jellegű modernizációs törekvései 1891-ig csak részben sikerültek*. Előrelépés csak a katonai kiképző intézményekben történt, de ez még nem érezte hatását az egész hadseregben. A sorállomány kiképzésében a német modell még korántsem vált általánossá. Láthattuk, hogy a német vezetésű modernizációnak jelentős ellenzéke jött létre. A német katonai befolyás nem tudott volna fölébük kerekedni, Körner előbb-utóbb nem folytathatta volna reorganizációs munkáját, Chile (had) történetének csupán kis mellékszereplője maradt volna, ha egy rendkívüli, — de végsősoron várható és szükségszerű — esemény nem jött volna közbe, mely végül őt Chile egyik legbefolyásosabb emberévé tette az állam, de különösen a fegyveres erők vonatkozásában. *Ez a rendkívüli esemény 1891-ben következett be*, amikor a lappangó konfliktus a a haladó, reformpárti, antiimperialista Balmaceda elnök és a konzervatív, reakciós, a külföldi tőkével szorosan összefonódott, s főleg a salétromoligarchia érdekeit képviselő kongresszus között polgárháborúba torkollott.

Az 1891-es chilei polgárháború döntően meghatározta a továbbiakra nézve a chilei — német katonai kapcsolatok alakulását, melynek egyúttal idővel erőteljes kisugárzása is érvényesült a szubkontinens országaira. A köztársasági Chile történetében előfordult addigi legsúlyosabb belső konfliktusban Emil Körner német vezérkari tiszt szerepe — jóllehet ezt gyakran csökkenteni igyekeznek — igen jelentős volt!

3. Emil Körner és a chilei polgárháború (1891)

Amikor a 80-as évek végén egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Balmaceda anti-imperialista, britellenes, nacionalizálási terveit mindenáron meg akarja valósítani, és azt kész, akár az oligarchiával szemben is végrehajtani, a chilei uralkodó osztály

¹³⁷ Kunz: i. m. 145. l.

¹³⁸ Nunn: The Military... i. m. 72. l.; Die chilenische Armee... i. m. 83. l.

reakciós többsége és a külföldi tőke — melyek fő bázisukat a kongresszusban találták meg — egyre erőteljesebb nyomást gyakoroltak a kormányzatra.

Az elnök intézkedései, különösen a salétromipar állami kézbe vételére irányuló gazdaságpolitikája, mélységesen sértette az oligarchia, a külföldi tőke érdekeit. Emellett a nemzeti ipar, a hajózás, a kereskedelem fejlesztését célzó szándékai azzal a perspektívával fenyegettek, hogy Chile az idegen tőke kezéből nemcsak mint nagy profitot biztosító *nyersanyagforrás* (salétrom, réz...), hanem részben mint *felvevő piac* is kicsúszik. A nemzeti burzsoázia erősítése, így a nemzetgazdaság fejlesztése nem állt az oligarchia érdekében. Ahol Balmaceda a földbirtokos, bánya-, pénzügyi oligarchia gazdasági alapjait bizonytalanná kezdte tenni, úgy azzal párhuzamosan fenyegette az oligarchiának a függetlenség kivívása óta szilárdan kiépített, addig nem fenyegetett politikai hatalmát is! Az 1880-as évek második felében a „hagyományos” uralkodó osztály és az idegen tőkebefektetők az addig jól bevált, gyümölcsöző uralmi viszonyokat akarták konzerválni. Azonban „Balmaceda lépései veszélyeztették az oligarchiának, s a mögötte álló Angliának a csendes-óceáni háborúban megszerzett privilégiumait.”¹³⁹

A reakció, hogy a Balmaceda felől jövő veszélyt elhárítsa, az elnök — s ezzel a végrehajtó hatalom — jogkörét igyekezett csökkenteni, ugyanakkor a kongresszusét — vagyis a törvényhozó hatalomét kiszélesíteni. *Balmacedával szemben alkotmányos, politikai, gazdasági alapon egyre szélesebb körű belső (és külső) ellenzék jött létre.*¹⁴⁰

Az összehangolt belső és külső nyomás következtében 1890-re pattanásig feszült helyzet alakult ki. A kongresszus anélkül fejezte be 1890-ben utolsó ülészeit, hogy a következő évi költségvetési tervezet jóváhagyta volna. Balmaceda előtt ekkor csak két lehetőség kínálkozott: vagy meghajol a kongresszus akarata előtt, vagy a parlament ellenére — törvények nélkül — elnöki rendeletekkel kormányoz. Az utóbbit választotta. 1891. január 1-én bejelentette, hogy parlament nélkül fog kormányozni.¹⁴¹

Balmacedának ez a lépése eldöntötte az események további menetét. A már évek óta lappangó konfliktus, tudniillik hogy az országot elnöki, vagy parlamentáris kormány vezesse-e, más szóval, hogy a haladó szerepet vállaló végrehajtó hatalom, vagy a reakciós törvényhozó hatalom domináljon-e, 1891 januárjában dőlt el. Az elnök és a kongresszus közt nyílt szakításra került sor, s a kongresszus vezetői felkelést robbantottak ki! Január 7-én fellázadt a flotta és hat hadihajó kifutott Valparaísoból.¹⁴²

Egy kortárs német katonai szakíró szerint „ekkor volt a chilei forradalom születésnapja.” A polgárháború valóban ekkor tört ki, de ez nem „forradalom” volt, mint ahogy számos polgári történész akkoriban, sőt még napjainkban is állítja, hanem egy véres és kegyetlen ellenforradalom vette kezdetét. A polgári irodalomban számos hamisítás, torzítás található 1891-el kapcsolatban. Ennek megfelelően gyakran „forradalmiként” értékeli Emil Körnernek s a német katonai befolyásnak a polgárháborúban játszott szerepét is!¹⁴³

¹³⁹ Lechner: i. m. 51. l.

¹⁴⁰ Schaefer: i. m. 25. l.; Nunn: The Military... i. m. 71. , 92. l.; Joxe: i. m. 47. l.

¹⁴¹ Schaumann: Die militärischen Ereignisse während des chilenischen Bürgerkrieges im Jahre 1891. Beihefte zum Militärwochenblatt 1892. 192. l.

¹⁴² Hermann Kunz: Der Bürgerkrieg in Chile, 1891. Taktische Beispiele aus der Kriegen der neuen Zeit, 1880—1900. Berlin 1901. 3. l.

Ioszif Lavrackij: Salvador Allende. Kossuth Kiadó, Bp. 1976. 17. l.

¹⁴³ A chilei polgárháborút „forradalminak” állítják be többek között a következő művek: Epstein: i. m. La Instrucción militar... i. m. Nunn: The Military... i. m.; Encina: i. m.; Kiesling: i. m.; Pawlikowski—Cholewa: i. m.

A polgárháború kimenetelét döntően a haditengerészet, illetve a hadsereg állásfoglalása, szerepe határozta meg. A hadsereg egésze gyakorlatilag lojális, kormányhű maradt, — csak a tiszttakar egy része dezertált — azonban a haditengerészet szinte teljes egésze az ellenforradalom fő hatalmi bázisává, eszközévé vált. Ennek magyarázatát elsősorban a *tisztikar szociális összetételében* kereshetjük.¹⁴⁴

A polgárháború kitörése után sajátos helyzet alakult ki. A kongresszus rendelkezett a flottával, de nem volt hadserege. Balmacedának volt hadserege, de nem volt tengeri hadereje. Ebből adódóan a felkelőknek arra kellett törekedniük, hogy szárazföldi haderőt állítsanak fel, a kormány pedig flottát akart megteremteni.

Elég egy pillantást vetnünk a *térképre*, s meggyőződhetünk arról, hogy a kongresszus már a polgárháború kezdetén egy sor előnyrel rendelkezett, melyek igazán csak később, az ellenforradalmi hadsereg megszervezése után realizálódtak. Mivel Chilében ekkor még észak-déli irányú vasúti összeköttetés az ország teljes hosszában nem volt, a rendkívül nagy távolságok, a földrajzi adottságok — Atacama sivatag — nagymértékben előtérbe állították mind a kereskedelmi, mind a hadiflotta jelentőségét. Ennek fontossága már a „salétromháború” alatt bebizonyosodott. Vagyis, akinek kezében van a tengeri fölény, annak kezében van egyúttal a győzelem kulcsa is.¹⁴⁵

Hajók nélkül a leggazdagabb északi tartományokat a Balmaceda kormány csak átmenetileg tarthatta meg. A felkelők célja a flotta birtokában érhetően a salétromtartományok elfoglalása volt. Egyrészt hogy szilárd, a flotta nélkül szinte megközelíthetetlen bázisra tegyenek szert, másfelől, hogy a kormányt legfőbb bevételi forrásaitól megfossszák.

Rövid idő alatt Arica, Tacna és Tarapaca tartományok a kongresszista erők kezére kerültek. Hamarosan Antofagasta és Caldera elfoglalásával pedig az egykori bolíviai tartomány is a „Forradalmi Junta” fennhatósága alá került. 1891 májusában a Balmaceda elnök fennhatósága alá tartozó területek északon nem terjedtek túl Chile régi 1810-es határain. Az „ellenkormány” konszolidálta hatalmát az északi tartományokban, s ezzel az ország gyakorlatilag kettészakadt. Az „Alkotmányos Hadsereg” szilárd hadművelleti bázissal rendelkezett.

A salétromtartományok elfoglalásával a „Junta” óriási jövedelmekre tett szert. Míg korábban hadfelszerelést csak a kormánycsapatoktól zsákmányolhattak, addig most már „...a nagy vámbevételekből fegyvereket vásárolhattak Amerikából és Európából ...”¹⁴⁶ A folyamatos salétromexportot a flotta biztosítani tudta, ugyanakkor a Balmaceda-kormány ezt nem akadályozhatta meg. *Ez a kedvezőtlen anyagi háttér; a flotta elpártolása, valamint az imperialista hatalmak Balmaceda-elleni állásfoglalása* hosszabb távon a polgárháború kimenetelét lényegében már el is döntötte.

1891 közepén azonban a polgárháború még korántsem dőlt el. Igaz, az északi tartományok elvesztése, a flotta hiánya óriási tehertételt, hátrányt jelentett Balmacedának, de Chile legfejlettebb területei, a Középső-Völgy szilárdan a kormányzat fennhatósága alatt állt, s még jelentős hadsereggel is rendelkezett. Azt mondhatjuk tehát, hogy bizonyos „patt-helyzet” jött létre, mely egészen augusztusig, a döntő harcok megindulásáig tartott.

¹⁴⁴ Emil Körner: Die südamerikanischen Militärverhältnisse. Deutsche Kultur in der Welt. Jahrgang 1. (1915.) 305. 1.

Jacques Lambert: Amérique Latine. Structures sociales et Institutions politiques. Paris, 1968. 309. 1.

Alfredo Hartwig: Die politische Stellungnahme der südamerikanischen Staaten im Weltkrieg. Deutsche Rundschau, 1917. Juli. Nr. 173. 347. 1.

¹⁴⁵ Die Entscheidungskämpfe im chilenischen Bürgerkriege. 1891. Wien 1892. XII. 1.

¹⁴⁶ Samhaber: i. m. 629. 1.

Az ellenforradalmi erők abszolút tengeri fölényrel rendelkeztek, de a kormányt megdönteni csak a szárazföldön lehetett. *A polgárháborúból* — tisztán katonai szemszögből nézve — az a fél kerülhetett ki győztesen, amelyik haditengerészettel és szárazföldi hadsereggel egyaránt rendelkezik!

Ezt a sajátos helyzetet Németország chilei követe úgy jellemezte, mint a bálna és elefánt közti küzdelmet.¹⁴⁷ A lázadók számára az egyik előfeltétel már 1891 elején adott volt a flotta fellázadása révén. *A másik előfeltételt Emil Körner teremtette meg!* A császári Németország harcedzett, egykori tüzérségi kapitánya és vezérkari tisztje volt az, aki a parlamenti erők „bálnája” mellé létrehozta az „elefántot”, a hadsereget is, melyet nemcsak felállított, kiképzett, hanem közvetlenül parancsnokolt is. *A mérleg nyelvét a Körner által felállított hadsereg billentette végül is az ellenforradalmi erők javára.* Ezzel az észak-amerikai történész, Epstein is egyetért, csak ő éppen forradalomról beszél. „Körner volt az, aki megfordította a polgárháború sorsát, azáltal, hogy a forradalmi erők rendelkezésére bocsátotta magát.”¹⁴⁸

Körner, miután az ellenforradalom vezetői is hívták, s a maga részéről is szükségesnek találta a polgárháborúban való aktív részvételét, május 5-én egy „semleges hajó” fedélzetén — ez a „Kosmos” német hajóstársaság egy kereskedelmi gőzöse volt (!) — Iquiquébe, a „forradalmi fővárosba” hajózott. Körner ezzel természetesen megszegte a Balmaceda-kormányának tett semlegességi ígéretet. (A Chilébe szerződtetett másik két német instruktor, Januskowski és Bertling nem vettek részt a polgárháborúban.)

Amikor Körner megérkezett Iquiquébe, a hadsereg még meglehetősen embrióális állapotban volt, s nagy volt a káosz. Hamarosan azonban rendet teremtett. Erre az adott reális lehetőséget, hogy *míg a polgárháború előtt lényegében csak tanácsadói, oktatói státusza volt, addig 1891-ben már — a magát forradalminak nevező — ellenforradalmi hadseregben parancsnoki jogkörrel is rendelkezett.* Körner „mint külföldi, hogy ne adjon alapot féltékeny indulatoknak, megelégedett a szerény címmel: Canto ezredes főtitkára, miközben a valóságban a kis hadsereg tulajdonképeni vezérkari főnöke volt.”¹⁴⁹ *A cím nyilvánvaló szerénysége ellenére valójában ő volt az, akin az egész háború vezetésének felelőssége nyugodott.* A kinevezés szövege efelől semmi kétséget nem hagy: megbízzák, hogy „tegyen meg minden szükséges intézkedést annak érdekében, hogy a hadsereg a hadjáratra megfelelő képzést kapjon és megfelelőképp legyen szervezve.”¹⁵⁰

A „Junta” május 18-án a német-chilei ezredet hivatalosan is megbízza a „Kongresszusi Hadsereg” felállításával. Ennek kapcsán Körner visszaemlékezéseiben azt írja, hogy „...a Junta de Gobierno, valamint a főparancsnokság teljes szabadságot adott az expedíciós hadsereg kiképzéséhez és szervezéséhez.”¹⁵¹ (Kiemelés tőlem — F. F.) *Erre vágyott már Körner 1890 előtt is, most megkapta ezt a lehetőséget, s élt is vele!* „A chilei hadsereg szervezete, kiképzése, felszerelése, fegyverzete teljes mértékben a német modellt követte.”¹⁵²

Körner a „Kongresszusi Hadsereg” szervezésének kezdetén azért bizonyos ellenállással is találkozott. Ennek fő bázisául ismét azok a dezertált, idősebb, oligarchikus kapcsolatokkal rendelkező tisztek szolgáltak, akik már 1890 előtt is felléptek

¹⁴⁷ Schaumann: i. m. 196. l.

¹⁴⁸ Epstein: i. m. 119. l.

¹⁴⁹ Schaumann: i. m. 199. l.

¹⁵⁰ Idézi Blancpain: i. m. 726. l.

¹⁵¹ Körner: Die historische... i. m. 148. l.

¹⁵² Epstein: i. m. 124. l.

a változtatások ellen, s a régi „Ordenanca Jeneral” szellemében akarták a hadsereget felállítani. „Nem felelne meg a történelmi igazságnak, ha azt mondanánk, hogy a lelkesedés (Körner megérkezésekor — F.F.) kezdettől fogva általános volt. Egyesek, akiket még a régi elvek szerint faragtak, s akiket még mindig lenyűgözött a szuronyrohamok, a zárt harcrendben való előnyomulás, a rendezett és egyöntetű mozgás, a csapatok festői... látványa, bírálták az újításokat, nem tartották megfelelőnek, amellet úgy vélték, hogy e módszerek még koraiak; mások az érkező (Körner) nemzetiségére célozva becstelennek vélték volna olyan győzelmet, amit az idegen lelkéjének köszönhetően értek volna el.”¹⁵³

Körner, hogy a gyanakvást, a féltékenykedést eloszlassa, megelégedett tehát a „főttkári” címmel, s hivatalosan nem is ő volt a vezérkar főnöke. *Csak hogy a polgárháború előtti évek, s 1891 közötti győkezes különbségek voltak.* Ha a kongresszus győzni akart, akkor csak egyet tarthatott szem előtt, hogy hadserege ütőképes legyen és győzzön, ezt pedig Körner *szakértelme* biztosíthatta. Továbbá Körner gyakorlatilag már az egyik legmagasabb parancsnoki poszt birtokosa volt, az ellenzői pedig ténylegesen alárendeltjei. Körner pozícióját erősítette még az is, hogy mintegy *negyven volt tanítványa* is átállt a „Forradalmi Hadsereghez”, akik a német tiszt feltétlen támogatói voltak.

A „hadseregsservezés lelke az egykori porosz kapitány, Körner volt.”¹⁵⁴ A berlini hadiakadémia egykori tanára pár hónap alatt valóban ütőképes hadsereget hozott létre, mely ha sok vonatkozásban el is maradt a modern európai követelmányektől, de a kormánycsapatokhoz képest sokkal magasabb szinten állt. *Körner számos újítást vezetett be, melyet 1890 előtt is tervezett, de az ellenállás miatt nem valósíthatott meg: 1. Létrehozta a Nagyvezérkart, melynek tényleges főnöke ő lett.* A hadsereggel kapcsolatos minden döntést (kiképzés, felszerelés...) a vezérkar hozott, pontosabban annak főnöke, Körner. 2. A chilei hadsereg 1891 előtti legmagasabb szerveződési egysége az ezred volt. *Körner már a polgárháború előtt létre akart hozni nagyobb köteléket, de erre csak 1891-ben került sor.* A „Kongresszusi Hadsereg” Körner tervei szerint *három brigádból* épült fel. Mindegyik brigádhoz tartozott lovaság, gyalogság, tüzérség. Továbbá mindhárom brigád rendelkezett egy-egy század utász, egészségügyi és hadtápalakulattal. Nagy hangsúlyt helyezett e brigádokon belül s a három brigád közt is a különböző fegyvernemek szoros együttműködésére, mely egészen új dolog volt a chilei tisztek számára. E brigádok létrehozása tette lehetővé, hogy az új hadsereg egyes részei önállóvá, mozgékonyvá váltak. 3. Körner az Alkotmányos Hadsereget nem a régi angol—francia—spanyol hatást tükröző szolgálati szabályzatok szerint képezte ki, hanem részint már az akkori legmodernebb (német) elvek szerint. Többek közt arról van szó, hogy a kormánycsapatok még *zárt alakzatban* harcoltak, ellenben Körner a már Európában általánosan bevezetett *szétszórt csatárlánc-harcászatot* („Orden disperso” — „aufgelöste Gefechtsart”) vezette be. Körner éppen ezzel a csatárlánc gyalogsági támadó taktikával megzavarta a még hagyományosan gondolkodó kormányhú tiszteket. Balmaceda hadseregének katonái a zárt oszlopharcászat miatt jó célpontul szolgáltak a modern, gyors tüzelő ismétlő-rendszerű Mannlicher-puskáknak, melyekkel az ellenforradalmi hadsereg katonái fel voltak szerelve.

Körner beszámol arról, hogy igen erőltetett és gyors ütemű volt a kiképzés. A katonák „éjszakáig gyakorolták a menetrendet, a csatárláncot és az ütközetet.”¹⁵⁵ „A kiképzés nem foglalkozott semmi olyan mozdulattal, olyan fegyverfogással, amely

¹⁵³ Idézi Blancpain: i. m. 729. l.

¹⁵⁴ Kunz: Der Bürgerkrieg... i. m. 6. l.

¹⁵⁵ Körner: Die historische... i. m. 156. l.

a harc számára ne lett volna feltétlenül szükséges. Ezért tudott ez a szedett-vedett hadsereg kihajózása után egy héten belül két véres csatában győzelmeskedni az egészében véve négyszer olyan erős, s a Dél-Amerikában uralkodó nézetek szerint kiválóan szervezett, felfegyverzett, kiképzett, diktatórikus hadsereg felett” — írja büszkén a német tiszt.¹⁵⁶ *A porosz „drill” ekkoriban került először alkalmazásra a chilei hadseregben, ugyanis ezt alkalmazták a sorállomány kiképzésére.*

1891 júliusában teljesen feltöltötték az „Alkotmányos Hadsereg” ezredeit. A brigádok, illetve az ezredek, zászlóaljak élére személyesen Körner válogatta ki a tiszteket, akik többségét a Hadiakadémián, illetve a Katonai Iskolán tanította. Természetesen kiválasztásuknál szerepet játszott német orientációjuk is. Mindenesetre Körner éppen ekkor épített ki magának szilárd bázist a hadseregben, melynek hatása igazán csak a polgárháború után érződött,

A vezérkar, Körner irányításával, — mint „a hadjárat szellemi központja” — hozzákezdett Chile centruma, a Központi Völgy elleni expedíció előkészítéséhez. Körner a legapróbb részletekig, igazi „német alapossgal” foglalkozott a hadjárat megtervezésével.

A vezérkaron belül nagy vita bontakozott ki két kérdésben: *mikor* hajózzák be a csapatokat, s *hogyan* történjen a *partraszállás*. Az első kérdésben végül augusztus közepében állapodtak meg, de a partraszállás helyében még mindig nagy viták voltak. Del Canto főparancsnok a Valparaísotól délre, Körner a nagy kikötővárostól északra tartotta a feltételeket kedvezőbbeknek. *A vitából a német vezérkari főnök került ki győztesen.* Egyfelől, mert „Körner ezredesnek a hadseregre korlátlan befolyása volt,” másfelől a flotta tisztei is őt támogatták.¹⁵⁷ A Körner által javasolt, Valparaísotól északra található Quintero-öbölben ugyanis a partraszállásra kedvezőbb feltételek kínálkoztak. Továbbá itt lehetőség kínálkozott a Valparaíso-Santiago és a Concepción-Santiago vasútvonalak átvágására is, melyeknek érthetően nagy stratégiai fontossága volt.

Balmaceda a flotta fellázadásakor azonnal felismerte a nagy veszélyt, ezért az egész országban elrendelte az *oszromállapotot*. Mozgósította a hadsereget, melynek nagyobb része lojális maradt. Számos intézkedés eredményeként 1891 augusztusában a kormány már mintegy 40 ezer fős hadsereggel rendelkezett. Ez a létszám ugyan mintegy *négyszerese* volt az ellenforradalmi hadseregnek, de harci értéke, ütdőképesége, vezetési színvonala összehasonlíthatatlanul csekélyebb volt. A létszámbeli fölény nem sokat számított, mint ahogy később be is bizonyosodott. A képzett tisztikar egy része — különösen azok, akik már a modern „porosz iskolát” járták végig — dezertált.¹⁵⁸

Az „Alkotmányos Hadsereg” behajózása Caldera, Huasco és Iquique kikötőkben történt. Négynapos hajóút után a 17 hajóból álló flotta augusztus 19-én találkozott a Valparaísotól alig 30 km-re fekvő Quintero-öbölben. Az akkori téli viharos időjárás, a nagy hullámverés, a Humboldt-áramlás a hajókat a kijelölt partszakasztól északra sodorta, és megakadályozta a kihajózást. Erre csak 20-án került sor, amikor a flotta 9284 embert rakott partra.¹⁵⁹ „Elsősorban Emil Körnernek tudható be az, hogy a hadjárat első része, a behajózás, a hajóút, a partraszállás gyorsan és főleg meglepetésszerűen történt.”¹⁶⁰ A „Junta” tengeri fölénye tehát lehetővé tette,

¹⁵⁶ U o.: Die südamerikanischen... i. m. 149. l.

¹⁵⁷ Schaumann: i. m. 206. l.

¹⁵⁸ Encina: i. m. XX. k. 84. l.; El Ejército de Chile... i. m. 117. l.

¹⁵⁹ Kunz: Der Bürgerkrieg... i. m. 10. l.; Encina: i. m. XX. k. 239. l.

¹⁶⁰ Die Entscheidungskämpfe... i. m. 90. l.

hogy csapatai Chile legfontosabb kikötője közvetlen szomszédságában szilárd hídfőt építsenek ki anélkül, hogy ezt a kormánycsapatok a legkisebb mértékben is zavarni tudták volna.

Körner eredeti elképzelései szerint még 20-án menétből át kellett volna kelni az Aconcagua folyón, azonban a partraszállás északra való eltolódása és késése miatt csak este érték el a folyót. Átkelni már nem lehetett rajta. Az igazi, teljes meglepetés ennek következtében mégis elmaradt, s így a folyó bal partján a kormánycsapatok mintegy 9 ezer katonája sorakozott fel.

A vezérkaron belül nézeteltérés alakult ki a további teendőket illetően. Canto főparancsnok 22-én akarta megindítani a támadást, amíg a kongresszusi erők egésze felsorakozik a folyó mentén. Azonban Körner véleménye kerekedett ismét felül, aki azzal érvelt, hogy még 21-én támadni kell, mert minden tétlenül eltöltött nap csökkenti az expedíciós erők esélyeit. A váratlan támadás előnyei elvesznek, s a kormánycsapatok is egyre nagyobb erőket összpontosíthatnak ellenük.

Az Aconcagua-folyó torkolatánál felsorakoztatták a flotta hadihajóit, melyek a torkolat környékét folyamatosan tűz alatt tartották. Ennek következtében az elnök csapatai kénytelenek voltak elhagyni itteni állásaikat, s Körner ebben látta a lehetőséget a sikeres átkelésre. Körner személyesen állt az egyik brigád élére, — a másik kettő heves tüzeléssel elterelte a figyelmet — s a torkolat közelében átkeltek a folyón anélkül, hogy a kormánycsapatok azt észrevették volna. Lényegében ezzel eldőlt a csata sorsa is, ugyanis Körner brigádja a folyó bal oldalára átkelve oldalról és hátulról a kormánycsapatokra zúdult. A meglepetés teljes volt: a kormányerők Viña del Mar irányába fejvesztetten menekültek. *Conconná lezzel augusztus 22-én eldőlt az első összecsapás a két hadsereg között, mely az ellenforradalmi erők teljes győzelmét hozta. A győzelemben jelentős szerepet vállalt Körner.* „Annak ellenére, hogy haditerve nem minden vonatkozásban valósult meg elképzelései szerint, a fáradhatatlan teuton dinamikája és villámgyors döntései győzelemre vezettek.”¹⁶²

A conconi ütközet jelentősége elsősorban *morális hatásában* mutatkozott meg. Az „Elnöki Hadseregből” egész csapattek dezertáltak, összesen mintegy 2 ezer fő. Ezzel a „Junta” erői — embervesztései ellenére — 10 ezer ötszáz főre növekedtek,

Concon után az „Ejército Constitucional” csapatai Viña del Marig, Valparaíso elővárosáig nyomultak előre. Itt meg kellett várni, amíg a flottától az utánpótlást megkapják. Ez a kényszerű várakozás azonban lehetővé tette Balmacedának, hogy a távíró- és vasúti összeköttetések révén, alig két nap alatt felállítson egy új hadsereget, mely nagyobb létszámú volt, mint amely Conconnál vereséget szenvedett. Balmaceda valóban minden lehetséges erőt összeszedett. Santiagóban és Valparaísoban levő erőket átcsoportosította, így Valparaíso térségében mintegy 14 ezer fős hadsereggel rendelkezett.

A Viña del Marnál összpontosult nagylétszámú kormánycsapatok közvetlen megtámadása nem látszott célszerűnek, ezért a vezérkar úgy döntött, hogy egy oldalmozdulattal a kormányhú erők hátába kerülnek. Augusztus 28-án a Valparaíso előtt fekvő Placillánál váratlanul feltűnt az ellenforradalmi hadsereg, miután már megrongálták a kormánycsapatok fő vasúti összeköttetési vonalát. A támadás megkezdése előtt Körner megszemlélte a már részben átcsoportosított kormányerők állásait, majd az egyes brigádokra, zászlóaljakra lebontva kidolgozta a hadtervet. A placillai csatánál a kezdeményezés — mint az egész polgárháború alatt — az „Alkotmányos Hadsereg” oldalán volt. *A placillai csatával a polgárháború lényegében*

¹⁶¹ Schaumann: i. m. 206. l.; Kunz: Der Bürgerkrieg... i. m. 14. l.

¹⁶² Blancpain: i. m. 895. l.

katonailag befejeződött. Balmaceda hadserege létszámbeli fölénye ellenére Chile centrumában két döntő vereséget szenvedett, a megmaradt kormányhű erők a távoli helyőrségekben már nem avatkozhattak be érdemlegesen az események további menetébe.¹⁶³

A placillai csata után Körner feltétel nélküli megadásra szólította fel Valparaíso hatóságait, melyet teljesítettek is. *A kikötővárosba elsőként még 28-án Emil Körner vonult be csapatai élén.* A városban ekkor már egy német tengerészkülönítmény tartózkodott (!), akik a csatavesztés hírére vonultak be a városba. Ennek hátterében az állt, hogy a győztes katonák részéről fosztogatás, rablás volt várható. Ez be is következett, de a császári flotta tengerészei a német és más külföldi kereskedők által lakott városnegyedeket, a külföldi tulajdont megóvták ettől.

Azt, hogy a polgárháború nemcsak Chile belügye volt, jól tükrözi az imperialista országok állásfoglalása, közvetlen jelenléte Chilében. Az Egyesült Államok és Franciaország két-két hadihajót, Anglia és Németország pedig egy-egy flottaköteléket küldött a chilei vizekre. Ez a „flottatüntetés,” az egyes hatalmak által Chilébe küldött erők nagysága meközelítőleg ki is fejezte az országban lévő „anyagi” érdekeltségeik nagyságát.¹⁶⁴

Augusztus 29-én a placillai csatavesztés, majd Valparaíso elfoglalásának hírére Balmaceda világosan látta, hogy helyzete menthetetlen. Lemondott, a hatalmat egy tábornoknak adta át, aki azonban ellenállás nélkül átadta a fővárost. *Augusztus 31-én Körner bevonult Santiagóba! 1891. szeptember 7-én a külföldi hatalmak közül elsőként Németország ismerte el a felkelők kormányát.*

A köztársaság új elnöke, a flotta főparancsnoka, az „Iquique-i Junta,” vezetője, Jorge Montt lett. Balmaceda az argentin követségre menekült, s mivel bíróság elé akarták állítani, elnöki mandátuma lejártakor, szeptember 19-én „önkezével vetett véget életének Chile első antiimperialista köztársasági elnöke.”¹⁶⁵

Del Canto ezredes, a „forradalmi” erők főparancsnoka a hadügyminiszternek 1891 decemberében írt jelentésében írja, hogy a katonai győzelmek, „... szükségyszerű következménye volt az 1891. január 1-én bevezetett diktatúra bukása, valamint a legális alkotmányos rend szerencsés helyreállítása a köztársaságban.” Majd az ezredes a következő szavakkal fejezi be beszámolóját: „Az ügy nemzeti volt, a diadal méltó a nemzethez.”¹⁶⁶ Körner hasonlóképpen vélekedett: „... a döntő csata után az egész országban ismét helyre állt a rend és a béke.”¹⁶⁷

Ez a bizonyos visszaállított „rend” azonban az oligarchikus erőket juttatta hatalomra. Azokat, akik a chilei reakciót testesítették meg, akik szorosan összefonódtak a külföldi tőkével. *A polgárháború után az oligarchia kiárúsította az országot a külföldi tőkének, meggyorsult a tőkebeáramlás.* Az uralkodó osztályok egymással vetélkedő pártjai szétforgácsolták az ország erőforrásait. Chile államadóssága 1890—1896 között közel háromszorosára nőtt. Az új kormányzat reakciós (*ellenforradalmi*) *arculata* — mint mindig — leginkább az intézkedéseiben fogható meg igazán. Az elsők közé tartozott az, hogy Montt elnök ismét engedélyezte azt, hogy Chile fő gazdasági szektorába, a salétromiparba szabadon behatolhasson a külföldi tőke. Az állami salétromföldet kiárúsították. *A salétromipar nacionalizálásából semmi sem lett, épp ellenkezőleg annak „nemzetköziesítése” ment végbe.*¹⁶⁸

¹⁶³ Pawlikowski-Cholewa: i. m. 237. l.; Schaumann: i. m. 207. l.

¹⁶⁴ Hell: i. m. 89. l.; Burr: i. m. 193. l.

¹⁶⁵ Wittman: i. m. 326. l.

¹⁶⁶ Idézi Die Entscheidungskämpfe... i. m. 35. l.

¹⁶⁷ U o. 89. l.

¹⁶⁸ Wittmann: i. m. 322. l.; Galeano: i. m. 249. l.

Balmaceda bukása után az angol követ a következőket írta: "A brit kolónia nem titkolja a Balmaceda bukása feletti örömét, akinek győzelme... súlyos csapást jelentett volna a brit kereskedelmi érdekekre."¹⁶⁹ A német kolónia is fellélegezhetett. *Körner jelentős szerepe a polgárháborúban közvetve – közvetlenül Németország érdekeit is szolgálta.* Ezt pár sorban nagyon világosan megfogalmazza Gutschmied német követ: "...hála Körner katonai és stratégiai sikereinek, rendkívül jól szolgálta Chilében a német érdekeket, és hozzájárult Németország és katonai intézményei tekintélyének megszilárdításához."¹⁷⁰ A német követ Placilla másnapján már a "Németország és Chile között nyíló új perspektívák" felett örvendezett.¹⁷¹ Gutschmied utóda, Treskow azonban már Körner tényleges tettére, az áruslásra, a szerződösszegésre is rámutat, de lépését a német érdekek szempontjából végső soron ő is kedvezőnek tartotta. S mint írja, "a győztes lobogó eltakarja az igazságot, a siker pedig a dezertálást." Alfred Vagts joggal jegyzi meg: "hűség és lojalitás természetesen nem voltak a német militarizmus és kapitalizmus exportcikkei."¹⁷²

Körner dezertálása még a németek szemében is áruslásnak tűnt. A katonai-politikai vezetés egy ideig nem tudta elfelejteni Körner cselekedetét, azt hogy aktívan beleavatkozott a belpolitikai életbe. Ez ellentétben állt a szentnek tartott porosz katonai hagyományokkal. A porosz hadsereget apolitikusnak állították be, mely csak tisztán katonai kérdésekkel foglalkozik. Körner szerződösszegése, áruslása a hivatalos porosz katonai becsületkódex durva megsértését jelentette. Hans Kiesling, német vezérkari tiszt, aki a századforduló után a chilei hadsereg instruktora volt, memoárjában — célzatosan — ugyancsak elítélte Körnert. A következőket írja: "Mi német tisztek mindig távoltartottuk magunkat a politikai beavatkozástól... csak annak a gondolatnak éltünk, hogy a tisztikar tudományos képzését előmozdítsuk. Körner azonban jogtalanul beavatkozott annak az országnak a politikájába, amely őt szolgálatába fogadta, másfelől eljárása éppen az ellen az elnök ellen irányult, ak-
őt a chilei hadseregbe befogadta."¹⁷³

Hamarosan azonban jelentkeztek Körner áruslásának Németországra nézve nagyon is "materiális" előnyei, így fokozatosan "rehabilitálták". Treskow német követ már azt javasolta, hogy Körnert II. Vilmos tüntesse ki, mert Németország ezzel is kifejezésre juttatná az új chilei rendszer elismerését, ugyanakkor Körner "félrelépését" ("Fehltritt") is megbocsátának ezzel. Egy bizonyos illendőségi idő kivárása után a császár valóban kitüntette Körnert a "Porosz Koronarenddel", a német birodalomért folytatott hasznos tevékenysége elismeréséül.

Hogy a polgárháború, Körner szerepe milyen jót tett a német gazdasági érdekeknek, különösen a hadiiparnak, azt jól tükrözi az, hogy már 1891-ben a Német Fegyver- és Lőszergyár nagy megrendelést kapott Mauser-puskák szállítására, pedig az osztrák gyártmányú Mannlicher-puskák "jól vizsgáztak" az ellenforradalmi katonák kezében. A *Krupp cég* is hamarosan profitált Körner "félrelépéséből". A monopólium vasútsínekre és ágyúkra kapott nagy megrendeléseket.¹⁷⁴

Körner 1891-ben nem Balmaceda ellen harcolt, "hanem a reformátor ellen, aki veszélyeztetheti a német érdekeket. Chilei küldetésekor... elsősorban a Császár szol-

¹⁶⁹ Idézi Galeano: i. m. 249. l.

¹⁷⁰ Epstein: i. m. 119. l.

¹⁷¹ Idézi Blancpain: i. m. 733. l.

¹⁷² Alfred Vagts: Deutschland und die Vereinigten Staaten in der Weltpolitik. London 1933. 1652. l.

¹⁷³ Kiesling: i. m. 103. 514. l.

¹⁷⁴ Schaefer: i. m. 28. l.

gálatában fejtí ki tehetségét.” (Kiemelés tólem — F.F.)¹⁷⁵ Körner ténylegesen a német imperializmus, s általában a Chilében érdekelt nemzetközi imperializmus érdekeit szolgálta. Így érthető, hogy Körner a polgárháború után „nemzetközi híru személyiség lett. A világsajtó dicsérte szolgálatait...”¹⁷⁶

Emil Körnernek a polgárháborúban játszott szerepét értékelve, három körülményt kell különösen kiemelniünk:

1. A győztes ellenforradalom eredményeként nemcsak Németország erősítette meg gazdasági, politikai pozícióit Chilében, hanem személyesen Körner is profitált „félrelépéséből”, amiből viszont később a német monopóliumok ismét jelentős hasznot húztak. A győzelmekben döntő szerepet játszó Körner képességeit a felkelők annyira elismerték, hogy „chilei Moltkénak és Roonnak” nevezték. Santiagóba való bevonulásakor „ő volt a nap hőse”.¹⁷⁷ „Körner dicsőségének tetőpontján volt, mivel szabaddá tette Chilét”...; „neki köszönheti hadseregünk az új kiképzést, s mint a vezérkar főnöke az utolsó hadjáratban elévülhetetlen érdemeket szerzett..., nevét és emlékét a chilei nép örök hálája övezi” — írta egy kortárs chilei.¹⁷⁸ Canto ezredes így méltatta Körnert: „a constitúció ügyéért tett kiemelkedő szolgálataiért a kormány és a chileiek külön háláját és figyelmét érdemli ki.”¹⁷⁹ *Ez a „hála” nem is maradt el!* Az 1891 szeptemberében összeülő új chilei kongresszus azzal honorálta Körner tevékenységét, hogy egyből *brigádtábornokká* léptették elő, megerősítették vezérkari főnöki tisztségében, majd 1896-ban *hadosztálytábornokká* is kinevezték, mely a legmagasabb chilei katonai rang volt.

Az egykori porosz kapitány ezzel a magas ranggal olyan kivételes, privilegizált helyzetbe jutott, olyan hatalomra tett szert, mely lehetővé tette a német katonai befolyás szinte korlátlan térhódítását Chilében. „Körner rövid idő alatt irányadó pozíciót vívott ki a chilei hadseregben, de a döntő pozíciót, amely számára lehetővé tette, hogy a német befolyásnak Chilében új utakat nyisson, az 1891-es forradalomban való sikeres részvétele biztosította” — szögezi le egyértelműen Kiesling.¹⁸⁰

Láthatjuk tehát, hogy Körner számára a polgárháború katonai karrierjének ugródeszkájaként szolgált. Gyakorlatilag megszerezte a chilei hadsereg feletti tényleges irányító szerepet, s ezzel minden lehetőséget, hogy a chilei hadsereget a porosz — német minta alapján szervezze át, ugyanakkor az országban a német hadiipart is monopolizálja! Körnernek e magas pozíciója volt az a bázis, amely minden ellenállással szemben lehetővé tette, hogy a chilei hadsereg a porosz modell alapján szerveződjön át, s „Dél-Amerika poroszaivá” váljon.

2. Emil Körner óriási befolyása a chilei hadügyre, sőt a politikai, gazdasági életre is, lehetővé tette a német imperializmus, különösen a *német hadiipar* gyors térhódítását az országban. *Körner sikere, eredményessége méginkább ráirányította a német katonai-politikai vezetés figyelmét latin-amerikai katonapolitikájukra.* Nagy lehetőséget láttak a porosz modell, a német katonai befolyás kiterjesztésére. *A német imperializmus dél-amerikai katonapolitikája 1891 után* — éppen a chilei sikerek hatására — *bontakozik ki igazán,* amit az 1895-ös katonai misszió tevékenysége jelez Chilében, majd az Argentínával, Bolíviával, Brazíliával kiépített katonai kapcsolatok létrejötte, illetve intenzívebbé válása.

¹⁷⁵ Idézi Blancpain: i. m. 28. l.

¹⁷⁶ Kurt von Borcke: Deutsche unter fremden Fahnen. Berlin. 1938. 295. l.

¹⁷⁷ Brunn: Deutscher Einfluss... i. m. 282. l.

¹⁷⁸ Idézi Haupt: i. m. 344. l.

¹⁷⁹ Die Entscheidungskämpfe... i. m. 33. l.

¹⁸⁰ Kiesling: i. m. 103. l.

3. *Chile északi tartományaiban 1891 első hónapjaiban felállította „Alkotmányos Hadsereg” képezte a maga belső felépítésében, szervezettségében, s nem utolsósorban szellemében a modern chilei hadsereg bázisát!*

„Körner az Escaláról és az Academiáról kikerült tanítványaival együtt Chile-nek a XX. század elején meglévő porosz stílusú hadseregének magvát Iquique és Antofagasta poros gyakorlóterein kovácsolta ki, és küldte őket a Concon és Placilla melletti csatákba.” — írja Nunn észak-amerikai történész.¹⁸¹ 1910-ben maga Körner is úgy nyilatkozott, hogy „az Alkotmányos Hadsereg” („Verfassungarmee”) képezte a mai chilei hadsereg bázisát.”¹⁸²

Napjaink chilei hadseregének gyökerei tehát a polgárháborúig vezethetők vissza, azonban ez az új, modernizált hadsereg már születésének pillanatában az oligarchia és a külföldi tőke mellé állt. Reakciós, ellenforradalmi módon, egy véres, kegyetlen polgárháborúban mutatkozott be. Körnernek s chilei tisztársainak 1891-es fellépése mindennek mondható, csak apolitikusnak nem. Ezt a körülményt azért is kell hangsúlyoznunk, mivel a XX. századi chilei hadseregről, különösen annak apolitikus beállítottságáról legendák keringtek. Láthattuk azonban, hogy ez a hadsereg már létrejöttékor sem volt az! Emil Körner, „a porosz példakép”, a chilei hadsereg nagy hatást gyakorolt, de nemcsak a hadsereg szervezetére, hanem annak szellemére is. A porosz tradíciók ápolása mindmáig fennmaradt a chilei hadseregben, sőt Emil Körnerben a chilei katonai vezetők a mai hadsereg létrehozóját tisztelik, (Körner halála után — 1920 — négy évvel bekerült a chilei katonai hősök santia-gói panteonjába.)¹⁸³

4. *A chilei hadsereg 1891 — 1894 között*

Az 1891 — 1894 közötti időszakban két fontos folyamat játszódott le a chilei hadseregben. 1. Egyfelől szükségesnek látszott a polgárháború után a hadseregben visszaállítani a békebeli állapotokat; ismét be kellett indítani az oktatói, kiképző intézményeket, s nem utolsósorban a kormányhű tisztikarban végzett tisztogatásokkal biztosítani igyekeztek a győztesként kikerült ellenforradalmi hadsereg homogenitását. 2. Másfelől megtörténtek Emil Körner részéről az előkészületek az új hadsereg porosz — német minta alapján történő átszervezésének kibontakoztatására, radikális átalakítására.

1. 1891. szeptember 4-én a már Santiagóban székelő ellenforradalmi junta elrendelte a „Diktatórikus Hadsereg,” vagyis a Balmacedához hű kormánycsapatok felosztatását. Felállították a *haditörvényszékeket*, melyek vádat emeltek a Balmaceda-hadseregben szolgált kapitányi fokozatnál magasabb rangú tisztek ellen. A hadbíróági ítéletek célja egyértelmű volt: megszabadulni a régi balmacedista hadsereg idős, magas rangú tisztjeitől, s helyüket a Körner-hadsereg (fiatal) tisztjeivel betölteni. Bizonyos „tisztogatást” már maga a polgárháború is eredményezett, hiszen sok kormányhű tiszt már az ütközetekben elesett, de a teljes „tisztulási folyamatot” csak a „törvényes” mezben jelentkező hadbíróságok ítéletei fejezhették be. Ily módon érthető, hogy *a hadsereg tisztikarának összetétele* rövid idő alatt radikális átalakuláson ment keresztül. Azt mondhatjuk, hogy 1891 végére Körner számára a

¹⁸¹ Nunn: The Military... i. m. 110. l.

¹⁸² Körner: Die historische... i. m. 150. l.

¹⁸³ Epstein: i. m. 127. l. Borcke: i. m. 298. l. Anderle Ádám: Tanulmányok... i. m.

polgárháború előtti állapotokhoz képest lényegesen „tisztább pálya” állt rendelkezésre. A „poroszosítást” ellenzők tábora meggyengült!¹⁸⁴

Körner 1892-ben visszatért eredeti missziójához: az Escuela Militarban és az Academia de Guerrán tanított, de már egészen más pozícióban, mint 1891 előtt. A kadétintézmény a polgárháború alatt szüneteltette tevékenységét. 1892. január 9-én Montt elnök rendeletére a Hadiakadémia is megnyitotta kapuit. Körner a tiszto-gatásokkal és az oktatás újraindításával elégedett volt, ezeket mintegy előfeltételként kezelte további tervei számára. A következőket írja: „... 1893-ra elértük a tisztikar bi- zonyos egyneműségét, és a tulajdonképpeni reorganizációs munka elkezdődhetett.”¹⁸⁵

2. A hadseregben a polgárháborús zavaros helyzet tisztázódása után végbemenő konszolidálódási folyamattal párhuzamosan történtek az első lépések a *hadsereg to- vábbi modernizálására*! Az újabb reformok számára mindenekelőtt jó bázisul szol- gált Emil Körner megnövekedett hatalma. A német—chilei alezredest brigádtábor- nokká léptették elő, s egyidejűleg megerősítették vezérkari főnöki posztjában. A chilei német katonai befolyást éppen ez a körülmény különbözteti meg az argen- tin, török, a japán, a kínai... német katonai befolyástól. 1891-ig Körner oktatói és tanácsadói minőségben, mint szerződötett külföldi instruktor működött, de a chilei hadsereg tényleges parancsnoka, tisztje nem volt, *parancsnoklási joggal* ennél fogva *nem rendelkezett!* Az általa kezdeményezett reformok csak akkor valósulhattak meg, ha a chilei katonai vezetés és a kormány erre lehetőséget adott. Emil Körner a pol- gárháború után azonban a chilei hadseregben *tényleges parancsnoki szerepet* kapott, míg az említett országokban a katonai tanácsadók csak mint katonai szakértők te- vékenykedtek, s az adott hadsereget legfeljebb csak hadgyakorlatokon irányíthatták. Körner 1891-ben játszott aktív *ellenforradalmi szerepének* köszönhetette azt, hogy a *polgárháború után Chile katonai életének legfontosabb személyisége lett*. A polgári politikai életben 1891 után senkinek sem volt olyan befolyása, mint a német—chilei tábornoknak a katonai ügyekben.

A kongresszusnak Balmaceda felett aratott győzelme lehetővé tette Körner (és a német katonapolitika) számára, hogy egy évtizedig lényegében *szabad kezet* kap- jon a polgárháborúban létrejött új hadsereg felállításában. A chilei hadsereg leg- felső parancsnoka az elnök, de a tényleges főparancsnok a vezérkar főnöke (Körner) volt, aki bár formailag a hadügyminiszternek volt alárendelve, de a hadsereg szer- vezése, kiképzése, irányítása, felszerelése valójában a német tiszt kezében összpön- tosult. Körner politikai, katonai súlyát növelte, hogy a 90-es évek közepétől az Ar- gentínával kiéleződött határkonfliktus idején *tagja* volt a legszűkebb körű *honvédel- mi tanácsnak* is, mely nemcsak katonai, hanem gazdasági, politikai kérdésekben is döntött. Ebben az időben léptették elő *hadosztálytábornokká* is.

Körner tényleges, reális hatalommal rendelkezett, s mint a vezérkar főnökét, megillette a *kinevezési jog* is. Az oktatási-kiképző intézmények közvetlenül a vezér- kar alá tartoztak, így Körner természetesen ezen intézmények élére olyan személye- ket állított, akik a feltétlen német orientáció hívei voltak. Így pl. 1892-ben az Es- cuela Militar élére kinevezte a német orientációjú Vicente del Solar alezredest. Kör- ner megnövekedett hatalmát jól jelzi az a tény, hogy a francia orientáltságú hadügy- miniszternek, Arteaga tábornoknak — akivel Körnernek már 1891 előtt is ellentétei voltak — le kellett mondania.¹⁸⁶

¹⁸⁴ El Ejército de Chile... i. m. 120. l.; Nunn: The Military... i. m. 110. l.

¹⁸⁵ Körner: Die historische... i. m. 153. l.

¹⁸⁶ Reseñas Historicas... i. m. 29. l.; Arevana: i. m. 148. l.

A fentiek alapján leszögezhetjük: *Chilében a német katonai befolyás frontálttőrése a polgárháborúban volt.* Ettől az időtől kezdve rohamosan tért hódított a porosz katonai modell, s ezzel párhuzamosan lépésről-lépésre szorította vissza a francia befolyást. A már említett Hans Kiesling emlékirataiban ezzel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „... egy biztos, hogy a német befolyás soha nem érte volna el azt a kimagasló pozíciót a chilei tisztikaron belül, ha Körner a forradalmi háborúban katonai győzelmei révén... nem vált volna Chilében a legjelentősebb emberré!”¹⁸⁷

A Körner által legfontosabbnak tartott *vezérkar* még a polgárháború alatt jött létre, amikor is május 7-én az „Iquiquei Junta” elrendelte felállítását. A polgárháború után a háborús vezérkart átszervezték. Az átalakításnál a porosz vezérkar felépítését tekintették irányadónak. 1892-ben a chilei Nagyvezérkar felállítása azt is jelentette, hogy egyben megszüntették a polgárháború előtti hadsereg főfelügyelőségét. A Nagyvezérkar mellett 1891-ben még nem hoztak létre csapatvezérkarokat, erre csak a századforduló után került sor. Körner a vezérkar élén ennek az irányítóapparátusnak igyekezett még a németországinál is nagyobb jogkört biztosítani. Továbbá arra törekedett, hogy a hadügyminisztérium szerepét, melynek élén egyrészt civil, másrészt chilei állt, formálissá tegye.¹⁸⁸ Ebben több tényező is motiválta: a) Mindenekelőtt németországi tapasztalatai, ahol mint a Német Nagyvezérkar egykori tisztje érzékelhette a vezérkar domináns szerepét. b) A chilei hadügyminisztérium már 1891 előtt a német orientáció, s általában a reformok egyik fő akadályozója volt. c) A polgárháború után a vezérkar súlyának emelését a hadügyminisztériummal szemben indokolta tette a törvényhozó, s végrehajtó hatalom egymáshoz való viszonya is. Az 1891 utáni „parlamentarismo” nagy teret biztosított az uralkodó osztály egyes csoportjai, pártjai különböző érdekei érvényesülésének. A kongresszusi politika, a pártok mindenkori erőviszonyai jelentős mértékben meghatározták a hadügyminisztérium cselekvési lehetőségét. A hadügyminisztérium élén álló polgári személy a parlamentnek volt felelős, aki pozíciója megtartásáért megpróbálta elkerülni a kongresszussal való összeütközést. Körner világosan látta ezt a függő helyzetet. *A vezérkar önállóságának megeremtésével, amennyire csak lehetett, igyekezett a chilei hadsereget kivonni a polgári ellenőrzés alól.* Előretekintve, e törekvés idővel — többek között — azt eredményezte, hogy a hadsereg egyértelműen Németország felé orientálódott. Az uralkodó osztály angol-, franciabarát elemei, valamint az angol és a francia imperializmus chilei törekvéseiben nem támaszkodhatott e fontos faktorra, Németország annál inkább.

A 90-es években a különösen feszültté váló külpolitikai helyzet mellett a belpolitikai élet is kedvezett Körner törekvéseinek. A hadsereg a polgárháborúban a politika színpadára lépett. Ez akkoriban az uralkodó osztályok többségének érdekében állt. 1891 után ellenben a pártoknak, az uralkodó köröknek, inkább az állt érdekében, hogy a hadsereg és vezetői forduljanak el a politikától, „vonuljanak vissza a laktanyákba”, és a hadsereg kizárólag csak katonai ügyekkel foglalkozzék. Ennek leghatásosabb eszközeül viszont az kínálkozott, ha a hadsereg figyelmét, ambícióit katonai reformokkal kötik le.

Emil Körner megnövekedett hatalma, valamint a chilei erőviszonyok jó felismerése alapján 1892-től hozzálátott a hadsereg porosz elveket követő további átalakításához. Világosan látta azonban, hogy egy *átmeneti időszak* közbeiktatása szükséges, s hogy a polgárháború utáni helyzetben először is el kell érni a hadsereg konszolidációját, a polgárháborúban verbuválódott tisztikar homogénné válását.

¹⁸⁷ Kiesling: i. m. 103. l.

¹⁸⁸ El Ejercito de Chile... i. m. 122. l.; Lindholm: i. m. 1543. l.

Csak ezután vált lehetségessé a széleskörű „poroszosítási” folyamat beindítása. Az „átmeneti” időszak jellegéről Körner a következőképpen ír: „A reorganizációt 1891 után hátráltatta egy ideig... az a körülmény, hogy a dolgok állását pár éven keresztül a tisztulási folyamat jellemezte, amely így az egész katonai tevékenységet a belső rend megtartására és erősítésére korlátozta.”¹⁸⁹

Az átmeneti időszakban a további modernizáció előfeltételeinek megteremtésében lényeges mozzanat volt az, hogy 1891 — 1894 között a *Császári Németország három tisztje* érkezett Chilébe. Von Bischoffshausen az Escuela Militarón és az Escuela de Tiron (Lövésziskola) taktikát, testnevelést, vívást és lovassági ismereteket oktatott. Von Drigalski ugyancsak a kadétintézményben tevékenykedett, mint az erődítéstan tanára. A harmadik tiszt, von Wuthenow, az Escuela de Tirón dolgozott. Feladatuk lényegében az volt, hogy az 1885-től elkezdett chilei hadseregmodernizációt továbbvigyék, támaszul szolgáljanak a már Chilében tevékenykedő német missziónak. Körneren kívül ekkor még kevesen tudták, hogy ezen új német misszió célja egyúttal az is, hogy előkészítsék a talajt egy nagy létszámú német katonai delegáció eredményes chilei tevékenysége számára. *Körner a porosz modell teljes bevezetése előtt minél kedvezőbb és szélesebb alapok megteremtésére törekedett.*¹⁹⁰ 1891 — 1894 között Körner a *porosz szabályzatokat*, az elméleti, de különösen a gyakorlati kiképzést néhány chilei egységnél *kipróbálta*. Az itt szerzett tapasztalatokat messzemenően hasznosították 1895 után, amikor is az 1895-ös német katonai misszió tevékenysége már kiterjedt az egész chilei hadseregére. Ebben a tapasztalatszerző kísérletező munkában játszott fontos szerepet von Bischoffshausen, aki a tornában, a vívásnál, a lövészetnél és a lovasságnál alkalmazott porosz szabályzatokat fordította le spanyolra.

1892-ig a hadseregben érvényes szabályzatok többsége még a XIX. század első feléből származott. A már régen elavult „Ordenanza Jeneral”, vagyis a *gyakorlati kiképzésben használt szabályzatrendszer első sikeres áttörései 1892-1894 között mentek végbe*. Az 1894. évi „Memoria de Guerra” nagyra értékelte az elért eredményeket, különösen a vezérkar tevékenységét emelte ki.¹⁹¹

A chilei katonai vezetők egy része meg volt elégedve az elért fejlődéssel, hiszen dél-amerikai viszonylatban a chilei hadsereg már akkoriban igen korszerűnek és erősnek mutatkozott. A polgárháborúban az alkotmányos erők valóban sikeres expedíciója ismét a világ érdeklődésének középpontjába állította a chilei hadsereget. Ez a „dicsfény” azonban ugyanúgy elvakította a katonai-politikai vezetés többségét, mint a „salétromháború” győzelmei. Körner ellenben világosan látta, hogy a polgárháborús győzelmek titka nemcsak az általa felállított hadsereg korszerűségében rejlett, hanem döntően Balmaceda hadseregének kiképzetlenségében, elavult hadvezetésében. Éppen ezért a 90-es évek első felének néhány reformjával korántsem látta befejezettnek a reorganizációs folyamatot, épp ellenkezőleg ezeket kiindulópontnak tekintette.

Körner távlati terveinél számba vette azt is, hogy még az 1891 után lényegesen megváltozott körülmények közepette is csak lassan haladhat a hadsereg átalakítása, ha továbbra is a polgárháború előtti módszerek mellett marad, vagyis ha a modernizáció döntően csak az oktatásra, a tanintézményekre korlátozódik. Ezekből az iskolákból kikerülő tisztek annak ellenére, hogy már korszerű „poroszos” kiképzésben részesültek, a hadseregbe kerülve hatásuk kevésbé érvényesülhetett.

¹⁸⁹ Körner: Die historische... i. m. 169. l.

¹⁹⁰ La Instrucción militar... i. m. 171., 39. l.

¹⁹¹ Reseñas Historicas... i. m. 124. l.

Ennek oka az volt, hogy ezek a fiatal, pályakezdő, éppen ezért még alacsony beosztású tisztek a hadsereg ezredeiben csak mint alárendeltek végezheték munkájukat. Tevékenységük a legtöbb esetben a szisztematikus német kiképzésben még nem, vagy csak részben részesült idősebb, magasabb beosztású tisztek ellenállásába ütközött. Hogy a csapatok modern, gyakorlati kiképzésének üteme meggyorsuljon, hogy a modern hadtudományi eredmények alkalmazása ne csak az oktatási intézmények falai között érvényesüljön, hanem a távoli helyőrségekben is tért hódítson, hogy a chilei hadsereg egésze egyértelműen német orientációjú legyen, — e célból Körner elhatározta, — a chilei katonai-politikai vezetők, köztük Montt elnök egyetértésével — hogy *nagy számú német instruktor chilei szolgálatának engedélyezését kéri a Császári Németországtól!* A német — chilei vezérkari főnök 1894-ben Németországba utazott. *Körner berlini tartózkodása alatt került sor az 1895-ös német misszió szerződtésére, mely lépés a chilei — német katonai kapcsolatok XIX. századi történetében igen jelentőssé vált.*¹⁹²

III. A MODERN CHILEI HADSEREG LÉTREJÖTTE (1895-1914)

1. Az 1895-ös német katonai misszió tevékenysége

Az 1891-es polgárháború után Chile nemzetközi helyzete — összehasonlítva a 80-as évekkel — még kedvezőtlenebbé vált.

1. A polgárháború Chile átmeneti meggyengüléséhez vezetett.

2. Argentína — melytől Chile leginkább tartott — egyre fenyegetőbbben lépett fel a határkérdésben. Argentína nagyobb gazdasági potenciálját, pénzügyi lehetőségeit kihasználva igyekezett hadseregét is felfejleszteni, modernizálni. Hatalmas mennyiségű fegyvert vásároltak Németországtól.¹⁹³

3. A chilei — argentin ellentétek kiéleződése revansvágyat ébresztett Chile két északi szomszédjában, amelyek egy argentin — chilei konfliktustól várták azt, hogy részben vagy egészben visszaállítják az 1878 előtti állapotokat. A 80-as évekhez képest Bolívia és Peru részben már kiheverte a csendes-óceáni háború vereségeit, s a 90-es évektől erélyesebben léphettek fel Chilével szemben.

A 90-es évek első felében különös hangsúlyt kapott a perui — chilei viszony. Ennek hátterében az állt, hogy az anconi békeszerződés értelmében Tacna és Arica hovatartozásának végleges eldöntése végett a ratifikálástól számított tíz év után, tehát 1894-ben, Chilének a vitatott egykori perui tartományokon *népszavazást* kellett volna tartania. Chile azonban már az 1883-as megállapodás aláírásakor is csak azért ment bele ebbe a feltételbe, hogy mihamarabb tető alá hozza a békeszerződést. A népszavazást Chile nem akarta megtartani, így érthetően kiéleződtek Peru és Chile kapcsolatai. Adott nemzetközi helyzetben azonban ez a krízis nem maradhatott meg a két ország keretei között, hanem abba bekapcsolódott Bolívia és Argentína, így a feszültség az 1894 — 1895-ös háborús válságba torkollott.

¹⁹² Nunn: Emil Körner... i. m. 308. l.; La Instrucción... i. m. 4. 39. l.

¹⁹³ Schaefer: i. m. 37., 241. l.

Goltz: Militärische Eindrücke aus Argentinien, Militärwochenblatt V. 4. August. 1910. Bd. 2. No. 96. 2243—2256. *Alfred Arent:* Argentinien, ein Land der Zukunft. München 1913. Heerwesen und Marine c. fejezet 151—175. l.

Chile legfőbb potenciális ellenfelének Argentínát tartotta. A chilei vezetők nem zárták ki a háború lehetőségét, de inkább a tárgyalás útját választották, a háborút nem merték kiprovokálni. Ennek alapvető oka az volt, hogy Chilének mindig azzal kellett számolnia, hogy ha bármelyik szomszédjával is fegyveres összeütközésbe kerül, akkor abból az adott szituációban másik két szomszédja sem marad ki. Egy *háromfontos háború veszélye*, mint Damoklesz kardja függött Chile felett a 90-es évek első felében és a századforduló környékén. A 90-es években — de később is — Argentína is inkább hajlott a békés megegyezésre, mivel fegyveres erőit nem tartotta még elég erősnek egy háborúra, másfelől északi szomszédjára, Brazíliára is egyre inkább figyelnie kellett. Elsősorban a fentiekkel magyarázható az, hogy az argentin — chilei ellenségeskedések — az 1894-95-ös, az 1897-98-as és az 1901 — 1902-es háborús válságok — a „hidegháborús” állapotok — nem csaptak át valószínű háborúba. Az Argentínával való ellentétek „végleges” lezárására 1902-ben került sor, amely ugyan a korábbiakhoz képest valóban lényeges előrelépést, konkrét megoldást adott, de mint napjaink eseményei mutatják, korántsem tisztázott minden vitatott területi (hatalmi) kérdést. (Pl. 1978. Beagle-csatorna körüli viták.)¹⁹⁴

A 90-es évek első felében tehát Chile külpolitikai helyzete igen kedvezőtlenül alakult, még a háború eshetősége sem volt kizárt három szomszédjával. Így aztán azt mondhatjuk, *ahogy a csendes-óceáni háború utáni feszült külpolitikai szituáció adta meg azt a döntő lökést Chilének, hogy 1885-ben német katonai missziót szerződtesse, úgy az Argentínával, Peruvál éleződő válság 1894-ben Chile részéről ismét szükségessé tette a Németországgal való katonai kapcsolatok további elmélyítését.* Chile mindenáron meg akarta őrizni a csendes-óceáni háború után kialakult, számára kedvező területi és hatalmi pozíciót. Ez viszont csak úgy volt lehetséges, ha német segítséggel továbbhaladnak az akkori értelemben vett modern hadsereg megteremtésének útján.

Így érthető az, hogy amikor Körner tábornok 1894-ben egy chilei delegáció élén Németországba utazott, feladata nem csak hadfelszerelés vásárlása volt, hanem ennél sokkal fontosabb. Körner így ír erről: „... hogy a (reorganizációt — F. F.) egyidejűleg megkezdhessék az egész 4 ezer km hosszú köztársaságban, megbízták a vezérkar főnökét (Körner — F. F.), hogy a német hadseregből fiatal tiszteket válogasson ki, aki ezért Németországba is utazott.”¹⁹⁵

Körner berlini tartózkodása alatt felfrissítette kapcsolatát a német gazdasági politikai, katonai élet — mindenekelőtt a Nagyvezérkar — vezetőivel, s beszámolt tapasztalatairól.

1895 márciusában Körner mejelent a német hadügyminisztériumban és előadta tervét, miszerint *15 — 15 porosz fő és alhadnagyot kér chilei szolgálatra.* Pozitív választ kapott, majd ezen előzetes tájékozódás után a chilei kormány május 10-én, németországi követe, Gonzalo Bulnes révén hivatalosan is kérte a harminc porosz tiszt chilei szerződésének engedélyezését. (Chile egy ideig azzal a gondolattal is foglalkozott, hogy/300 (!) porosz tisztet szerződtesse.) II. Vilmos és a hadvezetés a kérést teljesítette, s ezt a „német katonai alaposság és hadművészet,” sikereként könyvelték el.¹⁹⁶

A „transzatlanti vállalkozás” híre nagy felporzulást váltott ki a fiatal porosz tisztek körében, akik a chilei megbízatás, katonai karrierjük ugródeszkájának tekintették.

¹⁹⁴ Magyarország, 1978. XV. évf. 30. sz.; Népszabadság, 1978. XI. 5. 2. 1.; Beagle Brouhaha. Newsweek, 1978. nov. 13. 42. l.

¹⁹⁵ Körner: Die historische Entwicklung... i. m 153. l.

¹⁹⁶ Idézi Schaefer: i. m. 52. l.

Érdemes megnéznünk a kiválasztott misszió személyi összetételét is. A fiatal tisztek többsége "Németország tábornokainak és legöregebb katonacsatládjainak fiai-ból rekrutálódott..."¹⁹⁷

A német misszió első négy fős csoportja 1895 augusztusában érkezett meg Santiagóba, köztük volt az akkori hadügyminiszter fia is, Bronsart von Schellendorf. A misszió nagyobb része csak augusztus végén hajózott el Emil Körner vezetésével, de előtte II. Vilmos augusztus 18-án külön kihallgatáson fogadta a búcsúzó tiszteket, ezzel is kifejezésre juttatva megbízásuk fontosságát.

Azt mondhatjuk, hogy ami Körnerrel német részről 1885-ben Dél-Amerikában „kísérletszerűen” elkezdődött, az tíz év múltán, 1895-ben már egy sokkal céltudatosabb politika keretében folytatódott! Latin-Amerikában 1895-ben első ízben történt meg, hogy ilyen nagy létszámú és hivatalos katonai küldöttség érkezett Európából. Korábban a szubkontinensen tevékenykedtek már katonai szakértők, de ezek többsége egyéni szerződés alapján dolgozott. Az 1895-ös német misszió azonban szabályos – igaz ugyan, hogy részben titkos – államközi szerződés keretében érkezett meg Chilébe. Ez egyik lényeges mutatója annak, hogy mind Németország, mind Chile eredményesnek tartotta a német tisztek addigi tevékenységét. Ezért mindkét részről lehetségesnek, sőt szükségesnek látták katonai kapcsolataik kiszélesítését, és hivatalos államközi rangra emelését.

Chile 1894–95-ben még katonai fölényrel rendelkezett Argentínával szemben, de a keleti szomszéd gyors fegyverkezése, hadseregének erősödése, lakosságának viharos növekedése arra készítette a chilei kormányt, hogy egyfelől növelje a hadikiadásokat, másrészt a hadsereget még magasabb kiképzettségre, szervezettségre emelje. Ez pedig csak úgy volt lehetséges, ha a német modellhez még inkább idomulnak. Ezért született meg a döntés a német katonai misszió meghívásáról. Chile csak ettől remélhette katonai fölényének megtartását, a „fegyveres béke” állapotának realizálását. Németország az 1895-ös missziótól chilei katonai befolyásának növekedését, tartóssá tételét várta. Ezen túlmenően vonzóvá akarta tenni a német modellt más dél-amerikai országok számára is. *A háttérben azonban mint fő mozgatórugót; ott találjuk a gazdasági és politikai megfontolásokat! Egy, a németek által kiképzett hadsereg fegyverzetének zömét Chile csak Németországból szerezhetette be, és ez a háborúra készülő német hadiiparnak korántsem volt mellékes.*

Az 1895-ös német misszió lényegesen hozzájárult az Andok-országok közötti feszültség fenntartásához, sőt mi több, növekedéséhez. Mindebből persze a német hadiipar sokat profitált, és általában a német ipar, illetve a nemzetközi imperializmus is.

Argentínában és Chilében egyaránt kialakult egy-egy „háborús párt”, mai kifejezéssel élve, a „héják” csoportja, akik a határkérdés békés megoldásában már nem hittek, hanem fegyveres megoldást követeltek. Chilében a „héják” vezéregyénisége Emil Körner volt. Körner Patagónia megszerzéséért, Chile határainak az Andok keleti oldalára való kiterjesztéséért állt ki. Maga mögött tudhatta a kormány, a diplomata, a kongresszus többségét, a földbirtokosokat és általában a chilei uralkodó osztály aktív vagy hallgatóságos támogatását. Mindenekelőtt persze a hadsereg és flotta vezetőire támaszkodott, nekik Körner harcissága nagyon imponált. A német – chilei vezérkari főnök mellett persze a többi német instruktor is a „háborúspárt” derékhadát alkotta.¹⁹⁸

Chile vezetői tisztában voltak azzal, hogy egy tartós fegyverkezési versenyt Chile kevésbé bír el, mint a nagyobb gazdasági potenciállal rendelkező Argentina.

¹⁹⁷ U o. 54. l.

¹⁹⁸ U o. 48., 62., 233. l.

A hatalmas hadikiadások — 1896-ban Chile összes állami kiadása 87 millió pesót tett ki, melynek negyedét a fegyveres erőkre fordították (22,06 millió peso) — Chile gazdasági életét Argentínához képest jobban rombolták. Chile egy erősebb hadseregre támaszkodva kis ideig ellensúlyozhatta Argentína nagyobb gazdasági erejét, de ez az állapot nem volt sokáig fenntartható, ezért a politikai vezetésben időnként megfogalmazódott a *preventív háború* gondolata. Ami a kormányban csak homályos elképzelés volt, az a vezérkarnál — elsősorban Körner révén — már korábban konkrét formában is jelentkezett.¹⁹⁹ (Nem találtunk rá igazoló tényeket, de igen valószínűnek látszik, hogy Körnerre hatással lehettek a német vezérkar Franciaország elleni preventív háborút fontolgató elgondolásai.)

A 90-es évek közepén a chilei hadsereg kiképzettségben, felszereltségben, egyezővel ütközésségben még felette állt az Argentin fegyveres erőknek. Az idő azonban Chile ellen dolgozott, és ezért a chilei katonai vezetés azt vallotta, hogy Argentínát addig kell szétzúzni, még mielőtt hadseregének újjászervezését befejezi, még mielőtt rálépnek arra a modernizációs útra, amelyet Chile Emil Körner meghívásával 1885-ben elkezdett. (Argentínában erre csak a századfordulótól került sor.) 1901-ben a santiagoói német diplomáciai képviselő a következőket jelentette a Külügyi Hivatalba: „Az alap, amiért a háborús párt — élén a szárazföldi és a tengeri haderő vezetői állnak — háborúra törekszik Argentínával... azon a megfontoláson alapul, hogy a(chilei hadsereg — F. F.) katonai tekintetben még minden köztársasággal szemben lényegesen fölötte áll, és a Dél-Amerika uralmáért folyó harc most nagyobb győzelmi eséllyel vívható meg, mint egy későbbi időpontban.”²⁰⁰

Chile példája jelzés volt szomszédai számára, hogy ők is modern hadsereget hozzanak létre európai segítséggel. Az 1895-ös német katonai misszió chilei tevékenységéből az első közvetlen tanulságot a *perui kormány* vonta le. 1896-ban hét főből álló *francia katonai missziót* szerződtek. Ettől kezdve változó létszámban 1914-ig a perui fegyveres erők modernizálásáról a franciák gondoskodtak. Argentínában pedig válaszul törvényeket hoztak a hadsereg és a nemzeti gárda modernizálásáról.²⁰¹

A Körner vezette tisztek csoportja 1895. október 9-én érkezett meg Valparaisóba. Chilében a már korábban megérkezett négy tiszttel együtt 37 fő — 1 őrnagy, 1 kapitány, 21 hadnagy, 14 alhadnagy — kezdte meg működését.

Körner rendeletére a német tiszteket a katonai intézményekbe, valamint az ország különböző ezredeibe osztották be. 1895-ben a következő helyekre kerültek (később változások történtek), *Academia de Guerra*: két fő — Zimmermann és Banza. *Escuela Militar*: 3 fő — von Below, Rogalla von Bieberstein, Marcard. *Escuela de Clases*: — Hermann, Horn, Pirscher, von Lettow-Vorbeck. *Escuela de Tiro*: 3 fő — Schneevoigt, von Harbon, von Wulfen. Az *Escuadron Escolta* (Elnöki Lovassági Testőrség) tagja von Königsmark gróf lett. (Mint a Hannoveri lovaglós-kola egykori tisztje, annak mintájára Santiagóban létrehozta az Escuela Practica de Caballeriat.) Grahl a talcahuanoi erődbe került. Deinert hadnagy először Körner szárnysegédje volt, majd az ország katonai feltérképezésével foglalkozott. 1898-tól a vezérkar térképészeti osztályának (Oficina Topográfica) vezetőjévé nevezték ki. O' Grady őrnagy az utászalakulatok felügyelője lett. *A maradék 21 tisztet Körner a három fegyvernem ezredeibe osztotta be*²⁰²

¹⁹⁹ U o. 57. l.

²⁰⁰ Idézi u. ó. 71. l.

²⁰¹ Brunn: Deutscher Einfluss... i. m. 284. l. Epstein: European Military... i. m. 245. l.; Árkus István: Egy kontinens egyenruhában. (Hadseregek Latin-Amerikában.) Zrínyi Katonai Kiadó Bp. 1977. 35. l.

²⁰² Felix Deinert: Die militärischen Landesaufnahme. Deutsche Arbeit in Chile... i. m. II. k. 16. l. Hartrott: i. m. 9. l.; La Instrucción Militar... m. 5. l.

A német tisztek egy része tehát a Hadiakadémiára került. Az intézmény élén ekkor a német orientáció kezdettől fogva lelkes támogatója, Boonen Rive a állt. A német katonapolitika a legnagyobb súlyt erre az intézményre helyezte, s a német befolyás is itt volt a legerősebb, hiszen a chilei hadsereg majdani főtisztjei, parancsnokló tábornokai innen kerültek ki. Az Academia de Guerrán gyakorlatilag ugyanaz a képzés folyt, mint Berlinben. Ezt a német oktatók jelenléte garantálta.²⁰³

A német befolyás növekedésének egyik jó szemléltetője a nyelvoktatás alakulása. Míg 1885 előtt a francia nyelv egyeduralgó volt (a tengerészetnél az angol), addig a 90-es években az Escuela Militar öt éve és az Academia de Guerra három éve alatt a német nyelvből heti hat óra, a franciából csak heti két óra volt kötelező.

Az akkori európai értelemben vett modern hadiakadémiává 1895 után vált a chilei intézmény. Ekkor a német tisztek szinte előzönlötték az akadémiát, és a tantestület többségét is ők alkották. Munkájuk eredményessége kiváltotta a chilei vezetők általános elismerését. Ezt tükrözik a „Reseña Histórica de la Academia de Guerra 1886—1936” című mű alábbi sorai is, amelyek az Akadémián tanító német tisztek tevékenységét méltatják: „az új módszerek, iskolát teremtettek a különböző tárgyak oktatásában, és nagyon eredményesnek bizonyultak... Ezeknek a tiszteknek a nevére az Akadémián és a hadseregben való sikeres működésük miatt mindig emlékezni fogunk, és az intézet történetében olyan szilárd helyük van, amilyen szilárdak voltak katonai ismereteik, melyeket szorgalommal és módszeresen átadtak a chilei tiszteknek.... A fent említett tisztek megérkezése új korszakot nyitott a Hadiakadémián; egy dinamikus újjászülési folyamatnak az alapját és kiindulópontját jelentették.”²⁰⁴

Az Escuela Militar fejlődésére is döntő befolyással volt az 1895-ös misszió tevékenysége. A kadétintézmény élén Vicente Solar állt, aki a polgárháborúban már szoros kapcsolatba került Körnerrel, így a német orientáció feltétlen támogatójaként tartották számon. Az iskolában eredetileg Rogalla von Bieberstein őrnagy, von Below, és Marcard kapitányok tanítottak. Később hozzájuk csatlakoztak: Bronsart von Schellendorf Gütlich és von Erckert hadnagyok.

A Katonai Iskola legismertebb tanárai von Bieberstein, von Below és a chilei Barcelo Lira voltak. Von Biberstein először az iskola igazgatóhelyettese, majd igazgatója lett. Így aztán érthető, hogy „1895-től kezdve érezhetővé vált az országba nemrég érkezett német tisztek jótékony oktatási tevékenysége.”²⁰⁵ Gyakorlatilag ez annyit jelentett, hogy a német modellhez történő teljes hasonulás ment végbe igen rövid idő alatt, úgyhogy „a kadétintézményt..., teljesen a berlin—lichterfeldei intézmény mintájára alakították át.”²⁰⁶ „A katonai iskolán a legszélesebb körben vezették be azokat a reformokat, amelyek már a polgárháború előtt javaslatként szerepeltek.”²⁰⁷ Az Escuela Militarban átlagosan 250 kadét tanult, évenként 50—60, háborús veszély esetén azonban 80-85 tiszt is került a hadsereg soraiba.

Az Altiszti Iskola nem tekintett vissza hosszú múltra, hiszen 1887-ben indították be a kétéves képzést. Az iskola 1895-ben kapott nagyobb jelentőséget, amikor napirendre került a csapatok, a közlegények közvetlen „porosz” kiképzése is. Ebben a munkában pedig elengedhetetlen követelmény volt az, hogy a német instruk-

²⁰³ El Ejército de Chile... i. m. 12. l.

Nunn: The Military... i. m. 111. l.

²⁰⁴ Igézi Reseñas Historicas... i. m. 12. l.

²⁰⁵ Idézik: u o. 29. l.

²⁰⁶ Haupt: i. m. 345. l.

²⁰⁷ Körner: Die historische... i. m. 153. l.

torok mellett megfelelő chilei kisegítő személyzet álljon rendelkezésre.²⁰⁸ 1895-ben az iskolára négy német instruktor került, valamint az iskola igazgatója is a német Erich Hermann kapitány lett, „.... Ő volt az, aki a német altiszti iskola mintájára létrehozta az iskola alapjait, melyen az őt követő igazgatók... továbbbléphettek.”²⁰⁹

A német szellemű képzést jól illusztrálja az, hogy az Altishti Iskola „termeiben (Chile) történetének képi ábrázolásai mellett számos epizódot láthatunk a porosz —német hadtörténetből...”²¹⁰

A német instruktoroknak a katonai intézményekben végzett tevékenysége mind chilei, mind német részről elégedettséget váltott ki. Erről olvashatunk pl. a „Süd- und Mittelamerika” című folyóirat 1910-es évfolyamának egyik számában is, mely visszatekintve a 90-es évekre a következőket írja: „A porosz tisztek alapossága legfényesebben a katonai iskolákban világlik ki, az altishti iskolától a hadiakadémiáig, s neveiket az évkönyvekbe kitörölhetetlen betűkkel jegyezték fel.”²¹¹

Az 1895-ös misszió a legnagyobb változást abban hozta, hogy a modernizációt átvitték közvetlenül helyőrségekre, a csapatkiképzésekre is. Korábban a német befolyás lényegében csak a katonai intézményekre korlátozódott, s a német hatás csak közvetetten, a porosz kiképzésben már részesült chilei tisztek révén érvényesült az egyes ezredekben.

1895-ben azonban — az oktatási intézményeken túl — a német instruktorok fő feladatává vált, hogy részt vegyenek a közvetlen csapatkiképzésben is. Egy modern hadsereg létrehozása ugyanis megkövetelte azt, hogy a hadfelszerelésben korszerű, a viszonylag magasan képzett tisztikar mellé a legénységi állományt is közvetlen „porosz” kiképzési módszerekkel magasabb szervezettségi, kiképzettségi, fegyelmezettségi szintre emeljék. A hadsereg reorganizációs folyamatát meggyorsítani, hatásosabbá tenni, csak ezúton volt lehetséges.

A csapatkiképzésben való közvetlen részvétel a magyarázata a német misszió nagy létszámának, hiszen 37 főből 21 instruktor a gyalogsági, tüzér és lovassági ezredekhez került. (Az 1900-tól Argentínában tevékenykedő német instruktorok csak a kiképzőintézményekben tevékenykedhettek, a csapatok közvetlen átférmálásában nem vehettek részt, parancsnoki funkciót sem tölthettek be. Lényegében csak tanácsadók voltak. Ez a legfőbb oka annak, hogy az argentin hadsereg nem „németesedett” el annyira — „verdeutschte” — mint a chilei, vagy a bolíviai hadsereg.)²¹²

Az instruktorok fő feladata abban állt, hogy a chilei katonák régi, hagyományos, elavult kiképzését felváltsák a porosz módszerekkel, szabályzatokkal. Erről írta Körner azt, hogy „a német tisztek számára lett fenntartva az, hogy a chilei hadsereget radikális módon átvezessék a régi szisztémáról az újra. A német szolgálati szabályzatokat lefordították spanyolra, és kisebb változtatásokkal a legénység kiképzése lényegében ugyanúgy folyt, mint a porosz laktanyákban.”²¹³

A német kiképzők drill-szerű módszereiket — bizonyos ellenállás ellenére — át tudták vinni a gyakorlatba. Ebben döntő szerepet játszott az, hogy az 1895-96 fordulóján fennálló háborús veszély a reformokat ellenző tisztek ellenállását is el-

²⁰⁸ *Die militärischen Machtmittel der Staaten von Südamerika.*

Internationale Revue über die gesamten Armeen und Flotten. 29. 1911. Beiheft 126.

²⁰⁹ Hartrott: i. m. 6. l.

²¹⁰ U o. 6. l.

²¹¹ Die Chilenische Armee... i. m. 83. l.

²¹² Fritz T. Epstein: Argentinien und das deutsche Heer. Ein Beitrag zur Geschichte europäischer Einflüsse auf Südamerika. — Geschichtliche Kräfte und Entscheidungen, Festschrift zum 65. Geburtstag von Otto Becker. Wiesbaden, 1954.

²¹³ Körner: Die historische... i. m. 169. l.

hallgattatta. Ez a kényszerhelyzet kedvező feltételeket teremtett a reformok átplántálására. A felső hadvezetés elkötelezte magát a német modell mellett, és a kormány is támogatóan állt a kérdéshez. A krízis alatt, amikor is gyors ütemben, erőltetetten folyt a csapatok kiképzése, az „Ordenanza Militar” megkövesedett szabályzatait teljesen félredobták és a poroszot követték.

A porosz kiképzés súlypontja a katonák *egyéni kiképzése*, drillírozása volt. Erre korábban Chilében egyáltalán nem fordítottak gondot. Körner írja, hogy „*az egyéni kiképzés alapelvei ebben a periódusban olyannyira hűssá és vérré váltak, hogy csak erőszakkal lehetne elfeledtetni.*” (Kiemelés tőlem — F.F.)²¹⁴

Láthattuk tehát: német tisztek oktattak a Hadiakadémián, a Katonai Iskolán, az Altiszi és Lovassági Iskolán. Megtalálhatók voltak a vezérkarnál, a hadügyminisztériumban, a tartományi helyőrségeknél, sőt még az Elnöki Palota (La Moneda) testőrgárdájában is. Nem lenne azonban teljes a kép, ha nem szólnánk azokról a *német szakemberekről*, akik ugyancsak nélkülözhetetlen szerepet foglaltak el a chilei hadseregben. Arról van szó, hogy Chile nagy németországi fegyvervásárlásai — különösen a 90-es évek közepétől — szükségessé tették, hogy a német haditechnikai eszközök javítására, karbantartására, katonai-technikai műhelyek vezetésére jelentős számú német szakembert szerződtessenek. (Pl. a tűzérségi szerelőműhely egy eszeni Krupp-technikus vezetése alatt állt. A puskajavító és szíjgyártó műhelyekben is németek dolgoztak.)

Összefoglalva azt mondhatjuk el, hogy a polgárháború, de különösen 1895 után szinte egyetlen olyan terület sem volt a chilei hadseregben, ahol ne német tisztek, vagy katonai szakemberek foglalták volna el a vezető posztokat. *A német katonai befolyás átfogta a chilei hadsereg egészét, a főtisztképzéstől a közlegényekig, a hadiakadémiától a patkolóműhelyekig!* Németország pozíciói a chilei hadseregben 1895 után stabilizálódtak, szervezetiesen igen széles, biztos alapokon nyugodtak.

A modern chilei hadsereg megteremtése nemcsak szervezeti, technikai vonatkozásban hozott gyökeres változásokat, hanem a hadsereg szellemi arculatában is. A „porosz szellem” áttételeken keresztül a mai chilei hadseregben is fellelhető, különösen, ha figyelembe vesszük hogy a német katonai befolyás 1914 után is egészen a II. világháborúig közvetlenül is érvényesült.

A porosz tisztek természetesen magukkal vitték Chilébe a porosz militarizmus hagyományait, katonai neveletésüket! Ezeket a tradíciókat ültették át — akarva-akaratlanul — a chilei tisztikarba, de áttételesen az egész hadseregbe is. A német instruktorok a porosz militarizmus jellegzetes jegyeit: a vas- és vakfegyelmet, a feltétlen engedelmisséget, a büszkeséget, a keménységet, kíméletlenséget, a feletteseikkel szembeni alázatot, a pontosságot, a megbízhatóságot, a szinte kínos rendet belesulykolták („drillírozták”) a születő modern chilei hadseregbe.

„A porosz szellem” különösen a szolgálati szabályzatokban koncentrált. A szolgálati szabályzatok a hadseregek „törvényei”: tele vannak előírásokkal. A porosz szolgálati szabályzat minden sorát azonban különösen áthatotta a *parancs mítosza, a feltétlen engedelmisség, és ez honosodott meg a chilei hadseregben is!*

A XIX. század második felében a porosz — német hadseregben tovább élt, sőt

²¹⁴ Die chilenische Armee... i. m. 83. l.

²¹⁵ Wilhelm Wädenphul—Robert Ohlmann: Die militär-technischen Werkstätten. — Deutsche Arbeit in Chile... i. m. II. k. 19. l.

Robert Reff: Militär—Veterinärwesen. Deutsche Arbeit in Chile... i. m. II. k. 24. l.

1896-ig a chilei hadseregben nem volt szervezett állategészségügy. 1896-ban a kormány szerződtette Reff katonai állatorvost, majd Dieretzkit. 1898-ban létrehozták a Katonai Állategészségügyi Intézet. Ugyancsak ebben az évben két német patkolókovácsot (!) szerződtettek. A katonák egészségügyi ellátását a valparaisoi Német Kórház igazgatója, Dr. Page szervezte meg.

egyre erősödött a Nagy Frigyes által megteremtett porosz militarizmus. „Már II. Frigyes is megállapította, hogy a porosz katonának jobban kell félnie a saját tisztjétől, mint az ellenségtől. Ez a szemlélet teljesen megfelelt a porosz katonai kaszt érdekeinek, akik a katonákat eszközöknek tekintették, akik engedelmeseek és akiknél fűzfavessző és drill segítségével el lehet érni azt, hogy a szó igaz értelmében eszközként cselekedjenek.”²¹⁶ Nagy Frigyes egy alkalommal így jellemezte hadseregét: „A tiszttól a legutolsó közlegényig senki nem beszél, de mindenki cselekszik. Mindennek lehet vállalkozni velük.”²¹⁷

A porosz militarizmus főbb jellemző jegeit olvashatjuk ki ezekből a fenti sorokból. E katonai szellem egyes vonásai idővel még inkább megerősödtek, s szinte a véglegéig jutottak. Az egyik újoncavatáskor, 1891-ben Potsdamban II. Vilmos beszédet mondott, ami azóta bekerült a történelembe: „Esküt tettetek, és ez azt jelenti, hogy csak egy parancsot ismertek, az én legfőbb parancsomat. Csak egy ellenségetek van, az én ellenségem. És ha egyszer talán — Isten mentsen meg ettől — arra hívlak fel benneteket, hogy rokonaitokra, testvéreitekre, szüleitekre lőjetek, akkor gondolatokat az eskütokre.”²¹⁸

E szellemben képezték ki a 90-es évek elején a német hadsereget, és ebben a légkörben nevelkedtek azok a porosz tisztek is, akik a chilei hadsereg modernizálásában részt vettek. A chilei újonc, ha átlépte a kaszárnya kapuját, csaknem olyan zárt világba került, mintha Poroszországban szolgált volna. A német tisztek a rájuk jellemző ügybuzgalommal és alapossággal végezték munkájukat. Idővel az általuk kiképzett, az ő példaképüket követő chilei tisztek a hírhedt *porosz katonai drill* szellemében és módszereivel kíméletlen következetességgel gyúrták át azt a katonanyagot, amelyet adott esetben eszközként is felhasználhattak. *A chilei hadsereg hírhedt vérengzései a salétrombányászok sztrájkjainak leverésekor — úgy véljük — már e szellem térhódítását és „eredményességét” tükrözi!*

*A szerveződő chilei hadsereg könnyen átvette ezeket a hagyományokat, fogékony volt jórészt azért; mert saját nemzeti — katonai hagyományai még nem alakultak ki teljesen. A függetlenségi harcok felszabadító hadseregének helyébe 1885-től, de különösen a véres polgárháborútól kezdve egy egészen új, porosz mintát követő (ellenforradalmi) hadsereg lépett! Ahogy a porosz militarizmus hagyományai tovább éltek a vilmosi, náci Németországban, s részben még ma az NSZK-ban is, úgy a porosz kiképzés, a német instruktorok hatása sem múlt el nyomtalanul Chilében!*²¹⁹ Az instruktorok ösztönzésére tisztí — és altisztí kaszinókat hoztak létre. Ezeket kintűnően felszerelték: könyvtárral, játéktérrel, klubhelyiségekkel, éttermmel rendelkeztek, s mindez a korábbiakhoz képest fényűző, vonzó, előkelő életmódot biztosított a tiszteknek, a századforduló környékén. Jórészt ezekben a tisztí kaszinókban alakult ki a chilei tiszteknek az a típusa, amely oly jellemző volt az I. világháború előtt. „A tisztikar, amely a csendes-óceáni háborúban elért győzelem óta már amúgy is fennhordta az orrát, most még elbizakodottabban, rátartibban és zárkózottabban viselkedett.”²²⁰

A német katonai befolyás *a tisztí pályának rangot adott, így vonzóvá vált a gazdagabb családok fiai számára is, karrierlehetőséget kínált. A vonzóvá válást több tényező együttesen befolyásolta. A hadseregnek nagy politikai súlya volt az*

²¹⁶ Jerussalimski: i. m. 82. l.

²¹⁷ *Niederhauser Emil*: Nagy Frigyes. Életek és Korok. Szerk: H. Balázs Éva. Akadémiai Kiadó, Bp. 1976. 174. l.

²¹⁸ *Pethő Tibor*: A háborúk ára. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1966.

²¹⁹ Magyarország, XIII. évf. 41. sz. 1976. okt. 10. 14. l.

²²⁰ Lavreckij: i. m. 28. l.

országban, és oktatási intézményeiben kiválóbb képzés folyt, mint az egyetemeken. Gyakoriak voltak az államköltségen történő külföldi, főleg német tanulmányutak. Új kaszárnnyák épültek, illetve a régieket korszerűsítették. A tisztek egyenruhát, felszerelést, lovat kaptak. Emelték fizetésüket, kedvezményes étkezést biztosítottak számukra. A chilei tisztikar összetételében jelentős változások zajlottak le, *erősödött oligarchikus jellege*, és ez különösen a katonai hierarchia csúcsain érvényesült.

Még valamit meg kell említenünk a tisztikar összetételével kapcsolatban, mégpedig azt, hogy egyre több *német névvel* találkozhatunk, és ez ugyancsak hatással volt a chilei — német katonai kapcsolatok alakulására. „Gyorsan növekedett (a chilei hadsereg — F. F.) körében a németek száma, mert a bevándorlók a hadseregben vélték megtalálni fiaik számára a leggyorsabb karrierlehetőséget.”²²¹

„A német instruktorok nemcsak szakmai oktatást adtak, hanem vendéglátóik hadseregének... szellemi arculatát is befolyásolták.”²²² Ennek lényeges eszközei a *katonai szakkönyvek*, de különösen a katonai folyóiratok voltak. „A Latin-Amerikában kiadott katonai folyóiratokat úgy kell tekintenünk, mint a tisztikar nevelésének leghatásosabb eszközeit...”²²³ A Chilében tevékenykedő német katonák hatására fellendült a chilei katonai szakirodalom. 1914-ig a „Memorial del Ejército de Chile” és a „Memorial del Estado Mayor” számos cikket közölt német tisztektől. Több szak-könyvet írtak, német kézikönyveket fordítottak le spanyolra, melyek a tiszt — és csapatképzés alapjául szolgáltak.²²⁴

Az 1895-ben érkezett német tisztek szerződése csak 1897 nyarán járt volna le, azonban az instruktorok többsége 1896 szeptember elsejével felmondta szerződését. Az 1895-ös tiszti csoportból mégis többen megújították szerződésüket, miután biztosították számukra az előléptetést, a fizetésemelést, és a németországi szabadságolást.

Az 1895-ös misszió ugyan viszonylag rövid ideig tevékenykedett csak Chilében, munkájuk mégis maradandónak bizonyult. A német misszió lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy a chilei hadsereg főlányát fenntartotta, sőt a szomszéd országok fegyveres erőihez képest még növelte is.

Német részről szintén elégedettek voltak a „transzatlanti vállalkozással”. Körner 1897-ben épp az 1895-ös misszió segítségével a chilei hadvezetésből eltávolította az utolsó francia orientáltságú csoportot is. A polgárháború egykori főparancsnokát, a franciabarát del Canto tábornokot és néhány tisztársát nyugdíjazták, mivel Körner lemondással fenyegetőzött. A kormány engedett ennek a nyomásnak, mert az adott nemzetközi helyzetben nagyon is rá volt szorulva Körner és tisztitársai szaktudására, és a Németországból folyamatosan érkező fegyverekre.

Franciaország akkori chilei követe, gróf St. Aulaire a német misszió munkáját igen eredményesnek tartotta. Ő a chilei hadsereget Dél-Amerika legjobb hadseregének tartotta, és a német befolyást oly erősnek, oly megingathatatlanak vélte, mint az angolokét a haditengerészetnél.²²⁵ A német sajtó is döntőnek ítélte meg a

²²¹ U o. 28. l.

²²² Haupt: i. m. 49. l.

²²³ Epstein: European Military...i. m. 274. l.

²²⁴ U.o. 277. l. ; La Instrucción Militar...i. m. 40. l.

²²⁵ Schaefer: i. m. 58., 232. l., Brun: Deutscher Einfluss... i. m. 284. l.

II. Vilmos az alább felsorolt tiszteknek 1900 május elsejéig engedélyezte chilei szolgálatukat: Rogalla von Bieberstein, Marcard, Kellermeister von del Lund, von Schulenburg, von Below, Bertling, Hermann, Ziegert, Deinert, (Bertling és Deinert végleg Chilében telepedtek le és a húszas években is itt tevékenykedtek.) 225

²²⁶ Schaefer: i. m. 59. l.

kilencvenes évek második felét. „Röviddel a XIX. század vége előtti kritikus években Chilében lerakták a hadsereg új érájának alapjait, mely azt bizonyította, hogy képes volt felküzdeni magát a modern hadsereg szintjére.” — írta a „Süd-und Mittelamerika.”²²⁷ Személy szerint Körner is elégedett volt az 1895-ös csoport tevékenységével, és mint írja „a német instruktorok nevét megörökítették az intézményekben kitett képek, de még inkább a több százat számláló tanítványaik hálás emlékezte.”²²⁸

Az 1895-ös misszió chilei munkája számos *tapasztalattal* szolgált a német hadvezetés dél-amerikai katonapolitikája számára, ezeket később Argentínában és Bolíviában messzemenően hasznosították. A 90-es évek második felében a hadsereg német orientációját a Chilében maradt német tisztek garantálták, valamint azok a fiatal chilei tisztek, akik már a porosz—német kiképzés alatt nőttek fel, továbbá egyre inkább azok a chileiek is, akik részkiképzésüket Németországban kapták. *A chilei—német katonai kapcsolatokban a századforduló felé haladva egyre nagyobb jelentőségre tett szert a chilei tisztek németországi részkiképzése!* A Németországból hazatért tisztek váltak igazán „germanofilekké”, a német orientáció legstabilabb támaszaivá.

2./ Chilei tisztek a porosz — német hadseregben

A Császári Németország politikai és katonai vezetése már a 80-as évek elején számolt azzal, hogy a dél-amerikai tisztek németországi kiképzése igen alkalmas eszköz lehet a kapcsolatok elmélyítésére. *A chilei tisztek Németországban történő csapatszolgálatra, illetve a katonai intézményekben való továbbképzésük igen lényeges kiegészítést adtak a német tisztek chilei tevékenységének.*

A Külügyi Hivatal kereskedelempolitikai részlege különösen szorgalmazta a chilei és általában a külföldi tisztek németországi kiképzését. A következő sorok egyértelműen megvilágítják e részleg, de egyben a német gazdasági, politikai vezetés szándékát: „... a német hadseregben kiképzett tisztek hazájukba való visszatérésük után szinte kivétel nélkül kimondott előszeretettel fordultak Németország és a német intézmények felé, ezáltal ők hivatalos külföldi képviselőink ügynökei és bizalmi emberei... igen gyakran közvetlenül is támogatták a német ipart szállítások juttatásával.”²²⁹

Körner már a 80-as években azt tervezte, hogy amint az Academia de Guerra növendékei befejezik tanulmányaikat (1890) a legkiválóbbakat egy — másfél évre Németországba küldik. E terve azonban akkor megghiúsult. A chilei tisztek németországi továbbképzése csak akkor kezdődhetett meg, amikor Körner már a polgárháború eredményeként a chilei hadsereg legfontosabb emberévé, vezérkari főnökké vált.

II. Vilmos 1893-ban öt chilei tisztnak másfél évre német tanulmányutat engedélyezett. Körnernek ezekkel a tisztekkel már fontos tervei voltak: támogatniuk kellett a 90-es évek közepétől tervezett széles körű porosz rendszerű reorganizációt.

1894-ben Körner Németországba látogatott. Ennek eredményeként nemcsak a német katonai misszió chilei kiküldetésében állapodtak meg, hanem újabb chilei tisztek fogadásában is. Így aztán, amikor 1895-ben közel 40 porosz tiszt Chilébe utazott, velük egyidőben hét chilei tiszt érkezett Németországba. A chilei tisztek átve-

²²⁷ Die chilenische Armee... i. m. 83. l.

²²⁸ Körner: Die historische... i. m. 54. l.

²²⁹ Idézi Schaefer: i. m. 113. l.

zénylésének engedélyezését azért is fontosnak kell tartanunk, mert Németország ekkor elutasította az argentin kormány ezirányú kérését. Németország dél-amerikai katonapolitikájában ekkor még Chile állt a középpontban! Változás a századfordulótól következik be, amikor egyre inkább előtérbe kerültek az argentin — német gazdasági, majd ezt követően a katonai kapcsolatok.²³⁰

A 90-es évek második felében még nem volt rendszeres a chilei tisztek németországi szolgálata. Az 1900-as évektől vált rendszeressé az, hogy 6 — 12 chilei tiszt egy-másfél-két évig Németországban szolgált. 1908-ban nagy horderejű döntés született. *A chilei kormány kötelezettséget vállalt arra, hogy a továbbiakban tisztjeit kizárólag csak Németországba küldi.* Addig ugyanis az volt a gyakorlat, hogy a tisztek többsége ugyan Németországba került, de 1908-ig találkozhatunk velük az Osztrák — Magyar Monarchiában, Belgiumban, Franciaországban, Olaszországban és Spanyolországban is.²³¹

Ez a chilei döntés német nyomásra született, ugyanis a katonapolitika terén ugyanolyan konkurrencia volt, mint a gazdasági életben. A német törekvések középpontjában az állt, hogy az adott ország csak Németországgal álljon katonai kapcsolatban, csak német instruktorokat szerződtessenek, csak német hadfelszerelést vásároljanak, csak Németországba küldjék tisztjeiket, — tehát katonai befolyásukat is monopolizálni akarták.

A századforduló utáni évektől az első világháborúig a német hadsereg dél-amerikai államok tisztjeinek valóságos *kiképzőközpontjává vált.* A német hadvezetés, de különösen II. Vilmos szinte presztízskérdésnek tekintette azt, hogy az országába hány állam küldi el tisztjeit. A chileiekén kívül 1900-ban már 12 argentin tiszt is Németországban tartózkodott, később számuk évi 30—60 között ingadozott. 1906-ban 8 brazil tiszt szolgált a császári ezredeknél, 1910-ben pedig már húszan kaptak engedélyt. Rajtuk kívül még Paraguayból, Uruguayból, Japánból, Törökországból, Romániából... érkeztek tisztek.²³²

Németország katonai befolyása révén elérte azt, hogy Chile szinte kizárólag csak német fegyverekkel rendelkezett. Ez a tény hosszabb távon is képes volt biztosítani a német érdekeket. A német fegyvertechnika és kiképzési rendszerek alkalmazása függővé tette Chilét Németországtól! Ebben a "kényszerszituációban" a francia katonai vezetés a századforduló után már hiába szeretne volna elérni azt, hogy chilei tisztek Franciaországba menjenek. A chilei tisztek németországi szolgálata lehetőséget adott számukra arra, hogy a porosz hadsereget „üzem közben” láthassák, és „... hogy a német hadügy tulajdonképpeni szellemével megismerkedjenek.”²³³ Hatását tekintve a chilei tisztek németországi továbbképzése több szempontból nagyobb befolyást eredményezett, mint a német szakértők chilei tevékenysége. Ezek a tisztek ugyanis a német gazdasági fejlődést a német kultúrát, a tudományt, és mindenekelőtt a hadsereget életközélszől ismerhették meg. Óriási benyomást tett rájuk a hadsereg nimbusza, a régi katonai tradíciók, ezek ápolása, a tiszti kaszt privilegizált helyzete, életszínvonala, karrierlehetősége. Számukra a porosz hadseregben eltöltött egy-két év rendkívüli politikai nevelő iskolát jelentett, mely a „vérrel és vassal” politika ideológiájával, könyörtelen, rideg következetességgel vértette fel a fogékony fiatal chilei

²³⁰ Warren Schiff: The influence of the German Armed Forces and War Industry on Argentina, 1880—1914. Hispanic American Historical Review. Vol. 52. No. 3. 1972.

²³¹ Nunn: The Military... i. m. 112. l.; Schaefer: i. m. 116. l.

²³² Ebel: i. m. 14. l.; Brunn: Deutschland und Brasilien... i. m. 103. l.; Árkus István. ; i. m. 36. l. Ernst Gottfried von Bülow: Preussischer Militarismus zur Zeit Wilhelms II. Schweidnitz 1930. 108. l.

²³³ Benignus: i. m. 58. l.

tiszteket is. A németországi tartózkodás, az ott szerzett élmények mindenestre az-
zal a következménnyel jártak, hogy „minden Németországból visszatért dél-amerikai
tiszt a porosz modell még lelkesebb híve lett; hozzájárultak hadseregeik poroszosi-
tásához, és hatásosan alátámasztották a német instruktorok tevékenységét.”²³⁴ *Ané-
met instruktorok chilei munkájával párhuzamosan folyt tehát, sőt azt nagyon hatáso-
san kiegészítette a chilei tisztek németországi részképzése.* Idővel ez utóbbi forma je-
lentősége nőtt meg, ugyanis a német kiképzők munkájára a chilei kormány a század-
fordulótól már kevésbé tartott igényt. Chilei részről tisztjeik Németországba küldése
többek között épp azt a célt szolgálta, hogy visszatérve alkalmasak legyenek a porosz
modell szerinti oktató munkára a tisztképző intézményekben, illetve, hogy megfelelő
csapat tiszttekké váljanak. Ez persze egyúttal magában foglalta azt a szándékot
is, hogy az idegen kiképzők számát fokozatosan csökkentsék, és állásaikat a megfe-
lelő képzettséggel rendelkező chileiekkel töltsék be. (Pénzügyi vonatkozásban is
kifizetődőbb volt, ha saját tisztjeik oktattak.)

Az 1900-as évek elejétől Chilében valóban egyre erőteljesebben jelentkezett az
az igény, hogy a *német orientáció fenntartása mellett* a minimálisra csökkentsék a Chi-
lében tevékenykedő német tisztek létszámát, és helyükre saját embereik kerüljenek.
Erre az időre esik, hogy Körnerrel szemben is kezdtek fellépni, leváltották a vezérkari
főnöki tisztségről, és csak a formális hatalmat jelentő hadsereg főfelügyelői posztot
kapta meg. *A századforduló után* — e fejlemények hatására *a németek részéről* — ért-
hetően *megnövekedett a chilei tisztek németországi kiképzésének jelentősége!* (A né-
met tisztek chilei szerződtetése csak meghatározott időre szólt, és már ez a körül-
mény eleve korlátozottá tette lehetőségeiket.)

A chilei tisztek miután visszatértek Németországból, németbarátságukat, befo-
lyásukat, egész további katonai szolgálatuk alatt érvényesíthették. A chilei tisztek
németországi kiképzése csak hazatértük után „kamatozhatott” Németország számára.
Ez általában úgy realizálódott, hogy miután a tisztikar többsége a német külpolitikai
orientáció híve volt, *előnyben részesítették a Németországgal való gazdasági kapcso-
latokat is, különösen a haditechnikai felszerelések vonatkozásában.* A dél-amerikai
katonai politikától a német katonai, politikai, gazdasági vezető körök tulajdonkép-
pen ezt is várták.

Az 1914-ig Németországban járt chilei tisztek jelentős hányada idővel *a
chilei hadsereg felső vezetésébe is bekerült!* Első helyen kell megemlítenünk a már
ismert Boonen Rivera tábornokot, aki kezdettől fogva Körner „jobbkeze” volt.
1891—94 között Berlinben katonai attasé, majd a santiagoói Hadiakadémia igaz-
gatója lett. 1904-től vezérkari főnök, ezt követően a hadügyminisztérium hadfelsze-
relési-tervezési részlegének vezetőjévé nevezték ki. A chilei hadsereg „elnémetesíté-
sének” hatásos előmozdításáért II. Vilmos 1904-ben I. osztályú koronarenddel tűn-
tette ki. *Francisco Diaz* tábornok, aki idővel hadsereg főfelügyelő és a chilei hadse-
reg főparancsnoka lett (1927-1931) három évet tartózkodott Németországban
(1901—1904). Németországi tartózkodása alatt jó barátságba került a Reichswehr
későbbi főparancsnokával, Heye tábornokkal. Ez a személyes kapcsolat is elősegí-
tette azt, hogy a német katonai befolyás a húszas évek második felében ismét megerő-
södött, sőt Heye Chilében hivatalos látogatást is tett. Szintén Németországban volt
részképzésen Indalecio Tellez, aki 1931-ben lett a hadsereg főparancsnoka. A fen-
tiek mellett 1914 előtt a Németországban járt főtisztikarból meg lehet még említeni
Bartolome Blanche, Carlos Saez, Ricardo Ludwig hadsereg főfelügyelőket; Carlos

²³⁴ Kannapin: i. m. 58. l.

Vergara és Ewing hadügyminisztereket. Basilio Maturana, Arturo Ahumada (1920 – 1924 között az Escuela Militar igazgatója), Pablo Argandona, Marmaduke Grove, Pérez Novoa tábornokok ugyancsak jártak Németországban.²³⁵

A chilei tisztek Németországból visszatérésük után általában gyors karriert futottak be, s mint „poroszosított” tisztek a legmagasabb katonai, sőt állami funkciókat is betöltötték. „A chilei katonai elit magját alkották.”²³⁶ Itt külön ki kell emelnünk *Carlos Ibáñez del Campo* tábornokot, aki 1925 – 27 között hadügyminiszter volt, sőt 1927-től 1931-ig Chile diktátora, majd 1952 – 1958 között az ország elnöke is lett.

A századfordulótól kezdve a „poroszosítás” eredményeként az összes fontos katonai pozíciót fokozatosan a német tisztek által vezetett Academia de Guerra növendékei és Németországban járt tisztek foglalták el. A fentiekhez hozzá kell még tennünk azt is, hogy a katonai műhelyek vezetőinek jelentős része is Németországban tanult tovább.

Az 1893 – 1914 között a kb. 800 fős chilei tisztikarból mintegy 150 fő tartózkodott hosszabb-rövidebb ideig a porosz hadseregben, tehát a tisztikar jelentős része. (1914-ben a chilei tiszteket takarékosági okokból és az európai feszültség növekedése miatt hazarendelték.)

3. Az általános hadkötelezettség bevezetése (1900)

A chilei hadsereg történetében az egyik legnagyobb változást az 1900-as év hozta, amikor hosszas előkészületek, kongresszusi viták után *bevezették az általános hadkötelezettséget*. Ez logikus következménye és mintegy betetőzése volt annak a folyamatnak, mely az 1880-as évektől indult el. Az általános hadkötelezettség révén megteremtették az alapokat egy modern, reguláris hadsereg létrehozására. A porosz hadseregmodell átvétele szükségszerűvé tette e lépés megtételét.

A XIX. század utolsó negyedében kibontakozó kapitalista fejlődés teremtette meg végső soron Chilében is azokat a feltételeket, melyek lehetővé tették az átmenetet a zsoldoshadseregről a regulárisra. A latin-amerikai országok közül elsőként éppen Chilében vezették be az általános hadkötelezettséget!

A történelmi tapasztalatok azt bizonyították, hogy Chile számára (mely a 80-as évektől kezdve szinte állandóan háborús légkörben élt) nem lehet megfelelő az a hadseregszervezési rendszer, melynek fő bázisa a Nemzeti Gárda, s melyet a kis létszámú „reguláris” zsoldoscsapatok egészítettek ki. Mind a csendes-óceáni háború, mind a polgárháború egyértelműen bebizonyította hogy a milíciarendszer nem sokat ér; és a hadsereg alapját a modern reguláris erőknél kell alkotniuk. „Csak az állandó hadsereg erősítése az egyetlen út a hadseregszervezésnél.” — hirdette Körner.²³⁷

80 – 90-es évek során a német segítséggel történő modernizálás tulajdonképpen csak az állandó hadsereget érintette. Mindez azt eredményezte, hogy a Nemzeti Gárda, mely korábban a hadsereg zömét adta, egyre inkább veszített jelentőségéből. Az általános hadkötelezettség bevezetése a Nemzeti Gárda végleges elsorvasztását is jelentette. (1899-ben feloszlatták.)

²³⁵ Blancpain: i. m. 739. l., Bülow: i. m. 108. l.; Epstein: European Military... i. m. 133. l.; Schaefer: i. m. 116., 252. l. Kerekes György: Mit kell tudni Latin-Amerikáról? Kossuth 1975. 129. l.

²³⁶ Nunn: Emil Körner... i. m. 308. l.

²³⁷ Körner: Die historische... i. m. 139. l.

Az általános hadkötelezettség bevezetését meggyorsította Chile nemzetközi elszigeteltsége, különösen Argentínával való rivalizálása. Körner írja, hogy „a chilei vezetők kezdték felismerni, hogy az Argentínával szembeni katonai fölényüket, vagy egyensúlyukat csak úgy tarthatják fenn, ha a chileinél sokkal gyorsabban növekedő argentin lakosságot szervezettebb, ütőképesebb hadsereggel ellensúlyozzák.” Hatásos „ellensúly” csak az általános hadkötelezettség lehetett, ugyanis ez egyfelől lehetővé tette a nagyobb létszámú békebeli hadsereg fenntartását, másfelől háború esetén nagy létszámú kiképzett tartalékkállomány állt volna rendelkezésre.²³⁸

Körner már 1891-ben konkrét tervek formájában javasolta az általános hadkötelezettség bevezetését, azonban javaslatait elvetették a hadügyminisztériumban, s ezért közte és a hadügyminiszterek között általában igen feszült volt a viszony. A miniszterek joggal félték a törvényjavaslatot a kongresszus elé terjeszteni, mivel ott a tervezetnek igen nagy ellenzéke alakult ki. *A szenátus és a képviselőház többsége elelenkezte az általános hadkötelezettséget.* Az elutasítás hátterében főbb szempontok a következők voltak: nagyobb katonai költségvetés; az uralkodó osztály gazdasági veszteségektől félt, mivel a legmunkaképesebb korosztályokat érintték volna a behívások; az oligarchia fiai nem akartak együtt szolgálni munkásaikkal, parasztjaikkal.

Körner az általános hadkötelezettségért folytatott törekvéseiben nemcsak a chilei hadsereg érdekeit tartotta szem előtt, hanem Németország érdekeit is. Mindenkinél jobban tisztában volt azzal, hogy *a törvény bevezetése milyen anyagi előnyöket jelentene a német hadipar számára.* Évente kb. 16 ezer embert kellett volna behívni (az állandó hadsereg 1899-ben kb. 6 ezer fő volt). Ez természetesen jelentős fegyvermegrendeléseket is maga után vont volna, amelyekre leginkább a német cégek számíthattak. Számolni lehetett azzal is, hogy Chile döntése a szomszédos országokat is hasonló lépések megtételére kényszeríti, és láncreakciót indít el az amúgy is puskaporos levegőjű térségben. Idővel megbizonyosodott e megfontolások realitása.

A feltételek a századfordulóra értek meg annyira, hogy a kormány remélhette a kongresszus beleegyezését az általános hadkötelezettség kérdésében. A konkrét előkészületek kidolgozásával Emil Körnert bízták meg, akit 1900 februárjában — immár másodízben — Európába küldtek az általános hadkötelezettség tanulmányozására. Körner távolléte alatt a „háborús párt” kihasználta pozíciói erősítésére azt a körülményt, hogy Chilét ismét közvetlenebbül fenyegették a szomszédos országok: Peruvál megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok, és ismét erőteljes fegyverkezési verseny bontakozott ki. A kongresszusban a törvénytervezet hívei háborús riadalmat szítottak. Pl. olyan híreket terjesztettek, miszerint az argentin katonák többször is megsértették a chilei határokat.

Csak az éleződő nemzetközi helyzet, Chile „bekerítésének” veszélye adta meg a „héljának” a döntő ütköztetőt. *1900 novemberében elfogadták az általános hadkötelezettségről szóló törvényt.* Mint várható volt, Chile lépésére szomszédai is hasonlóval válaszoltak. *Argentína és Peru 1901-ben, Bolívia pedig 1907-ben vezetete be az általános hadkötelezettséget.*²³⁹

Körner személy szerint a hadkötelezettség bevezetésének fő szószólója volt, azonban 1901-ben, visszatérte után a meghozott törvénnyel korántsem volt elégedett, bár ez fő vonásaiban a német előírásokat követte.

Az általános hadkötelezettségről szóló törvény számos hiányossága, a sok „kiskapu”, a rossz összeírási rendszer ellenére mégis azt kell mondanunk, hogy ez a tör-

²³⁸ Das Heerwesen von Chile... i. m. 746. l.

²³⁹ Brunn: Deutscher Einfluss... i. m. 310. l.

El Ejército de Chile... i. m. 132. l.

vény nagy jelentőségű volt a chilei hadsereg történetében. A hadsereg felépítését döntően a hadkötelezettség alakította át. *Az új hadseregszervezési rendszer megteremtése az alapokat egy valóban modern, reguláris-hadsereg felállítására.*

A porosz hadseregmodell átvétele 1885-től, a tiszt- majd a csapatkiképzésben végrehajtott reformok, a vezérkar felállítása jól előkészítették az általános hadkötelezettség bevezetését, így a már részben modernizált hadsereg fejlettségi szintje szembe került az elavult hadseregutánpótlási rendszerrel. A porosz katonai szisztéma alapját képező általános hadkötelezettség bevezetése elől nem lehetett kitérni.

A chilei hadsereg fejlődésében is végső soron az ismert törvényszerűségek jutottak érvényre. A termelőerők fejlődésével, a gazdasági potenciál növekedésével megváltozott a hadsereg anyagi háttere is. Míg a feudalizmus és a kapitalizmus határán álló Chilében a XIX. században a feudális jellegű zsoldoshadsereg és a miliciarendszer megfelelt az állam külső és belső feladatainak, addig a századfordulóra a kapitalizálódás útján előrehaladó Chilének új, a megnövekedett feladatoknak is eleget tevő, általános hadkötelezettségen alapuló, korszerű burzsoá tömeghadsereget kellett felállítania. Ehhez a gazdasági-katonai feltételek jórészt már megteremtődtek.²⁴⁰

Az általános hadkötelezettség bevezetése, a német kiképzés azt eredményezte, hogy Chile a századforduló után Latin-Amerika legerősebb, legjobban kiképzett, s igen jól felszerelt hadseregével rendelkezett. A hadsereg létszáma a sok kiskapu ellenére dél-amerikai méretekhez képest elég magas volt, különösen ha figyelembe vesszük azt, hogy Chile lakossága a szomszédos országokhoz — kiváltképp Argentínához — képest jóval csekélyebb volt. A szárazföldi erők létszáma 1910-ben 900 tiszt és 13600 fő sorállomány volt. (Az argentin hadsereg létszáma ekkor közel 1800 tiszt és kb. 10 ezer katona. A bolíviai tisztikar létszáma 300 fő és 2600 fő a legénység. A perui fegyveres erő 280 tisztet és 3800 katonát számlált.) Viszonylag jól megszervezték a mozgósítási rendszert, a békeállomány háborús feltöltését. Mozgósítás után pár nap alatt a hadsereg létszámát 57 ezer főre emelhették. Háború esetén Chile az 1900-as évek elején mintegy 150 ezer kiképzett tartalékkal számolhatott. (Peru csak kb. 50 ezerrel).²⁴¹

4. A chilei hadsereg a századfordulótól 1914-ig

Az 1900-ban törvénybe iktatott, és alapjaiban a német szisztémát követő általános hadkötelezettség bevezetése után még erőteljesebben bontakozott ki a porosz hadseregmodell átvétele. Ezt jól tükrözi az Escuela Militar fejlődése is. 1898-ig az intézmény igazgatója az 1895-ös német katonai misszió tagja, Bieberstein ezredes volt. Németországba való visszatérése után a chilei Barcelo Lira lett az iskola vezetője. Az ő irányítása alatt dolgoztak ki az Escuela új szabályzatát és új tantervét, „amely minden egyes pontjában megfelel az 1899 októberében nyilvánosságra hozott Porosz Királyi Kadéttestület tantervének.”²⁴² Barcelo Lira helyét 1910-től a német származású chilei Alfredo Schonmeyer alezredes vette át.

Körner 1902-ben ismét Németországba utazott. Miután 1902 végére a chilei—argentin feszültségnek az angol döntőbíráskodás véget vetett, újabb elutazásának így nem merült fel semmi akadálya. Látogatásának célja ismét új német fegyverek vásárlása, valamint az európai hadügy fejlődésében végbement változások tanulmá-

²⁴⁰ *A háborúk és a hadművészet története.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 1975. 321. l.

²⁴¹ *Die militärischen Machtmittel...* i. m. 24. l.

Lindholm: i. m. 1543. l.

²⁴² Idézi Brunn: *Deutscher Einfluss...* i. m. 293. l.

nyozása volt. Amikor azonban 1904 májusában visszatért Chilébe, számos meglepetés várta: *Leváltották vezérkari főnöki tisztségéről, s a hadsereg főfelügyelői posztot kapta meg.* (Inspector Jeneral del Ejército). A főfelügyelői poszt azt jelentette, hogy Körnernek már nem lehetett közvetlen befolyása a csapatkiképzésre, a vezérkari munkára, a fegyvermegrendelésekre. Lényegében csak ellenőrizhette, lemérhette a hadseregben végbemenő változásokat, irányadó már nem lehetett, s 1904 után passzív szerepre kényszerítették.²⁴³

Körnerrel szembeni fellépés időpontja sem mellékes. Már 1904 előtt is voltak kísérletek arra, hogy a vezérkar, s ezzel Körner hatalmát csökkentsék, de ezek akkor még sikertelenek maradtak. A generális közel kétéves távolléte azonban már eleve kedvezőbb lehetőségeket teremtett elmozdítására. Ennél azonban sokkal figyelemre méltóbb két körülmény: Argentína és Chile „kibékülése” (1902), és a Bolíviával megkötött békeszerződés (1904). Mindkét esemény csökkentette a hadsereg és ezzel a vezérkarnak a katonai-politikai életben betöltött szerepét. Amíg Chile állandóan háborús légkörben élt, nem nélkülözhetette Körner szaktudását a vezérkar élén, és nem kockáztathatta meg Németországgal való katonai kapcsolatainak még átmeneti elhidegülését sem. A szomszéd országokkal fő vonalaiban rendezett vitás kérdések megszüntették a Chile előtt tornyosuló közvetlenül fenyegető veszélyt, nem volt már olyan égető szükség Körnerre, a német támogatókra. Így kedvező lehetőség kínálkozott arra, hogy a már hosszabb ideje érlelődő feszültségeket levezessék. Az 1900-as évek közepén így a chilei-német katonai kapcsolatokban hullámvölgyet figyelhetünk meg, amely azonban csak átmeneti jellegű volt!

Az 1900-as évek közepén a chilei katonai hatóságok úgy látták, hogy a német instruktorok közvetlen chilei jelenlétére, munkájára már nincs annyira szükség, mint a 80-as, 90-es években. A németek által Chilében ill. Németországban kiképzett tiszteknek egy olyan garnitúrája alakult ki, amely már képes volt a chilei katonai intézményekben a német tanácsadókat helyettesíteni. A Németországból visszatérő chilei tisztek olyan nagyra értékelték saját tudásukat, hogy a német instruktorokat már teljesen nélkülözhetőnek tartották. Minden módon igyekeztek ezek a fiatal tisztek nyomást gyakorolni, hogy a német instruktorok egy részének szerződését bontsák fel, s helyükre ök kerüljenek.

Körner, s tanácsadó társai befolyása csak addig lehetett vitathatatlan Chilében, amíg ők voltak az egyedüli katonai szaktekintélyek. Azonban az 1900-as évek elejére már közel sem arról a chilei hadseregről és tisztikarról volt szó — épp itt mutatkozott meg a német katonai tanácsadás eredményessége — melyet Körner a 80-as években megismert. *A chilei hadsereg fejlődésében eljutott arra a pontra, amikor már „saját lábára” állhatott, s nem igényelte a német kiképzők közvetlen segítségét.* Az 1900-as évek során egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a chileiek a csapat- és kadétképzésben függetlenedtek, s ezeken a területeken kezdték megközelíteni a „mester” is, amit egyébként maguk a német tisztek is elismertek. A fentiekből is az következzék, hogy a századforduló első éveiben már rendelkezésre állt a fiatal chilei tiszteknek egy jelentős csoportja, mely a képzettségének megfelelő állást akart betölteni a hadsereg hierarchiájában.

Magasabb képzettséget igénylő, karrierlehetőséget biztosító állás azonban kevés volt. Kevés volt, mert maga a hadsereg nem volt nagy létszámú, másrészt mert ezeknek az állásoknak is egy részét német tisztek foglalták el. Megoldást részint a német tisztekkel szembeni fellépés, de még inkább egy olyan hadseregreform ígérhetett, amely nagyobb adminisztrációt hoz létre, következőképp több tiszt állást is.

²⁴³ Schaefer: i. m. 118. l. ; Nunn: Emil Körner... i. m. 311. l.

Modellnek a német hadsereg tagozódását, adminisztrációját tekintették, s ezt akarták átvinni szinte egy az egyben a chilei hadseregre is. Körner azonban jól látta ennek a veszélyeit. Látta, hogy egészen mások a „méretarányok”, feleslegesnek tartotta a katonai bürokrácia túlzott növelését, a német minta olyan átvételét amely nem veszi figyelembe a chilei sajátosságokat.²⁴⁴ Körner hiába tiltakozott a reformok ellen, már nem volt a vezérkar főnöke. 1904 és 1906 között bevezetett reformoknak az egyik legfőbb célja új, „rangos” állások megteremtése volt. (Pl. a katonai iskolákon új állásokat kreáltak; a hadsereg korábban brigádokra épült, de 1906-ban a porosz hadosztály-tagozódást vezették be, miközben a fegyveres erők létszáma változatlan maradt. A nagyvezérkar mellett csapatvezérkarokat is felállítottak. A hadügyminisztérium is számos részleggel bővült.)

A chilei tisztek egy része a Körner elleni fellépés után, ill. azzal párhuzamosan a többi német instruktor pozícióját is támadta. Az új vezérkari főnök, Pinto Concha, az egyik fő képviselője volt annak a csoportnak, mely 1906-ban elérte báró von Bischoffschauen ezredes és Deinert ezredes szerződésének felbontását. Az indok az volt, hogy őket kadéto k kiképzésére szerződtették, s erre a segítségre 1907-ben már nincs szükség Chilében.

Körner tábornok a két német tiszt felmondása miatt válaszként benyújtotta lemondását, ezt azonban a chilei kormány nem fogadta el. Az események annyira elmegeesedtek, hogy a német kormány is beavatkozott, bár erre hivatalosan már nem volt jogalapja, ugyanis a szóban forgó tisztek formálisan már nem álltak a német hadsereg szolgálatában, hanem hivatalosan is átkerültek a chilei hadsereg állományába. Német részről egyértelműen leszögezték, ha a chilei kormány nem rendezi kielégítő módon ezt a kérdést, úgy az 1907-ben Németországban továbbképzésen résztvevő 16 chilei tisztnek el kell távoznia, s a továbbiakban a porosz hadsereg nem engedélyezi a chileiek németországi szolgálatát. 1908-ban az „incidens” azzal zárult, hogy Deinert felmondását visszavonták, Bischoffschhausent pedig kártalanították. Az ügy chilei főszereplőjének, Pinto Concha vezérkari főnöknek távoznia kellett (!), s a hadügyminisztérium egyik osztályára helyezték át.²⁴⁵

A két ország közti kapcsolatokat ily módon 1908-ban ismét a régi kerékvágásba terelték, az átmeneti „elhidegülés” csak rövid ideig tartott. Tulajdonképpen nem is annyira németellenes fellépésekről volt szó 1904-1908 között, hiszen azok a chilei tisztek, akik a reformokat támogatták, s eközben Körnerrel és más német tisztekkel szemben felléptek, azt egyszer sem kérdőjelezték meg, hogy a hadsereg német orientációjú maradjon-e, sőt épp ellenkezőleg, a „poroszosításban” még a német tiszteken is túltettek.

A német orientáció további fennmaradását garantálta az, hogy Körner tábornok, ha nem is volt már a hadsereg főparancsnoka, de mint a chilei hadsereg legmagabbrangú főtisztje, mint főfelügyelő, s mint a honvédelmi tanács tagja, még mindig igen jelentős hatalommal rendelkezett. Népszerűsége még mindig igen nagy volt. Nem felejtették el „polgárháborús érdemeit”, a hadsereg modernizálásában elért eredményeit. Ezt a kongresszus azzal is honorálta, hogy 1909-ben, amikor Körner elérte, mint hadosztálytábornok, a 63 éves nyugdíjazási korhatárt, egy külön törvény lehetővé tette, hogy „don Emilio Körner... ne vonuljon vissza az aktív szolgálattól.”²⁴⁶ A katonai intézmények élén főként germanofil tisztek álltak sőt a hadiakadémia igazgatója 1904–1907 között az 1895-ös misszió egykori tagja, Wilhelm Eckdahl német alezredes volt.

²⁴⁴ Körner: Die historische... i. m. 172. l.

²⁴⁵ Schaefer: i. m. 119. l.; Brunn: Deutscher Einfluss... i. m. 298. l.

²⁴⁶ Körner, General, Süd-und Mittelamerika, 1910. Heft. I.

A német orientációt még inkább erősítette, a német hadsereg iránti csodálatot fokozta az 1904-1905-ös orosz-japán háború, mivel ez az ugyancsak porosz modellt követő japán hadsereg győzelmévei végződött. Ennek kapcsán egy chilei katonai kiadványban olvashatjuk a következő sorokat: „a német katonai szisztéma, melyet Japán is átvett, és még gyorsabban és erőteljesebben honosított meg mint Chile, a gyakorlat próbáját az 1904-05-ös porosz-japán háborúban állta ki, melyben a japán hadsereg mindenben... a német technikát és taktikát alkalmazta.”²⁴⁷

Összegezve az 1900-as évek közepének eseményeit a következőket állapíthatjuk meg: Ha a katonai reformok, s a németek elleni fellépés okainak mélyére tekintünk, akkor azt mondhatjuk, hogy végsősoron egy szükségszerű folyamat játszódott le a chilei hadseregben. *Az a német katonai tanácsadás, amely kezdetben három ágon folyt:* 1. a tisztikar középszintű kádereinek képzése, vagyis a kadétképzés (Körner 1885-től az Escuela Militar) 2. a vezérkari tisztképzés (1887-től Hadiakadémián), s 3. a sorállomány kiképzése (1895-ös katonai misszió) — *az 1900-as évek közepére leeredukálódott, és a chilei hadsereg már csak a vezérkari tisztképzésben szorult rá a német segítségre!* A csapatkiképzés és a kadétképzés vonatkozásában Chile már saját maga is rendelkezett megfelelő képzettségű tisztekkel, hiszen a német kiképzés, oktatás két évtizede alatt kialakult egy jó képességű, oktatni tudó chilei garnitúra is. A német instruktorok elleni fellépésnek az új állások biztosítása mellett — ez volt az alapvető oka.

Chile, ha maga idézte is elő a Németországgal való kapcsolat ideiglenes la-
zítását, abban már nem volt érdekelt, hogy a chilei- német viszonyt tovább rontsa, hiszen ezután is a porosz hadsereget tekintették példaképüknek. Chile ugyan nem szándékozott már német tiszteket a csapat- és kadétképzésre szездődtetni, de azt mindenképpen akarta, hogy a saját katonai intézményeiben folyó képzést továbbra is kiegészítse azzal, hogy chilei tiszteket Németországba küldjenek tudásuk elmélyítésére. A Németországhoz, ill. annak hadseregéhez való elkötelezettséget, és a chilei-
német katonai kapcsolatok további elmélyítésének szándékát félreérthetetlenül kifejezte az, hogy *a chilei kormány 1908-ban kötelezettséget vállalt arra, hogy tiszteit ezen-
től csak Németországba küldi részképzésre!*

*Chile tehát az 1900-as évek második felére a csapat- és a tisztképzés terén önál-
lósította magát.* A vezérkari tisztképzés és a vezérkari munka viszont továbbra is igényelte a német tapasztalatokat.

Így érthető, hogy *Chile berlini követe útján már 1906-ban német vezérkari tisz-
tet akart szerződtetni a santiagoói hadiakadémiára.* Moltke vezértábornagy Victor von Hartrott porosz lovassági őrnagyot ajánlotta, mint az erre a feladatra legmegfelelőbbet. Von Hartrott porosz vezérkari és hadügyminisztériumi tapasztalatok birtokában 1908-ban kezdte meg tevékenységét Santiagóban. 1909-ben „erősítéseként” Hans Mohs, württembergi származású vezérkari őrnagy érkezett Chilébe. (Itt alezredessé léptették elő.) Tanított az akadémián és az „Estado Major General” tanácsadója volt.²⁴⁸

*1910-ben Hans von Kiesling kapitányt szerződtették Chilébe, aki korábban a ba-
jor vezérkar, és egy ideig a német Nagyvezérkar munkájában is részt vett.* Kiesling Körner segítségével került ki Chilébe, és Körner után a második német tiszt volt, aki idővel Chilében elérte a tábornoki rangot. Az I. világháború után a 20—30-as

²⁴⁷ Idézi La Instrucción Militar... i. m- 2. l.

²⁴⁸ Hartrott: i. m. 12. l. ; La Instrucción Militar... i. m. 6. , 48. l.

Az Academia de Guerrán von Hartrott taktikát, Mohs taktikát és vezérkari szolgálatot, von Kiesling térképészeti és erődítéstani, Haenlein taktikát, vezérkari szolgálatot, térképészeti, Lothes erődítéstani oktatott. Mellettük még az 1895-ös misszióból ott találjuk O 'Grady (erődítéstani) Bertling (hadtörténet, katonai földrajz) és Deinert (geodézia) német ezredeseket.

években is Chilében tevékenykedett, és nagy szerepe volt abban, hogy Németország háborús veresége ellenére a dél-amerikai országban a német katonai befolyás 1918 után is erős maradt.

Miután Mohs 1911-ben visszatért hazájába, Chile még két német vezérkari tisztet (Karl Haenlein alezredest, és Karl Lothes ezredest) szerződtetett, akik 1914-ig dolgoztak Chilében.²⁴⁹

A német katonai befolyás első világháború előtti kiemelkedő állomását kétségteljesül az 1910-es év jelentette. Chile ez év szeptember 19-én ünnepelte függetlenségének 100. évfordulóját. A két hétig tartó centenáriumi ünnepségek — ebben is követték a német mintát — fénypontját a katonai parádék jelentették. A németországi delegációt von Pfuel tábornok vezette. „Németország... különösen jó kapcsolatokat tartott fenn a chilei hadsereggel... és kihasználta a 100 éves évfordulót, hogy ezt külön is kihangsúlyozza. A delegáció ezért kizárólag katonai jellegű volt.” — írja von Kiesling emlékirataiban.²⁵⁰ Valparaisóban flottaparádéra került sor, melyen német hadihajók is részt vettek. Santiagóban tartották a hadsereg addigi legnagyobb parádéját, és ez alkalommal még a tartalékosokat is behívták. Von Pfuel tábornok elégedetten jelenthette ki, hogy a santiagói parádé és a Berlin melletti tempelhofi díszszemlék között semmi különbség nincs²⁵¹

1910-ben Körner generális nyugállományba vonult, s visszatért hazájába. Negyedszázados chilei tevékenysége nem múlt el nyomtalanul. Jelentős szerepet vállalt a modern chilei hadsereg megteremtésében, s a mai chilei hadsereg alapjai is az általa létrehozott haderőn nyugszanak.²⁵²

1914-ben Chile illusztris német vendéget fogadott. II. Vilmos öccse, Heinrich herceg argentinai látogatás után Santiagoba érkezett. Látogatásának ekkor már erőteljesen politikai célja volt. A német elképzelések szerint egy elkövetkező háborúban a dél-amerikai országok többségénél, így Chile esetében is el kell érni azt — főleg a Németországgal szimpatizáló tisztikar segítségével — hogy legalább semleges álláspontot foglaljanak el. 1914 áprilisában közben Valparaisoba érkezett egy erős német flottakötélék is, hogy „a Német Birodalom kimutassa Chilének barátságát.”²⁵³ *A német instruktorok 1914-ig tevékenykedtek Chilében.* Amikor kitört a világháború, azonnal visszarendelték őket Németországba. *A német katonai befolyás I. világháború előtti periódusában mintegy hetven német katonatiszt és műszaki szakember tevékenykedett Chilében.* Munkájukkal nemcsak ahhoz járultak hozzá, hogy Chile Latin-Amerika legmodernebb hadseregével rendelkezett, hanem ahhoz is, hogy ez a hadsereg valóban „poroszosítottá” vált.

5. A chilei katonák — „Dél-Amerika poroszai”

A német tanácsadók, illetve az általuk kiképzett, (a német hadseregben is járt) chilei tisztek közreműködésével a porosz hadseregmodellt szinte teljesen átültették a chilei hadseregbe. Maga Körner generális jegyzi meg, hogy „valószínűleg nem található olyan külföldi hadsereg, amely olyan hűséggel és olyan sikerrel dolgozna a német minta alapján, mint a chilei.”²⁵⁴ Ebben az előrelépésben kétségtelenül döntő

²⁴⁹ Reseñas Historicas... i. m. 13. l.

²⁵⁰ Kiesling: i. m. 101. l.

²⁵¹ Haupt: i. m. 344. l.

²⁵² U.o. 345. l.; El Ejército de Chile... i. m. 135. l.

²⁵³ Kiesling: i. m. 119. l.

²⁵⁴ Körner: Die südamerikanischen... 221. l.

szerepet játszott a német katonai befolyás. Maguk a chilei tisztek sem tagadták soha „tanítómestereik” nagy szerepét hadseregük átalakításában, sőt erre nagyon büszkék voltak. „A német hadsereg az az iskola, amelyben tisztjeink a hadművészetet tanulják. Túlnyomórészt ennek a hadseregnek köszönhetjük vitathatatlan haladásunkat. A német kormánynak hálával tartozunk jóindulatáért, s mindazért a segítségért, amelyben tisztjeinket részesítették.” — jelentette ki Claudio Vicuña chilei hadügyminiszter 1912-ben.²⁵⁵

A német katonai befolyás azzal a következménnyel is járt, hogy a chilei hadsereg nemcsak felépítésében, oktatási rendszerében és szellemi arculatában igazodott a porosz hadsereghez, hanem a „tartalmi” változtatásokkal egyidejűleg „formai” szempontból is idomult.

A 80-as években a chilei katonák egyenruhája még a franciához volt hasonló. A XIX. század végén a „prussificación” előrehaladásának eredményeként *megjelent a chilei katonákon a porosz egyenruha* is. 1899-ben az Escuela Militar kadétjai viselték először a porosz uniformist. 1900-ban néhány egységnél is kísérletképpen bevezették a hegygel díszített porosz sisakot, az úgynevezett „Pickelhaube”-t amely hosszú ideig a dél-amerikai német katonai befolyás szimbóluma volt és amely chilei katonákat „... külsőleg megdöbbenően hasonlóvá tette a hadsereghez.” 1904-ben az egész hadsereg a közlegénytől a főparancsnokig átvette a poroszszabású és színű egyenruhát, valamint a sisakot, oly csekély változtatással, hogy gyakorlatlan szem nem is tudott különbséget tenni a kettő között. Ez néha oda vezetett, hogy az 1914 előtti Franciaországban és Nagy Britanniában tartózkodó chilei tiszteket németeknek nézve, bántalmazták őket. (1914 előtt Bolíviában és Argentínában is bevezették a poroszos egyenruhát.) *A hadsereg átvette a porosz díszlépést, valamint akatonaindulókat is.* A díszlépés, a díszegyenruha tovább élnek napjaink chilei hadseregében is. „A chilei hadsereg külsőre szinte azonosult a német katonasággal. Egyenruhája, a katonák lépése, a szigorú fegyelem jobban emlékeztetett a porosz hagyományokra, mint a hazaiakra.”²⁵⁷

A német katonai befolyás elősegítették, idővel pedig a porosz hagyományokat konzerválták, felerősítették a Chile déli részén élő német kolóniák, illetve az innen kikerülő tisztek és tábornokok. Von Kiesling is beszámol arról, hogy *a chilei hadseregben meglehetősen sok német származású iszt szolgált.* A német bevándorlók, illetve leszármazottaik hasonlóan a németországi viszonyokhoz, a hadseregben látták integrálódási és karrierlehetőségüket. „Ahogy a szárazföldi hadseregben a német tiszteken kívül régi bevándorlók német neveivel találkozunk, ... úgy a flottában angol vagy s kót neveket hallhattunk.”²⁵⁸

Chilében — szintén átvéve a német szokásokat — egyre gyakrabban tartotak kisebb-nagyobb katonai felvonulásokat, *parádékat*, ahol a chilei katonák porosz egyenruhában, fejükön a „Pickelhaube”-vel, porosz díszlépéssel, német fegyverekkel, porosz katonaindulókra, az „óporosz vak- és vasfegyelemmel beöltve meneteltek”²⁵⁹

A dél-amerikai német katonai befolyás első módszeres kutatója, Epstein erről azt írja, hogy „Körner erőfeszítéseinek eredményeként egy kicsinyített porosz hadsereg jött létre, a leghűbb másolat, mely valaha is készült a belső felépítéstől a díszlépésig... a német tisztek néhány év alatt olyan tökéletesen átalakították a chilei hadsereget, hogy az díszszemlét tarthatott volna Berlinben, ugyanazzal a sikerrel, mint

²⁵⁵ Idézi Schaefer: i. m. 156. l.

²⁵⁶ Epstein: European Military... i. m. 124. l.

²⁵⁷ Lavreckij: i. m. 28. l.

²⁵⁸ Hartwig: i. m. 347. l.

²⁵⁹ Die chilenische Armee... i. m. 84. l.

a német testőrezredek.”²⁶⁰ A chileiekről sokáig az a mondás járta, hogy „Dél-Amerika angoljai”, azonban a századforduló körül az erős német katonai befolyásra utalva, megjelent a „Dél-Amerika poroszai” kifejezés.²⁶¹

Heinrich herceg 1914-ben egy chilei díszszemle megtekintése után az alábbi sorokat írta: „Magát a díszszemlét a tempelhofi mező egyik parádéja miniatűr kiadásának is nevezhetnénk. Ennek utánzása, a kaszárnyai élet és a szolgálat, a tisztek, az altisztek és a legénység magatartása nemcsak, hogy megfelelnek a mi szokásainknak, hanem azok mélyen beleivódtak a chilei nemzetbe.” „Elégedetten írta azt is, hogy ...a militarizmus rendkívül értékes összekötő kapocs Chile és Németország között”²⁶²

6. A chilei katonai tanácsadók Latin-Amerika országaiban

A XX. század elejére Chile Dél-Amerika legkorszerűbb szárazföldi hadseregével rendelkezett. „Chile volt az első dél-amerikai állam, mely nemzeti hadsereget teremtett. A módszeres porosz kiképzés segítségével a hadsereg a tökéletesség olyan fokát érte el és olyan katonai presztízst tett szert, hogy a chileieknek már az I. világháború előtt módjukban állt szerepet cserélni, és miközben továbbra is a németek tanítványai maradtak, ők maguk is oktatóként léptek fel számos közép- és dél-amerikai országban.” — írta Epstein.²⁶³

A chilei hadsereg valóban elért egy olyan fejlettségi szintet, mely képessé tette arra, hogy instruktorokat küldjön, illetve idegen tiszteket fogadjon továbbképzésre. „A chilei hadsereg szomszédai irigységének tárgyát képezte.”²⁶⁴ Chile német segítséggel a hadügy terén ... olyan forradalmat hajtott végre, amely határain túl is elterjedt, és nagy hatással volt más országokra is, erre büszke lehet Spanyol-Amerika nagy része...” — írta egy kortárs chilei.²⁶⁵

Olyan hírnévre tett szert ez a hadsereg, hogy sok latin-amerikai köztársaság fegyveres erőinek modernizálását chilei segítséggel akarta végrehajtani. A venezuelaiak, a costa ricaiak, a kolumbiaiak az 1900-as években úgy tekintettek a chilei tisztekre, mint a chileiek a 80 — 90-es években a német katonai tanácsadókra.

Közvetlenül az I. világháború előtt azt láthatjuk, hogy tíz dél-amerikai állam közül hét többé-kevésbé a porosz — német katonai modellt választotta, és ebben döntő szerepet játszott a chilei katonapolitika is! Három országban a német katonai befolyás huzamosabb ideig közvetlenül érvényesült: Chilében, Argentínában és Bolíviában. Itt német katonai missziók tevékenykedtek, és tisztjeiket is Németországba küldték. Paraguay volt a negyedik ország, ahol az I. világháború előtt — 1913-tól — hivatalos német katonai misszió működött, de a világháború kitörése miatt az itteni német katonai befolyás hatékonysága, mélysége a rövid idő miatt nem hasonlítható össze a másik három országgal.

A német katonai befolyás Brazíliában, Uruguayban és Paraguayban érvényesült még, ugyanis ezen országok tisztjeiket a német hadseregbe küldték, igaz nem kizárólagosan csak ide.

A francia orientáció legbiztosabb bástyája Peru lett. Itt különösen erős volt a Chile-ellenesség, és ezzel együtt a német katonai modelltől való elhatárolódás. 1896-

²⁶⁰ Epstein: European Military... i. m. 124. l.

²⁶¹ Haniel: i. m. 113. l.

²⁶² Idézi Schaefer: i. m. 177. l.

²⁶³ Epstein: European Military... i. m. 135. l.

²⁶⁴ Nunn: The Military... i. m. 112. l.

²⁶⁵ Enrique Perez: Chile y la cultura militar en la America Hispania (London). March. l. 1911. 64. l

tól 1914-ig Clement tábornok volt a francia misszió vezetője, mint vezérkari főnök. A perui hadsereg fegyverzete francia volt. „Dél-Amerika öreg katonai tanítómestéréhez, Franciaországhoz, teljes egészében ... csak Peru maradt hűséges.”²⁶⁶ A franciák kísérleteztek Ecuadorban, Guatemalában, Uruguayban és Brazíliában, szilárd pozíciókra azonban nem tudtak szert tenni.²⁶⁷

Az ingadozó latin-amerikai országok hadseregei közül az I. világháború kitöréseig a többség német orientációjává vált. A mérleg nyelvét Chile billentette Németország oldalára.

A német katonai befolyás latin-amerikai közvetett térhódításában Chile jelentős szerepet játszott: „... hadserege a legtöbb dél-amerikai állam igazi katonai iskolájává vált.”²⁶⁸ A porosz tanácsadók által kiképzett chilei hadsereg öt országba küldött a századforduló után katonai missziókat: Ecuadorba, Kolumbiába, Venezuelába, El Salvadorba és Paraguayba. Ezeken kívül még Bolívia, Costa Rica, Nicaragua, Guatemala küldték el tiszteiket Chilébe, ahol hasonlóan a németországi szokásokhoz, kemény csapattkiképzésben részesültek, ill. egy részük a chilei katonai oktatási intézményekben is tanulhatott. „A santiago Escuela Militar néhány év alatt ... olyan hírnevet vívott ki, hogy most (1913) számos idegen is belépett ide ... és majdan mindazt, amit az iskolában és a chilei hadseregben megtanultak, hazájukban is fel fogják használni.”²⁶⁹

Chile 1914-ig összesen kilenc dél-amerikai állam hadseregének vált „tanítómestérévé”. (Chile mellett Argentína is részt vett, igaz jóval kisebb mértékben, a porosz modell terjesztésében, Bolíviából és Uruguayból fogadott tiszteket.) A Chilében tartózkodó latin-amerikai tisztek nem csak közvetetten kaptak képet a német hadseregről, hanem közvetlenül is. Az 1900-as években ugyanis számos német tiszt tanított még a chilei oktatási intézményekben. Azon túl, hogy Chile fegyvertechnikailag modern, fegyelmezett, jól kiképzett hadsereggel rendelkezett, ez még nem magyarázná meg a katonai kapcsolatok intenzitását. Chile részéről a döntő mozzanat az ország nemzetközi helyzetéből adódott. A századforduló után a Peruval ismét elmérgesedő kapcsolatok (Tacna — Arica kérdésében) külön aktualitást adtak annak, hogy Peru északai szomszédjait konfliktus esetén Chile maga mellett tudhassa, és ezzel mintegy bekerítve, sakkban tartsa Perut. Ecuador és Kolumbia meglehetősen feszült viszonyban állt Peruval a vitatott határok miatt. Ezt a körülményt Chile — a katonai kapcsolatok kiépítésével is — maximálisan igyekezett kihasználni. A chilei (katona) politika eredményes volt és megakadályozta azt, hogy Chile elszigetelődjék és nem engedte, hogy Peru csak Chilére koncentrálhassa erőit. Nem lebecsülendő szerepet játszott a chilei megfontolásokban az, hogy a „chilei katonai befolyás” révén a szubkontinensen vezető szerepet játszhasson. Továbbá, ahogy a német tisztek számára vonzóak voltak a külföldi tanulmányutak, úgy ez a fiatal chilei tisztek számára is hasonlólt jelentett. A katonai karrier fontos állomásának számított egy latin-amerikai misszióban való részvétel. (Figyelembe kell vennünk azt is, hogy nem voltak nyelvi nehézségek sem.)

A közép- és dél-amerikai országok részéről az indító okot részben ugyanabban kell látnunk, mint a századforduló előtti években Chilében. Az I. vh. előtti periódus-

²⁶⁶ Fritz Kübler: Deutsche in Bolivien. Stuttgart 1936. 59. l.

²⁶⁷ F.M. Nunn: European Military Influence in South America: The Origin and Nature of Professional Militarism in Argentina, Brazil, Chile and Peru 1890—1940. Jahrbuch für Geschichte von Staat... i. m. 1975. BP. 12.

²⁶⁸ Körner: Die südamerikanischen... i. m. 225. l.

²⁶⁹ Hartrott: i. m. 3. l.

ban ezekben az országokban is előrehaladt a kapitalista gazdasági, társadalmi fejlődés, mely már szükségessé, de részint lehetővé is tette a modernebb hadseregek létrehozását.

1899-ben Ecuador kezdte a sort, s chilei missziót kért. Majd 1903-tól Salvador, 1907-től Kolumbia, 1910-től Venezuela és Paraguay következett.

A chilei katonai missziók, ill. a Chilében szolgáló latin-amerikai tisztek révén az említett országokban bevezették a német minta alapján kidolgozott szabályzatokat, bevezették az általános hadkötelezettséget, továbbá porosz-német felépítésű, katonai iskolákat hoztak létre. „Ily módon a chilei katonai oktatók lettek a porosz kiképzés, a német katonai szellem és szervezet legfontosabb közvetítői. A chilei katonai missziók egy évtizedes munkája radikális változásokat eredményezett ... Közép-Amerika köztársaságaiban és a kontinens északi részén is.”²⁷⁰

A porosz-német hadseregmodell tekintélye a chilei kiképzés révén még inkább megerősödött Latin-Amerikában, s jól előkészítette a talajt a német katonapolitika újabb térhódítása számára. 1910-ben Chile és Argentína után Bolívia is úgy döntött, hogy menesztí a franciákat, és Kundt ezredes vezetésével népes német missziót szerződtek La Pazba. A németek sikeres és gyors eredményei Bolíviában 1912–14 között, arra készítették Ecuadort, Kolumbiát, Venezuelát és Paraguayt, hogy német missziók szerződtesének engedélyezését kérjék a német kormánytól, bár a chileiek munkájával alapvetően elégedettek voltak. Végül is 1914-ig a négy kérelemből csak a paraguayi realizálódott.

A chilei tisztek latin-amerikai misszióik során nemcsak Chile érdekeit szolgálták, hanem közvetve Németországot is. A német gazdasági körök, de különösen a hadiipar érzékelte közvetlenül a chilei katonai befolyás hatásait, melyek a *hadimegren-delések* formájában csapódtak le. A chilei instruktorok tanácsára — német fegyverrendszerhez voltak szokva — a fogadó országok hadfelszerelési megrendeléseiket Németországnak adták. Az I. világháború előtt Chile, Argentína, Bolívia után Paraguay, Kolumbia katonái is német szabású uniformisban meneteltek. *A legtöbb latin-amerikai országban Krupp-ágyúkat és Mauser puskákat használtak!*²⁷¹

A chilei katonai kapcsolatok kiszélesítése, és ezzel az illető országokban a német orientáció híveinek megerősödése hozzájárult ahhoz, hogy számos dél-amerikai ország az antant, különösen az USA nyomása ellenére is — követve a chilei példát — fenntartotta a Németország számára kedvező *semlegességet*. (Kolumbia, Ecuador, Venezuela, Paraguay.)²⁷²

IV. MÉRLEG ÉS KITEKINTÉS

Az 1885-től 1914-ig eltelt mintegy 30 év alatt a német katonai kapcsolatok eredményeként Chile Dél-Amerika legmodernebb hadseregével rendelkezett. A „poroszosított” haderő biztosítani tudta az ország uralkodó osztályainak alapvető érdekeit.

A hadsereg fő funkciója a századfordulón elsősorban „külső” jellegű volt: a csendes-óceáni háború utáni feszült nemzetközi helyzetben a konfliktus után kialakult nemzetközi erőviszonyokat, a *hatalmi status quot*, az anektált területeket kellett megvédelmeznie. Ezt a feladatát sikeresen teljesítette.

²⁷⁰ Epstein: European Military... i. m. 136. l. ; Kerekes Gy. : Mit kell tudni... i. m. 129. l.

²⁷¹ Schaefer: i. m. 174. 271. l. ; Brunn Deutscher Einfluss... i. m. 290. l.

²⁷² Hartwig: i. m. 342. l. ; Fritz Fischer: Griff nach der Weltmacht: Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschlands, 1914–1918; Düsseldorf, 1962.

Az 1900-as évektől egyre inkább előtérbe került a hadsereg „belső” funkciója, a „társadalmi status quo” védelme. Igen erőteljes munkásmozgalom bontakozott ki a XX. század kezdetétől Chilében. 1911 – 1920 között 293 sztrájk volt az országban, melyeknek többségét a hadsereg igen keményen, drasztikusan verte le. (A hadsereg számos alkalommal rendezett vérfürdőt az oligarchia és a külföldi tőke érdekének szolgálatában. A hadsereg fellépése Iquiquében, 1907 decemberében — a salétrombányászok általános sztrájkjának leverésekor — azonban különösen kegyetlen és véres volt, melynek során több mint kétezer embert gyilkoltak le. Egyébként a géppuska éppen ekkor került be először a chilei hadsereg fegyvertárába, s szinte azonnal „bizonyította”, hogy félelmetes eszköz a porosz kiképzettségű, vakon engedelmeskedő katonák kezében. Valentin Teitelboim „A pampa éneke” című könyvében megrázó sorokkal mutatja be ennek a „Körner-hadseregnek” a „debütálását”).²⁷³

A modern hadsereg megteremtésének komoly, hosszútávú következményei voltak. A poroszítás olyan korszerű hadsereget hozott létre, amely Chile legszervezettebb, a kor színvonalán álló intézményévé vált. A polgári intézmények fejlettségi szintje, hatékonysága elmaradt a hadseregtől.

Az I. világháború után is megmutatkozott már, hogy a chilei társadalmi, gazdasági, politikai élet számos feszültséggel terhes. Amíg ez a struktúra szilárd maradt, addig a fegyveres erők a laktanyák falai között maradtak, bár — s ezt fontos kiemelnünk — a titkos szervezkedések megindultak már a tiszti kaszinókban, s végső soron itt fogalmazódtak meg azok az elképzelések, hogy szükség esetén a hadseregnek a politikai élet színpadára kell lépnie. (Pl. 1907-ben hozták létre a titkos „Liga Militar”-t).²⁷⁴

Az I. világháború után a chilei salétromgazdaság (mesterséges salétrom feltalálása), melyen az ország egész gazdasági élete nyugodott, összeroppant, s ez hólabdaserúen maga után vonta a többi feszültség kiéleződését is. A polgári intézmények képtelenek voltak megbirkózni az állam nehéz helyzetével. Ez a szituáció teremtette meg a közvetlen katonai beavatkozás, majd uralom alapját 1920 – 1931. között. Ebben az időben a chilei állam élére a „poroszosított” tisztek álltak.²⁷⁵

* * *

A német katonapolitika 1914 előtt bebizonyította azt, hogy a katonai befolyás a német imperializmus hatásos eszköze lehet. Jelentős sikereket könyvelhetett el Chilében, de a szubkontinens más országaiban is. Realizálta a német tervek, a német monopóliumok vágyát, azt, hogy sajátos eszközeivel segítse elő a német gazdasági behatolást Chilébe (Dél-Amerikába).

²⁷³ Valentin Teitelboim: A pampa éneke. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1975.

²⁷⁴ Johnson: i. m. 62. ; Nunn: Emil Körner... i. m. 322, 1.

²⁷⁵ F.M. Nunn: Military Rule in Chile: The Revolutions of September 5. 1924. and January 23. 1925. Hispanic American Historical Review 47, Nr. 1. 1967. 1—21. 1.

Manfred Rossok: Armee und Politik in Lateinamerika, Die nationale Befreiungsbewegung. 1965 Bilanz, Berichte, Chronik—Leipzig, 1966. 135—161. 1.

Bostelmann: Chile - Salpater und der Weltkrieg. Mitteilungen der Ibero-amerikanischen Gesellschaft. Heft. 19. 1. August 1918. Ig, 1, 623—630. 1.

Manfred Kossok: Zur politischen Funktion der Armeen in Lateinamerika (aktuelle und historische Aspekte) Zeitschrift für Militärgeschichte. 1968. 2, sz, 149—166, 1.

F.M. Nunn: A Latin American State within the State: The Politics of the Chilean Army 1924—1927. The Americas; Vol. XXVII. No. 1. July. 1970. 40—55. 1.; Joxe: i. m. 45. 1.; Anderle Á.; Tanulmányok... i. m. 136. 1.

A német katonai tanácsadók tevékenysége és a chilei tisztek németországi képzése együttesen a hadsereg *szervezeti átalakítását* eredményezték. Németország döntő szerepet vállalt a haderő *technikai átalakításában is*. Különösen a Krupp-cég ágyúi és a Deutsche Waffen- und Munitionsfabrik Mauser puszkái jelentették a német hadiipar részvételét a technikai modernizációban. A hadsereg szervezeti és technikai átalakítása között rendkívül szoros kapcsolat volt. A „katonai befolyás története természetesen a fegyvertechnika adaptációjának történetét is jelenti.”²⁷⁶

A német politikai katonai, gazdasági vezetés az instruktorok tevékenységét a kereskedelmi expanzió hídfőjének tartotta — „ennek első egysége” Dél-Amerikában Körner volt — melyet újabb és újabb német missziók küldésével, ill. chilei (dél-amerikai) tisztek németországi továbbképzésével egyre jobban kiszélesítettek. A katonai befolyásnak mintegy a „faltörő kos” szerepét kellett betöltenie, melynek segítségével a német (hadi) ipar a konkurrencia kizárásával nagy profitokat biztosító (fegyver) piacokat és nyersanyagforrásokat (salétrom) szerzett.²⁷⁷

A vilmosi Németország 1890-től 1913-ig Dél-Amerikába irányuló exportját 561,5 %-kal növelte, ezzel a szubkontinens második legfontosabb kereskedelmi partnerévé vált Nagy-Britannia után. (A '80-as években még a negyedik helyen állt.) *A német kereskedelmi expanzió a meredek ívű felfutásában jelentős szerepet játszott a német katonai befolyás közvetett és közvetlen hatása* (nagy hadiipari megrendelések). „A német iparnak a kereskedelemnek az a számítása, hogy német tisztek segítségével megszerezzék a dél-amerikai piacot vagy legalábbis nagyobb részét, ... megvalósulni látszott. Szinte minden országban, ahol német katonai misszió működött, Németország Anglia mögött és második helyre küzdötte fel magát, s egyes országokban közel áll ahhoz, hogy riválisát lekörözze.”²⁷⁸ *Ez a „lekörözés” Chilé en sikerrel járt, ugyanis 1914-ben Németország az export vonatkozásában az első számú kereskedelmi partnerré vált!*

Chile a világháború alatt *semleges* maradt — az antant nyomása ellenére — s ebben döntő szerepe volt a tisztikarnak.

* * *

A németek dél-amerikai katonapolitikája az imperialista Németország külpolitikájának szerves részét képezte. Ez a politika szerepet vállalt abban a harcban, amit az imperialista országok az I. világháború előtt a piac- és nyersanyagforrásokért a befolyási övezetek megszerzéséért folytattak, ezért annak megfelelő súlyt kapott, a vesztes Németországgal kötött *versaillesi békeszerződésben*. A szerződés előírta 179. paragrafusában a katonai instruktorok külföldre küldésének tilalmát, a 170. paragrafus pedig a hadfelszerelések exportálását tiltotta meg a weimari Németországnak.

A német katonai befolyást azonban ezek a rendelkezések nem tudták megtörni, mert a német katonapolitika a vilmosi éra alatt olyan erős, szilárd belső bázist hozott létre Chilében (és a szubkontinens más országaiban), amely lehetővé tette a weimari, de különösen a Harmadik Birodalom számára, hogy ezen a „kitaposott” úton továbbhaladjon.

²⁷⁶ Epstein: Argentína... i. m. 486. l. ; Kerekes Gy: Mit kell tudni... i. m. 130. l.

²⁷⁷ Friedrich Katz: Einige Grundzüge der Politik des deutschen Imperialismus in Lateinamerika von 1898 bis 1914. Der deutsche Faschismus in Lateinamerika, 1933—1943. Humboldt-Universität zu Berlin 1966.

N. Wolf: Die Expansionspolitik des deutschen Imperialismus und ihre monopolkapitalistischen Hintergründe. Militärtächnik 1971. 9—12. sz.

²⁷⁸ Schaefer: i. m. 112. l.

A német tisztek már a 20-as évek első felében megjelentek a szubkontinens országaiban — igaz, ekkor még nem német egyenruhában — s egyre több dél-amerikai delegáció látogatott Németországba. Gyakran a világháború előtti instruktorok tértek vissza.²⁷⁹

Hans von Kiesling is visszatért Chilébe, és az 1918 utáni időszakban közel olyan jelentős szerepet játszott, mint a világháború előtt Körner. (1933-ban a chilei hadsereg tábornokává léptették elő, s haláláig — 1948 — a vezérkar tanácsadója maradt.) Mellette még számos német tiszt dolgozott, különösen az „Academia de Guerrán”, ahol háborús tapasztalataikat adták át a chilei főtiszteknek. A 20-as évek végén a carabinieriiket is a németek képezték ki. 1929-ben a Reichswehr főparancsnoka, Heye tábornok tett hivatalos látogatást Chilében, ezt a legmagasabb szintű chilei katonai delegáció viszonzta. (Ekkor már 18 német tiszt tartózkodott Chilében.) Tovább folytatódott a Németországban való továbbképzés is.

Nem üres hengegés az, amikor Kiesling emlékirataiban arról ír, hogy 1927-1931 között a német katonai befolyás megint olyan erős volt, mint 1914 előtt. A német instruktorok ismét elősegítették a kereskedelmi expanzió kibontakozását, s a német hadiipar jórészt visszaszerelte a háború előtti pozícióit. (A náci Németország azonban már nem Chilére, hanem inkább Argentínára koncentrált.) *A porosz szellem, kiképzési módszerek tehát tovább éltek az I. világháború után is.* A 20-as és 30-as években a chilei-német kapcsolatok újabb impulzusokat kaptak, így *a német militarizmus hagyományai egyúttal a chilei hadsereg tradíciójává is váltak!*²⁸⁰

Amintegy hat évtizedes (1885—1945) német katonai befolyás nem múlt el nyomtalanul! A húszas évektől a fasizmus Chilében is megjelent, s ez kétségtelenül összefüggésben állt a két ország katonai kapcsolataival is. Napjaink chilei hadseregének vizsgálatakor, az 1973-as fasiszta katonai puccs elemzésekor, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a hadsereg előtörténetét, létrejöttének körülményeit, a tradícióit, továbbá azt sem, hogy a 70-es évek chilei főtisztikarának egy része még a „porosz—német iskolát” járta ki, s részben a náci Németországban tökéletesítette tudását.

²⁷⁹ George Pope Atkins-Larry V. Thompson: German Military Influence in Argentina, 1921—1940. Journal of Latin-American Studies 1972. Vol. 4. No. 2. Npv. 257—274. l.

Manfred Kossok: „Sonderauftrag Südamerika”; -berzur deutschen Politik gegenübu; ber Lateinamerika 1938 bis 1942. Lateinamerika zwischen... i. m. 234—256. l.

²⁸⁰ Chile, ein Schwarzbuch Köln, 1974.

FERENC FISCHER

Resumen

EL EJÉRCITO CHILENO Y LA INFLUENCIA MILITAR ALEMANA (1885-1914)

Chile venció a Perú y a Bolivia en la Guerra del Pacífico y a causa de ésta victoria obtuvo el monopolio del salitre. Posteriormente tuvo contradicciones con uno de su vecinos más cercanos, Argentina, las cuales se agudizaron en las fronteras. En ésta región los años ochenta se caracterizaron por una gran tensión internacional. Chile deseaba mantener de todas formas las posiciones favorables obtenidas después de la guerra y para eso su principal apoyo consistía en las fuerzas armadas. El ejército chileno sin embargo, apesar del triunfo no era moderno; por lo tanto se hacía necesario su modernización. Chile tomaba como ejemplo al ejército prusiano-alemán, que contaba con gran prestigio internacional. Por éste motivo en 1885 contrataron a Emil Körner, oficial del estado mayor del ejército alemán. En la segunda mitad de los años ochenta las relaciones militares chileno-alemanas se profundizaron grandemente, y en esto jugó un gran papel la política antiinglesa del presidente Balmaceda (1886—1891). Balmaceda trató de utilizar las contradicciones existentes entre las grandes potencias: se apoyó en los rivales de Inglaterra. Como consecuencia de esta política se fortalecieron las relaciones militares entre Chile y Alemania; fueron contratados nuevos instructores alemanes.

Los principales cambios introducidos por los consejeros militares alemanes en la primera etapa 1885—94, se produjeron en el campo de la instrucción. Transformaron la Escuela Militar y la Escuela de Suboficiales en instituciones modernas. En 1886 crearon por primera vez una moderna escuela de oficiales siguiendo el modelo de la Academia Militar de Berlín. Durante la reorganización del ejército se forma una cada vez más fuerte oposición en contra de las reformas de tipo prusiano. De esta manera se frena en gran medida la modernización del ejército en 1891. En este año estalla la guerra civil chilena, en la cuál Körner sirviendo los intereses del imperialismo alemán e inglés, se pone en contra de Balmaceda y pasa al lado de la oligarquía chilena. El exprofesor de la Academia Militar de Berlín organizó el ejército de los insurrectos, quedando en definitiva como el jefe general del mismo. Por lo tanto este oficial tuvo un papel importante en el derrocamiento del primer presidente antiimperialista. El año 1891 trajo un cambio en las relaciones chileno-alemanas. Después de la guerra civil Körner fue ascendido a general de brigada, y como jefe general del ejército chileno, naturalmente jugó un papel importante en el triunfo del modelo prusiano dentro del ejército chileno. A causa de Körner la industria militar alemana pudo obtener una posición relevante en el país, lo cual constituía uno de los principales objetivos políticos militares de Alemania en América del Sur. (Cañones Krupp, Fusiles Mauser, etc.) Entre los años 1891—94 por cambios en el ejército se debilitó el campo de los oficiales contrarios al modelo alemán.

La constitución del ejército moderno chileno se produjo en el periodo de los años 1895—1914. Las fuerzas armadas constituidas en la guerra civil y después de ésta, formaron núcleo del ejército chileno de nuestros días. En 1815 contrataron aproximadamente cuarenta oficiales, los cuales no solamente se ocuparon con la enseñanza para los oficiales sino para los reclutas, también, según el prusiano „drill”. Desde los años noventa los oficiales chilenos frecuentemente fueron mandados a perfeccionar sus conocimientos militares a Alemania. En 1900 fué Chile el primero entre los países del subcontinente, donde introdujeron el servicio militar obligatorio. Antes de la Primera Guerra Mundial Chile tenía un ejército tan moderno que ya era capaz de mandar misiones militares a los países de América Latina. (también recibieron misiones militares de los países mencionados). El ejército chileno seguía el modelo alemán no solamente en el sistema docente, las ideas y la constitución sino formalmente también (por ejemplo el uniforme, „Pickelhaube”, las armas, marcha, himnos militares, etc.).

El ejército a finales del siglo primeramente tuvo un papel exterior: tenía que mantener las posiciones obtenidas después de la Guerra del Pacífico, donde obtuvieron el monopolio del salitre. Desde los años 1900 el ejército chileno jugó un papel cada vez más importante interior: defendió las posiciones sociales dadas en el periodo mencionado. El papel policial de las fuerzas armadas en los asuntos interiores se incrementó: ahogaron en sangre los movimientos huelguistas. La „prusianización” formó un ejército tan moderno, en Chile, que representó a nivel mundial su institución durante ésta época. Los organismos de poder civil eran incapaces de resolver las dificultades social-económicas existentes en los años veinte. En esta situación crítica (1924—31), solamente el ejército moderno pudo superar las dificultades y por esto mismo el ejército volvió a ser un factor importante en la escena política.

Entre las dos guerras mundiales las relaciones entre los dos países se mantuvieron importantes. La influencia alemana en el ejército se realizó durante seis décadas y solamente después de la Segunda Guerra Mundial la substituyó los EE. UU.

Este artículo plasma el primer periodo de las relaciones chileno-alemanas. Durante este periodo siguiendo el modelo militar prusiano-alemán se asentaron las bases del ejército chileno de nuestros días, y estas bases nacieron del militarismo alemán y hasta hoy tienen sus influencias. El ejército chileno al constituirse tampoco tuvo una base democrática en su formación, inclusive en la guerra civil de 1891 — el núcleo de las fuerzas armadas posteriores — sirvió a los intereses de la oligarquía nacional y del imperialismo extranjero.

FERENC FISCHER

ZUSAMMENFASSUNG

DIE CHILENISCHE ARMEE UND DER DEUTSCHE MILITÄREINFLUSS (1885 — 1914)

Chile besiegte in dem pazifischen Krieg (1879—1883) Peru und Bolivien, und infolge dem gelang es ihm das Salpeterminopolium in seinen Besitz zu nehmen. Es kam auch unter Chile und seinem östlichen Nachbarstaat, Argentinien zu bedeutenden Gegensätzen, die zu Grenzstreiten führten. In den 80-er Jahren war für das Gebiet eine spannende internationale Lage charakteristisch. Chile wollte den nach dem Krieg entstandenen und für sich sehr günstigen territorialen und machtl. Status quo bewahren, und die beste Garantie dafür diente das Heer. Das chilenische Heer war aber — trotz der Siegen unzeitgemäss, eben deshalb erwies sich die Modernisation als notwendig. Chile nahm bei der Reorganisation das preussisch-deutsche Heeresmodell, mit grossem, internationalem Prestige, zum Vorbild, und so wurde 1885 Emil Körner, der preussische Generalstabsoffizier angestellt. In der zweiten Hälfte der 80-er Jahren vertieften sich die deutsch-chilenischen Militärbeziehungen, und in dieser Tatsache spielte auch die englandfeindliche Wirtschaftspolitik des Präsidenten Balmaceda (1886—1891) eine grosse Rolle. Balmaceda versuchte die Gegensätze der Grossmächte auszunutzen: er stützte sich auf Englands Rivale. In Folge dieser Politik verstärkten sich die Beziehungen der beiden Länder — es kam zur Anstellung neuerer deutschen Instruktoren.

In der ersten Periode (1885—1894) der Tätigkeit der deutschen Militärberater traten die bedeutendsten Veränderungen auf dem Gebiet des Militärunterrichtswesens ein. Die „Escuela Militar“ und die „Escuela de Suboficiales“ wurden zur modernen Instituten umgestaltet. Im Jahre 1886 wurde in Latein-Amerika zum ersten Male nach dem Muster der Berliner Kriegsakademie eine Generalstabsakademie aufgestellt. Es entstand aber während der Reorganisation des Heeres eine immer stärkere Opposition gegen die preussischen Reformen. Bis 1891 wurde die Heeresmodernisation immer langsamer.

1891 brach in Chile der Bürgerkrieg aus, in dem Körner sich — der Interessen des deutschen und englischen Imperialismus gemäss — gegen Balmaceda wandte, und sich an die Seite der Oligarchie stellte. Der ehemalige Lehrer der Berliner Kriegsakademie organisierte das Heer der Rebellen, und zugleich wurde er dessen effektiver Generalstabschef. Im Umsturz des ersten antiimperialistischen Präsidenten Chiles spielte er eine grosse Rolle. 1891 ist zugleich ein Wendepunkt in den deutsch-chilenischen Beziehungen. Nach dem Bürgerkrieg wurde Körner zum Brigadgeneral befördert, und als Oberbefehlshaber des chilenischen Heeres hatte er einen beständig grossen Anteil daran, dass das preussische Modell an Boden gewinnt. Durch Körner konnte sich auch die deutsche Rüstungsindustrie eine Monopolstellung erringen (Krupp-Kanonen, Mauser-Gewehre) und das war das eigentliche Ziel der deutschen Militärpolitik in Süd-Amerika. Zwischen 1891 und 1894 wurde durch eine Säuberungsaktion die Lage der Opposition, die gegen das deutsche Militärmodell waren, geschwächt.

Die moderne chilenische Armee wurde zwischen 1895 und 1914 ausgebaut. Das in dem Bürgerkrieg aufgestellte Heer bildet den Kern der heutigen chilenischen Streitkräfte. 1895 wurde noch beinahe vierzig deutsche Offiziere angestellt, die zu dieser Zeit nicht nur den Offizierstab, sondern auch die Soldaten auf Grund des preussischen Drills ausbildeten. Seit den 90-er Jahren war die Weiterbildung der chilenischen Offiziere in Preussen regelmässig. Im Jahre 1900 wurde die allgemeine Militärpflicht zum ersten Male von den Ländern des Subkontinenten eingeführt. Chile verfügte vor dem ersten Weltkrieg über eine moderne Armee, die sich selbst in viele latein-amerikanische Staaten Militärmissionen schicken (bzw. empfangen) konnte. Die Armee richtete sich nach dem

preussischen Modell nicht nur im Aufbau, Unterrichtswesen, in Mentalität, sondern in den formellen, äusseren Erscheinungen. (Deutsche Uniformen, die Pickelhaube, die Bewaffnung, Parade-schritt, Soldatenmarsch usw.)

Bis an die Jahrhundertwende hatte die Armee in erster Linie seine „äussere“ Funktion erfüllt: den Status quo nach dem Salpeterkrieg zu sichern. Seit den 1900-er Jahren rückte seine, „innere“ Rolle in den Vordergrund: den gesellschaftlichen Status quo zu wahren. Diese innere Verteidigungsrolle der Armee steigerte sich immer mehr: sie hatte die Streikbewegungen besonders blutig niedergeschlagen.

Die „Verpreussung“ hatte eine zeitgemässe Armee zustande gebracht, die auf der Höhe der Zeit zum organisiertesten, und zum beständigsten Organ wurde. In den 20-er Jahren konnten die bürgerlichen Machtorgane die wirtschaftlichen – gesellschaftlichen Schwierigkeiten nicht bewältigen. In dieser Krisenzeit war nur die modernisierte Armee fähig, wirkungsvoll zu handeln, und zwischen 1924—1931 wieder direkt auf den Kampfplatz des politischen Lebens zu treten.

Zwischen den Weltkriegen blieben die Militärbeziehungen der beiden Staaten bedeutsam. Der deutsche Militäreinfluss in der Armee kam durch etwa sechs Jahrzehnten zur Geltung, und nur nach dem II-ten Weltkrieg traten an ihrer Stelle die Vereinigten Staaten. Die Studie hatte sich mit der ersten — und zugleich der intensivsten — Periode der deutsch-chilenischen Beziehungen beschäftigt. In dieser Zeitspanne hatte man den Grund zu der heutigen chilenischen Armee nach preussisch-deutschem Militärmodell gelegt. Diese Streitkräfte waren Produkt des preussisch-junkerlichen Militarismus, dessen Geist, Methoden sich einbürgerten, und dessen Traditionen bis heute wirken. Diese Armee war schon beim Zustandekommen nicht demokratisch, sogar in dem Bürgerkrieg 1891 handelte sie — als Kern der späteren Streitkräfte — im Interesse der Oligarchie und des ausländischen Imperialismus.

AZ ÖNTUDATRA ÉBREDÉS KEZDETE: ANTIKOLONIALISTA POLITIKAI ERŐK ALGÉRIÁBAN AZ 1920-AS ÉVEKBEN

Az Ifjú Algériaiak

A századforduló körüli évtizedekben olyan átalakulás történik az algériai társadalomban, amely megteremti egy új típusú, modern — a hagyományos formákkal szakító — ellenállás kialakulásának feltételeit is.

Az Algír elfoglalását követő évtizedekben törzsek alkalmi szövetsége jelenti az ellenállás legszélesebb keretét, amely csak ritkán fog át országresznyi területeket. Az 1830—1871-es időszakot a törzsi felkelések sorozata jellemzi. E felkelések a hagyományos társadalom védelmében, a közösségi földek kisajátítása, a gyarmati rendszer kialakulása, uralmának megszilárdítása ellen robbannak ki. Az utolsó ilyen jellegű felkelést Mikrani vezeti Kelet-Algériában (1871). Leverésével az algériai nép ellenállásának egy szakasza zárul le. A lokális felkelések ezután sem szűnnek meg teljesen, hiszen a hagyományos társadalom számos maradványa még tovább él, de az 1870-es évektől kialakuló, majd megszilárduló tőkés viszonyok közepette már nem egyedüli táptalaja az ellenállásnak. Az első világháborúig terjedő időszakban a gyarmati hatalomnak még több ízben kell letörnie a törzsek fegyveres ellenállását. Az utolsó jelentősebb és a gyarmatosítóknak legtöbb gondot okozó felkeléseket az auresi és a déli tuareg törzsek robbantják ki 1916-ban, illetve 1917-ben. E törzsi felkelések eszméi irányítása a vallási közösségek kezében van, amelynek élén a marabu áll. A marabut szentként tisztelik, feladata a vallási hagyományok ébrentartása, továbbélésének biztosítása.

Az 1871—1918 közötti időszakban azonban e felkelések mellett megjelennek olyan politikai erők, amelyek az említett időszak nagy társadalmi átalakulásának termékei. Politikai tevékenységüket már nem a múlthoz való görcsös ragaszkodás motiválja, hanem inkább az alkalmazkodás a megváltozott körülményekhez. Politikai szereplésük színterei a városok, kapcsolatuk a vidékkel lazul, egyeseknél meg is szakad. Őket nevezi a korabeli sajtó — majd a gyarmati hatóságok is — Ifjú Algériaiaknak. Először Jules Ferry figyel fel rájuk, amikor 1892-ben egy szenátusi vizsgálóbizottság élén közel 2 hónapot tölt Algériában, és — életkorukra utalva — az Ifjak Pártjának (Parti des Jeunes) nevezi őket.¹ Jules Ferry Ifjak Pártján azokat a fiatal algériai értelmiségieket érti, akik francia műveltséget szereztek, és szinte teljes egészében szakítottak a múlttal, a hagyományos algériai társadalom maradványaival, beleértve az iszlámot is. Az Ifjú Algériaiak csoportja azonban más társadalmi rétegek képviselőit is magában foglalja. Maga az Ifjú Algériaiak elnevezés századunk első évtizedében válik közzismertté. Az elnevezés francia újságíróktól származik, akik az Ifjú Törökök, Ifjú Tunéziaiak algériai megfelelőjét látják benne. A le Temps című napilap bizonyos szimpátiával viseltetve irántuk, gyakran ír róluk.

Az Ifjú Algériaiak egyik csoportját alkotják azok az értelmiségiek, akik valamilyen francia iskolát végeztek. Tágabb értelemben mindazok, akik franciául írni

¹ Ch. R. Ageron: Jules Ferry et la question algérienne en 1892. *Revue d'histoire moderne et contemporaine* avril-juin. 1963. 130. 1.

és olvasni tudnak: katonai tolmácsok, tanítók, jogászok. A francia kultúra mély nyomot hagyott bennük, amely még külsőségekben is megnyilvánul. (pl. európai szabású ruhát hordanak.)

Vannak, akik már szakítottak az iszlám hagyományokkal is, ezek már nem beszélnek az arab nyelvet. A többség azonban nem tagadta meg az iszlám hagyományokat, de nem is teszi hivatkozásai egyedüli forrásává, nem tulajdonít különösebb jelentőséget neki. E csoport lényegében a „kulturális kolonizáció” terméke, s mint ilyet, nevezhetjük frankofil értelmiségnek.

Az Ifjú Algériaiak másik csoportja inkább a gazdasági szférához kapcsolódik. Azok tartoznak ide, akik bekapcsolódnak a tőkés áruterelésbe, vagy érdekeltek annak fenntartásában: nagykereskedők, malomtulajdonosok, Kelet-Algériában az étolaj-termelők, kisebb részben földbirtokosok. Ragaszkodnak az iszlám valláshoz, és szokásokhoz, de nem utasítják el a francia kultúrát és a gyarmatosítás teremtette értékrendet sem. Különböznek a régi típusú feudális arisztokráciától, alkalmazkodni tudnak a megváltozott társadalmi körülményekhez. Ahogyan egy korabeli francia megfigyelő írja „átvették kereskedő erkölcsüket”,² vagyis megtalálták helyüket a tőkés viszonyok között.

Az Ifjú Algériaiak csoportja társadalmi eredetét tekintve nem egységes. Egységüket ebben az időben az adja, hogy önálló politikai fejlődésükkor fő követeléseik megegyeznek, eltérő véleményük — főleg az iszlám hagyományokhoz való viszonyról — háttérbe szorul.

Az iszlám hagyományok, az elmúlt társadalom erkölcsi és vallási normáinak védelmezőjeként az un. Vieux Turbanok lépjenek fel. (Elnevezésük utalás a hagyományos ruhaviseletre.) Élesen elítélik „a mindenható pénz tekintélyét”, amely a „tisztet” és a „becsület” helyébe lépett, és olyan embereket állít előtérbe, akiket korábban megvetettek.³ Tevékenységüket szintén a városokban fejtik ki. Híveik között számos kereskedő és kézműves van, akiknek létét a kapitalizmus állandóan veszélyezteti, de a felemelkedés lehetőségét sem zárja ki teljesen. Társadalmi helyzetüket védik, amikor az iszlám hagyományokra, vallásra, szokásokra hivatkoznak, hiszen a kapitalista viszonyok kialakulása előtt viszonylag stabil társadalmi pozíciót foglaltak el. Ha nem is egyértelműen a hagyományos társadalom uralmának visszaállítását szeretnék, de legalább fennmaradását, valamiféle harmonikus együttélését az újjal. Nem fogadják el a vidéken nagy befolyással bíró vallási közösségek és marabuk tanait sem. Tudatlanságai és az ortodox tanok elferdítésével vádolják őket.

Kezdetben a gyarmatosítók hevesen bírálják a Vieux Turbanokat. Fanatizmus-sal, klerikalizmussal vádolják őket. Ez a bírálóat azonban alábbhagy, amikor az Ifjú Algériaiak politikai tevékenysége felélénkül.

Az Ifjú Algériaiak, akiknek számát 1000—1500-ra lehet becsülni, kezdetben a kultúra és művelődés területén fejtik ki tevékenységüket. Értelmiségi köröket alakítanak, ahol ismeretterjesztő előadásokat hallgatnak az európai civilizációról. Nem titkolt céljuk az, hogy a francia nyelvtudás birtokában honfitársaik közül kiemelkedve, az algériai társadalom elitjévé váljanak, és tevékenységükkel megnyissák az iszlám világot a modern európai civilizációk előtt. Mintegy közvetítőként, összekötő kapocsként kívánnak szolgálni az iszlám és az európai civilizációk között. Céljukat kifejezi értelmiségi köreik elnevezései is. Unió és Haladás, a Modern Tudomá-

² Paul Leroy—Beaulieu: La France dans l' Afrique du Nord. Revue des deux mondes. 1906. mai-juin. 62. l.

³ Ch. R. Ageron: Les Algériens musulmans et la France. Paris, 1968. II. köt. 1026—1027. l.

nyok Baráti Köre, Testvériség, Egyetértés stb.⁴ Néhány, több-kevesebb rendszerességgel megjelenő lapot is kiadnak. Ezek vagy francia vagy — ritkábban — francia-arab nyelven jelennek meg. Az arab nyelvű kiadást gátolja az is, hogy az írott arab nyelv nem felel meg eszméik kifejezésének. Többeket közülük ez vezet arra, hogy új szavakat alkossanak; al takkadum = haladás, al hukuk = politikai jogok stb.⁵

Az első hetilapot Oranban 1904-ben alapítja egy tlemceni tanító Fáklya címmel. Első számában a lap célkitűzéseiben fellelhetjük az Ifjú Algériaiak nézeteit. A hetilap célja elősegíteni a francia — muzulmán közeledést: „Összekötő kapocs lenni a franciák és az arabok között”, felébreszteni az alériai bennszülötteket évszázados apátiájukból, megértetni velük, hogy „ne a múltra, hanem a jövőre szegezzék tekintetüket”. Ez nem jelenti a hagyományok és a vallási meggyőződés megtagadását, de, hogy méltók legyenek a jobb sorsra, „tanulmányozni kell a modern tudományokat, be kell fogadni a francia eszméket”.⁶

Politikai követeléseiket először 1908-ban fogalmazzák meg. A francia kormány az 1908. július 17-i dekrétumban elrendeli a 18 évnél idősebb algériai férfiak összeírását. Ennek célja a már évek óta tervezett katonai szolgálat kötelezővé tétele az algériaiak számára is. A rendelet felháborodást vált ki az algériaiak között. Az iszlám ugyanis megtiltja hívei számára, hogy idegen — más vallású — hadseregben szolgáljanak.

Az Ifjú Algériaiak 1908 októberében egy petíciót nyújtanak át a francia kormánynak, amelyben állást foglalnak az algériaiak katonai szolgálata ellen, illetve csak feltételekkel hajlandók elfogadni. A katonai szolgálat kötelezővé tételéért cserében követelik az un. bennszülött — törvénykönyv módosítását, egyes cikkelyeinek eltörlését, a kiszabható büntetések enyhítését, nagyobb képviselőletet a választott szervezetben, adó előtti egyenlőséget.⁷

Clemenceau miniszterelnök válasza az, hogy megvizsgálja a követeléseket. A petíciót az Ifjú Algériaiak a „bennszülött népesség” nevében nyújtják át, az algériaiak jelentős része azonban másképp reagál a kötelező katonai szolgálat bevezetésének hírére. Teljesen elutasítja azt, és ellenállása kifejezéseként a Korán egyik kitételére hivatkozva, mely szerint „hitetlen” uralma alatt muzulmán nem maradhat, az emigrációt választja.

Az algériaiak korábban is éltek az ellenállásnak ezzel a formájával. Bár a gyarmati hatóságok megtiltották az emigrációt, a XIX. század 80-as 90-es éveiben sokan emigrálnak Tunéziába, ahol névlegesen a bej uralkodik, és az ottomán birodalomhoz tartozó Szíriába. Ezeket is felülmúlja az az emigrációs hullám, amely 1910-ben, de főként 1911-ben hatalmába keríti az algériaiak egy részét. Nagy visszhangot vált ki a nyugat-algériai iszlám központ, Tlemcen város közel négyezer lakójának kivándorlása Szíriába 1911-ben. Ez az esemény a köztudatba úgy vonul be — és a történetírás is úgy emlegeti — mint a „tlemceni exodus”.⁸ Ugyanekkor Kelet-Algériából is többen hagyják el az országot. A kivándorlás azonban természetesen nem jelenthet hatékony ellenállást a gyarmati hatóságok rendelkezéseivel szem-

⁴ Az Ifjú Algériaiak tevékenységéről: Ch. R. Ageron: *Le mouvement, Jeunes Algériens de 1900 a 1923 in Etudes Maghrebines. Mélanges Ch. A. Julien* Paris 1964. 217—243. l.

⁵ U. o.

⁶ L. Misba 1904. június Idézi: Ch. R. Egeron: *Les Algériens musulmans et la France*, Paris, 1968. II. köt. 1035. l.

⁷ Ph. Millet: *Les Jeunes Algériennes*. Revue de Paris 1913. november 171—172. l.

⁸ Ch. R. Ageron: *L'émigration des Musulmans algériens et l'exode de Tlemcen*, Annales E. S. C. 1967. 5. szám 1046—1068. l.

ben. Nem támogatják az Ifjú Algériaiak sem. A francia kormány pedig szigorú intézkedéseket hoz a kivándorlás megfékezésére, és a tönkrement fellahok sem tudják megfizetni az utazás költségeit Szíriába.

A tlemceni exódus, amelynek nagy publicitása van Franciaországban, újra napirendre tűzi a kötelező katonai szolgálat bevezetésének terve kapcsán felvetett reformok kérdését. E tervezett reform növelné a helyi szervek választóinak és a választott testületek algériai tagjainak számát. Ezzel tulajdonképpen kompenzálni akarják a kötelező katonai szolgálatot elfogadó algériaiakat. Az imperialista háborúra készülődő francia kormány számára azonban nem ezek a szerény reformok a lényegesek, hanem az algériaiak kötelező szolgálata, amelyet végül 1912-ben be is vezetnek. Az Ifjú Algériaiak politikai követeléseit azonban a kormány nem teljesíti, helyette az algériaiak számára, mintha önkéntesek lennének, a harmadik év után 250 frank jutalékot fizet.

Az Ifjú Algériaiakban csalódást okoz a rendelet, megalázóan találják a 250 frankos jutalékot. Delegációt küldenek Párizsba, amelyet 1912. június 18-án fogad Poincaré miniszterelnök is. Átnyújtott petíciójukban kifejezik csalódásukat, és újra megfogalmazzák követeléseiket. Hajlandók elfogadni a „véradót”, de ezért cserébe nem pénzjutalékot követelnek, hanem a bennszülött törvénykönyv eltörlését, adó előtti egyenlőséget, „elegendő és komoly” képviselőt az algériai választott testületekben és a francia parlamentben. Továbbá kérik, hogy az, aki katonai szolgálatot teljesít, minden formalitás nélkül kérhesse a francia állampolgárságot.⁹

Ez a petíció, amely politikai platformnak is tekinthető, követeléseiben már továbbmegy, mint az 1908-as: új a parlamenti képviselő és a francia állampolgárság megszerzésének követelése. Összességében tartalmazza az Ifjú Algériaiak valamennyi követelését, ennél tovább már később sem lépnek. E polgári demokratikus követelések szélesebb társadalmi rétegek érdekeit fejezik ki. Ezek közül az algériaiak többségének számára különösen a bennszülött törvénykönyv eltörlése és az adó előtti egyenlőség megteremtése jelentenének pozitív változást. A bennszülött törvénykönyv és az adórendszer különösen a lakosság többségét kitevő parasztságot sújtja. A szétszórta, egymástól elszigetelten élő parasztok körében a bennszülött törvénykönyv segítségével az ellenállás legkisebb csírájának elfojtását is törvényesíteni lehet. Az adózásban pedig kettős teher nehezedik rájuk. A francia gyarmatosítók ugyanis megtartották a hódítás előtti adókat, csupán valamennyit pénzben követelik. (Ezek az ún. arab adók.) Az 1890-es években pedig újabb adókat vezetnek be. (Ezek az ún. francia adók.) A vidéki kisvárosok, falvak lakóinak többsége algériai, így az adó többségét is ők fizetik, azonban számukra szinte semmi haszon nem származik belőlük. Az adóbeszedő viszont évenként egyszer a termés betakarítása után rendszeresen megjelenik a legtávolabbi paraszti birtokon is.

Követeléseikkel az Ifjú Algériaiak a polgári szabadságjogok egy részét kívánják kiterjeszteni az algériaiakra, előrelépve a politikai asszimiláció felé. A francia állampolgárság felvételének megkönnyítését követelő pont már egyértelműen az asszimiláció híveinek álláspontját tükrözi. Ezzel a követeléssel viszont már elkezdődik az Ifjú Algériaiak mozgalmának irányzatokra bomlása. A francia állampolgárság megszerzését az Ifjú Algériaiak többsége nem követeli, mert ezzel vallásával kerülne szembe, „renegáttá” válna. Viszont követelik a gyarmati hatalomtól, hogy segítse az arab és francia nyelvű oktatás fejlesztését. A két kérdésben polémia alakult ki az Ifjú Algériaiak között, sőt a francia állampolgárság megszerzését illetően már az említett párizsi delegációk tagjai között is.¹⁰

⁹ Le Temps 1912. június 18, 19.

¹⁰ Ch. R. Ageron: Les Algériens musulmans et la France. Paris, 1968. I. köt. 1042. l.

Áz eltérő vélemények felszínre kerülését nemzetközi események is siettetik. A balkáni háborúknak (1912-13.) és az olasz-török háborúnak (Libériáért 1911-ben) nagy visszhangja van Algériában, éppúgy mint a többi arab országban. Az ottomán birodalom iránt a közös vallásból eredően élénk szimpátia nyilvánul meg az Ifjú Algériaiak között, akiket ezért a reformoknak még a gondolatát is elutasító kolonialisták elítélnék, „muzulmán fanatizmussal”, pániszlám nacionlizmussal vádolnak meg.¹¹

Ekkor kezdik pejoratív tartalommal Ifjú Törököknek nevezni az Ifjú Algériaiakat, akiknek turkofiliája lényegében néhány újságcikkben és a líbiai frontokon megsebesült török katonák számára végzett gyűjtésben nyilvánul meg. Messzebbre látó politikusok természetesnek tartják, hogy morális kötelek fűzik az Ifjú Algériaiakat Törökországhoz, ebben nem nacionalizmust látnak. Megnyerésüket, és a gyarmati rendszer fenntartását és megerősítését reformok meghozatalával kívánják elérni.¹²

Ezek a háborúk, az ottomán birodalom veresége, előtérbe állítja az Ifjú Algériaiaknak az iszlámhoz való viszonyát, valamint az iszlám és a változó világ kapcsolatának kérdését. E probléma érlelését ösztönzik azok a már korábban is meglevő, de éppen a háborúk hatására megélénkülő és terjedő kapcsolatok, amelyek Algéria és — Tunézián keresztül — Közel-Kelet, főként Egyiptom között fennállnak. Az egyiptomi kapcsolatok kiszélesítését mutatja az a tény is, hogy egy 1911 októberében néhány Ifjú algériai által alapított lap alcíme az Ifjú Egyiptomi. A lap alcímében (címe az el Hak - jog) arra az egyiptomi politikai közvéleményre utal, amely a kialakuló egyiptomi nacionalizmust képviseli, és amely formálójá és terjesztője a kibontakozó iszlám reformmozgalomnak, a nahdanak.

A mozgalom nem véletlenül a közel-keleti országokban (Szíria, Egyiptom) születik. A hanyatló ottomán birodalom nem tud ellenállni az egyre jobban behatoló európai tőkének és bomlása felgyorsul. Ez a folyamat vezet számos gondolkodót (pl. Džamal al Afghani 1838—1891.) arra a következtetésre, hogy az iszlám védelmét a hanyatló ottománoktól az araboknak kell átvenni. Érveket keresnek arra, hogy miért tudnak az arabok hatékonyabban ellátni ezt a feladatot, és eközben nem kerülhették el az iszlám újraértelmezését sem.¹³

Az iszlám megújulás központja az arab világ legfejlettebb országa, Egyiptom. Ebben az országban a legerősebb a nemzeti burzsoázia. Így itt nyilvánul meg legerősebben az európai befolyás is. A nahda első teoretikusai is zömmel Egyiptomban fejtik ki tevékenységüket: Mohamed Abdak (1849—1905) és tanítványa, művének folytatója, Mohamed Rasid Rida (1865—1935) elméleti munkásságuk lényege, amelyet iszlám fundamentizmusnak¹⁴ neveznek, visszatérés az iszlám hitforrásához, hogy így megtisztítva azt az évszázadok folyamán rárakódott idegen elemektől alkalmassá tegyék a modern világgal való konfrontálásra, adaptálják a fejlődéshez.

Az al Hak című lap, amely rendszeresen kap tudósításokat Kairóból, számos, az iszlám reformizmus szellemében fogant követelést fogalmaz meg, amelyek világosan kifejezik azoknak az algériaiaknak az érdekeit, akik ragaszkodnak az iszlám erkölcsi-vallási rendszeréhez, a tradíciókhoz, de nem menekülnek a múltba, elég erőt éreznek ahhoz, hogy harcoljanak a kapitalista környezetbe való beilleszke-

¹¹ J. Servier: *Le péril de l'avenir. Le nationalisme musulman en Egypte, en Tunisie et en Algérie*. Constantine, 1913. 239. l.

¹² *Le Temps* 1912. december 2.

¹³ M. Colombe: *Islam et nationalisme arabe à la veille de la première guerre mondiale*. Revue historique 1960. T. CCXX. 85—98. l.

¹⁴ Anouar Abdel Malék: *La pensée politique arabe contemporaine*. Paris. 1970. 2. kiadás 12—13. l.

désért. A lap propagandát folytat egy tisztán muzulmán bank megalakításáért, védelmet követel az uzsora ellen, hitel biztosítását a kereskedőknek és a fellahoknak, biztosítékokat az utóbbiaknak, hogy földjüktől nem kell megválniuk, szakmunkásképző iskolákat az algériaiak számára, az iskolarendszer fejlesztését. Heves kampányt folytat az alkoholfogyasztás ellen és elveti az asszimilációt. Tömören így fogalmazza meg viszonyát a megváltozott társadalmi körülményekhez: „ez a nép folytatni fogja tradícióját, be fog kapcsolódni az új dolgokba, de anélkül, hogy valamit is kitörölne múltjából és jelleméből”.¹⁵

Ezek a követelések a lap köré tömörült Ifjú Algériaiakat közelítik a Vieux Turbanokhoz, akik viszont politikai követeléseket nem fogalmaznak meg. Az al Hak csoport követelései között szerepel a bennszülött törvénykönyv eltörlése, a választási jog kiterjesztése, az algériai képviselők számának növelése. E követelések a csoportot a frankofil értelmiségiekhez közelítik, akiknek eszméi forrása az 1789-es francia forradalom polgári demokratikus követelései. Az al Hak csoport viszont Keletre, az iszlám reformizmusra tekint.

Ezek az eszmék az Egyiptomból illegálisan Algériába juttatott újságok révén terjednek az Ifjú Algériaiak között, ill. a kairói Al Azhar és a tuniszi Zitunana muzulmán egyetemen tanuló algériaiak révén. Az újságok az Ifjú Tunéziaiak közvetítésével jutnak Algériába, s ennek kapcsán a tunéziai reformmozgalom eszméi is.

Tunéziában már a múlt század 90-es éveiben heves harc folyik a gyarmatosítók és az Ifjú Tunéziaiak között. Sőt, a szomszédos országban már 1907-ben megalakult az Ifjú Tunéziaiak pártja, amelynek programja erőteljesen magán viseli az iszlám reformizmus jegyeit.¹⁶ Az al Hak csoport követelései felfoghatók úgy, mint az Ifjú Tunéziaiak programjának egy fejletlenebb, rendszertelenebb változata. A hatás kétségtelen, de nem egyszerű importról van szó, az al Hak csoport követelései az algériai társadalom valóságát tükrözik.

A különböző vélemények nem különülnek el olyan élesen, hogy szembeállítsák az Ifjú Algériaiak különböző csoportjait. Egy alakuló, formálódó mozgalomról van szó, amelyben az egyes irányzatok képviselői számára sem tudatosodik egyértelműen, világosan, és véglegesen a program. A különböző csoportok között nincs szerves kapcsolat követeléseik — mintegy kiegészítve egymást — érintenek és felvetnek olyan problémákat, amelyek a társadalom széles rétegeinek érdekeit tükrözik. A szociális kérdéseket alig érintik, a nemzeti kérdés egyes elemei (az iszlámmal kapcsolatban) már határozottabban kivehetők, de nacionalista mozgalomról nem beszélhetünk. Alapvetően burzsoá társadalmi pozíciók megszerzéséért és megerősítéséért harcoló reformista mozgalomról van szó. Pártról sem beszélhetünk, az elit¹⁷ megjelölés pedig véleményünk szerint nem tükrözi eléggé a mozgalomban lappangó és olykor felszínre kerülő, csírájában már meglevő osztályhelyzetet jelző ellentéteket, amelyek nagyon ellentétes — és szembenálló irányban fejlődhetnek (és a későbbiekben fejlődnek is).

Az Ifjú Algériaiak tevékenysége az algériaiak politikai harcának első, önálló próbálkozása, amely nem a gyarmati rendszer ellen irányul, hanem az algériaiak politikai létének elismertetéséért. Újságjaik, kulturális köreik, Párizsba küldött delegációk, a francia kormánynak átnyújtott követeléslista — valamennyi új jelenség az al-

¹⁵ El Hak 1912. augusztus 10. Idézi: Ch. R. Ageron: Les Algériens musulmans et la France II. k. Paris, 1968. II. köt. 1046. l.

¹⁶ C. Sammut: L' action des Jeunes-Tunisiens: Réformes d' Assimilation ou Nationalisme d' Emancipation? Revue d' histoire Maghrebine 1978. 10 — 11. sz. 98 — 100. l.

¹⁷ B. Saadallah: The Rise of Algerian Elite, 1900 — 14. The Journal of Modern African Studies 1967. 5. sz. 69 — 77. l.

gériai politikai életben. Tömegek szervezésére még nem gondolnak, Franciaországban a gyarmati hatalmat támogató közvéleményben próbálnak híveket szerezni.

A szocialisták szinte egyáltalán nem fordítanak figyelmet az Ifjú Algériaiak tevékenységére, támogatásuk pedig fel sem merül bennük. A francia szocialisták ekkor már teljes egészében a háború kirobbanásának megakadályozására fordítják minden energiájukat.¹⁸ Az algériai szocialisták, akik meglehetősen kaotikus szervezeti életet élnek, bár formailag a Francia Szocialista Párthoz tartoznak, az európai származású proletáriátus védelmét tartják elsődlegesnek, az algériaiak szociális és nem politikai helyzetének javítását a gyarmati hatalom, a francia kormány hatáskörébe utalják. Egyes szekcióik megfogalmaznak az Ifjú Algériaiakéhoz hasonló követeléseket, de támogatásukra nem hajlandók.¹⁹

Franciaországban számos liberális-republikánus értelmiségi, néhány parlamenti képviselő támogatja az Ifjú Algériaiak reformköveteléseit azzal a kimondott céllal, hogy a megvalósítandó reformok a francia kolonializmust erősítsék.²⁰

Közvetlenül a világháború kirobbanása előtt már személyesen is folytatnak propagandát Franciaországban. Ennek során tűnik fel Haled emír, aki mint az Ifjú Algériaiak egyik csoportjának propagandistája, 1913 végén Párizsban előadás-sorozatot tart az algériai muzulmánok szociális és politikai helyzetéről. Előadásai-ban francia — arab közeledés mellett száll síkra, kéri, hogy „vezessék e nagy múlttal rendelkező nép fiait a jövő útján, amelyet Franciaország nyitott meg számukra”.²¹

Haled emír személyében egy olyan alak bukkan fel az Ifjú Algériaiak között, akit múltja, rangja, műveltsége már bizonyos fokig predesztinál is arra, hogy a kibontakozó algériai reformmozgalom vezetője legyen.

Haled emír, az algériai nemzeti hős, Abd el Kader unokája, Damaszkuszban született 1874-ben. (Abdel Kadert és családját felkelése leverése után Szíriába száműzték.) Algériába 1892-ben tér vissza. Középiskolai tanulmányait a párizsi Nagy Lajos líceumban végzi, majd a Saint Cyr-i katonai akadémia hallgatója. 1907-től Marokkóban szolgál, ahol egy évvel később kapitánnyá léptetik elő. Számos nem politikai jellegű kérdésben összeütközésbe kerül feletteseivel. De nem ezek a hiúsági kérdések körül kikristályosodó összeütközések, hanem az általános politikai helyzet teszi Ifjú algériaiává. 1913-ban becsületrenddel tüntetik ki és három évi rendkívüli szabadságot kap. Ez utóbbira felettesei azért egyeznek bele, hogy a köztük és Haled közötti személyes torzszalkodásoknak véget vessenek.

A háború kirobbanásakor önként jelentkezik katonai szolgálatra, ahonnan 1916-ban tér vissza: tüdőbetegség miatt leszerelik.²²

Hogy ne nehezítse a háborúzó Franciaország gondjait, hasonlóan a többi Ifjú Algériaihoz, nem folytat politikai tevékenységet a világháború alatt.

¹⁸ Jaurés et les socialistes français devant la question algérienne (1895—1914.) in.: Ch. R. Ageron *Politiques Coloniales au Maghreb*. Paris, 1972. 171. l.

¹⁹ A. Nouschi: Un cas ambigu: Le Maghreb. in.: *La Deuxième Internationale et l'Orient*. Szerk.: G. Haubt et N. Rebeiaux Paris, 1967. 463. l.

²⁰ *Le Temps* 1912. június 18., Ph Millet: *Les Jeunes Algériens*. Revue de Paris 1913. november 179. l.

²¹ *Le Temps* 1913. december 1.

²² *Éléments* Id.: Ch. R. Ageron L'emir Khaled, petit fils, d' Abd el Kader fut-il le premier nationaliste algérien? in.: Ch. R. Ageron *Politiques Coloniales au Maghreb*. Paris, 1972. 249—284. l., N. Kaddache: L'emir Khaled. *Les Africains* IV. köt. Szerk.: Ch. A. Julien, Paris, 1977. 259—285. l.

Az imperialista világháború — bár újabb áldozatokat követel az algériai néptől — kedvezően hat az Ifjú Algériaiak által elindított politikai harc továbbfolytatásához, tömegbázisának kiszélesítéséhez és a követelések továbbfejlesztéséhez, elmélyítéséhez. A világháborúig a gyarmatok néptömegei — írta Lenin — „a történelmen kívül állottak, amelyeket csupán a történelem objektumának tekintettek,”²³ A háború és a talaján kibontakozó imperialista világrendszer válságából született oroszországi szocialista forradalom hatására a gyarmatok néptömegei elindultak azon az úton, amelyen maguk is formálóiává váltak történelmüknek.

A világháborúban az európai hadszíntereken a francia gyarmatokról a szene-gáliak mellett algériai katonák vesznek részt legnagyobb számban, 176 ezren. Közülük több mint 20 ezren vesztik életüket.²⁴ A kötelező katonai szolgálat és főként háborúban való részvétel tágítja látókörüket. Többségük modern politikai eszméket kifejező fogalmakkal (nacionalizmus, imperializmus) itt találkozik először. Technikai ismeretekre tesznek szert, kapcsolatba kerülnek más népekkel, és ami különösen fontos: a kolonialisták által szüntelenül hangoztatott alsóbbrendűségű mivoltuk hazugságát a csataterek tragikus valósága szertefoszlatja.

A háború alatt Törökország és Németország erőteljes propagandát fejt ki azzal a céllal, hogy a francia hadseregben harcoló mohamedán katonákat dezertálásra bírja.

Törökország tevékenysége főként a pániszlám ideológia terjesztésére szorítkozik. Németország viszont a függetlenség követelésére ösztönzi az algériai és más észak-afrikai hadifoglyokat. Két tunéziai ulema kezdeményezésére 1916 januárjában Berlinben megalakul a Tunézia és Algéria Függetlenségért Harcoló Bizottság. Az alapítók között van Ali emir is, aki Abd el Kader egyik fia. A bizottság programadó kiáltványában szent háborút hirdet Franciaország ellen. Tunézia és Algéria függetlenségének kivívásáért. „Elérkezett az idő mindannyiunk számára hogy a zsarnokoktól követeljük az egyenlőséget, az élethez és a függetlenséghez való jogot.”²⁵

Svájcban főleg a közelkeleti nacionalisták tevékenykednek. Velük is kapcsolatot létesítenek a németországi észak-afrikaiak, akik 1917-ben a Lausanne-ban német pénzügyi támogatással publikált *Revue du Magrebben* jelentetik meg az Algériai nép Chartáját. Ebben említés történik az algériai szuverénítás francia elnyomásáról, de függetlenség követeléséről nem esik szó. A felsorolt követelések megegyeznek az Ifjú Algériaiak háború előtti követeléseivel.²⁶

E felhívások nem zavarják a francia gyarmatosítók algériai uralmát. A franciaellenes német szimpátia csupán néhány népdalban nyilvánul meg. A német hadifogságba esett algériaiak nem mutatnak hajlandóságot arra, hogy a német hadseregben harcoljanak Franciaország ellen. Azok többsége pedig, akiket erőszakkal soroznak be a török hadseregbe és a közel-keleti frontra küldenek, dezertál az angolokhoz, akik visszaküldik őket Algériába.²⁷

A francia kormány a háború folyamán a katonai behívás okozta munkaerőkiesést úgy igyekszik pótolni, hogy Észak-Afrika gyarmati lakosságából toboroz munkaerőt a mezőgazdaság és az ipari üzemek számára. 1914 és 1918 között 116 000 algériai megy Franciaországa dolgozni, közülük 60 000 tér vissza.²⁸

²³ Lenin: A Komintern II. kongresszusa 1920. Művei, Bp. 1951. 232. l.

²⁴ BCAF 1924. IV. sz. 287. l.

²⁵ A Nouschi: *Le naissance du nationalisme algérien*. Paris, 1962. 26. l.

²⁶ Ch. R. Ageron: *Les Algériens musulmans et la France II. k.* Paris, 1968. 1181—1182. l.

²⁷ U.o. 1178. l.

²⁸ U.o. 1160. l.

A háború tehát — katonaként, vagy franciaországi munkásként — közel 400 ezer algériait szakít ki környezetéből. Ezek többsége visszatér szülőföldjére, de már megváltozva: tapasztalatai alkalmassá teszik arra, hogy az algériaiak érdekeinek védelmében fellépő politikai szervezetek aktív követőkre leljenek bennük.

A háború befejeztével a francia kormány törvényerőre emeli azokat az algériaiak társadalmi helyzetét javító reformokat, amelyekről már évek óta vita folyik. E reformok, amelyek 1919. február — márciusban lépnek életbe, az adórendszert, a francia állampolgárság megszerzését, a politikai képviselet rendszerét érintik.

Az adórendszert érintő reform megszünteti az algériaiakra nehezedő kettős adózást, eltörli az „arab adókat”, és egységes adórendszert teremt az algériaiak és az európaiak számára. Ez látszólag könnyíti az algériaiak anyagi helyzetét, azonban az adórendszer átszervezése következtében csupán az algériaiak által fizetett adók aránya csökken az európaiak által fizetett adókéhoz képest, a mennyisége azonban növekszik. A legnagyobb kiterjedésű és legnépesebb Constantine megyében a reform előtt az algériaiak fizetik az egyenes adó 75%-át (16 millió arany frankot), míg 1924-ben, amikor az új adókulcs végleges megállapítása megtörténik, 44%-át vagyis 21,5 millió arany frankot. Az egyenes adó az adók 25%-át teszi ki, a közvetett adónak viszont az adóhivatalnokok szerint 55 — 56%-át algériaiak fizetik.²⁹ Így az adó előtti egyenlőség a valóságban forrása lesz további egyenlőtlenségeknek, a megélvőket pedig még tovább mélyíti, s mindezzel tovább erősíti a kapitalista viszonyokat.

A francia állampolgárság megszerzésének lehetőségét a mezőgazdasági munkások, a hameszek és az írni-olvasni nem tudó városi dolgozók kivételével megszabott feltételek mellett kiterjesztik minden algériaira. A megszabott feltételek lényege azonban a korábbi időszakhoz képest nem változik: a kérelmezőnek le kell mondania mohamedán jogállásáról és teljes egészében el kell fogadnia a francia törvényeket. A mohamedán jogállásról való lemondás két területen jelent lényeges változást a jelölt jogállásában: a házasság és az öröklés területén. A házasság intézményébe a monogámia lép. Az öröklési jog lényegesen eltér a francia öröklési jogtól. Csupán néhány sajátos vonását említjük meg: a mohamedánok anyai ágon soha nem örökölnék szülőktől, rokonsági foknak megfelelő részt kap fel- és lemenő ágon egyaránt mindenki, örökösi mivoltáról senki nem mondhat le, mert ezzel megzavarná az öröklés szigorú rendjét, az örökös csak a javakat örökli, az örökbehagyót terhelő kötelezettségeket (pl. tartozás) nem.³⁰ Az algériaiak nem vállalják a mohamedán jogállásról való lemondást. Vallásukhoz és a belőle eredő szokásokhoz való ragaszkodásuk erősebbnek bizonyul, mint a francia állampolgársággal járó politikai jogok vonzása. 1937-ben a francia állampolgársággal rendelkező algériaiak száma nem éri el a 8 ezret sem.³¹

A politikai képviselet rendszerét megreformáló törvény kiszélesíti az algériai választó testületet: a korábbi 10 — 15 ezerrel 420 ezerre növeli a választásra jogosultak számát. E választók azonban továbbra is csak a testületek megválasztásában vehetnek részt és választott képviselők a képviselőknek csupán egynegyedét teheti ki. Parlamenti képviselőt továbbra sem választhatnak. A kormány nagy jelentőséget tulajdonít a reformoknak, amelyeket valójában jóindulattal is csupán szerénynek lehet nevezni.³²

²⁹ Ch. R. Ageron: Les paysans algériens du Constantinois devant la fiscalité française et le orise économique. In: Ch. R. Ageron: Politiques Coloniales au Maghreb. Paris, 1972. 232—235. l

³⁰ R. Charles: Le droit musulman. Paris, 1972. 92—100. l.

³¹ Ch. R. Ageron: Les Algériens musulmans et la France II. köt. Paris, 1968. 1223. l. 2. sz. lábjegyzet

³² Ch. R. Ageron: Une politique algérienne libérale sous la III. République (1912—1919.) Revue d'Histoire moderne et contemporaine. 1959. avril-juin. 145—148. l.

Az európai telepesek többsége ellenségesen fogadja a törvényt. A „francia Algéria” nevében lépnek fel, a törvényt alkalmatlannak találják, mert az szerintük megbontja a harmóniát a francia és az algériai lakosság között, és zűrzavart idéz elő a gyarmaton.³³

Az Ifjú Algériaiak viszont jelentős előrelépésként értékelik, amelyet újabbnak kell követni, mert ez még nem oldott meg minden problémát.³⁴

A politikai képviselétről szóló törvény legális lehetőséget teremt az Ifjú Algériaiak számára, hogy a helyi problémákon túl az algériaiak helyzetét érintő általános politikai problémákat vessenek fel és követeléseket fogalmazzanak meg, s ezzel a lehetőséggel élnek is. Már az új törvény értelmében lezajlott első választások is bizonyítják, hogy az algériai közvélemény jelentős fejlődésen ment keresztül a háborús évek alatt, a politika megszűnt az európaiak privilégiuma lenni.

A háború után megszorodtak a különböző véleményeket tükröző, algériaiak által kiadott — főként francia nyelvű — újságok. Érezhetően megnövekszik az érdeklődés a világ problémái iránt, ami nem marad hatástalan a politikai harcokra. Különösen nyugtalanítja a gyarmati hatóságokat, hogy az algériaiak sajtója élénk érdeklődést mutat a wilsoni elvek (főként a nemzetek szabad rendelkezése), az orosz forradalom, az egyiptomi és az indiai angolelles mozgalom és Kemál pasa tevékenysége iránt.³⁵

Az algériai tömegek anyagi helyzetének romlása növeli a szociális feszültséget, és intenzív politikai agitációnak teremt talajt. Algériában 1919-ben és 1920-ban rendkívül rossz mezőgazdasági évet zárnak. A legsúlyosabb gondot az élelmiszerhiány okozza. A táplálkozás bázisát alkotó búza- és árpatermelés jelentősen csökken.³⁶

1918	9,4	millió tonna
1919	6,1	millió tonna
1920	3,7	millió tonna

Az árak rohamosan emelkednek, burjánzik a feketepiac, a hivatalos jelentés szerint is az állatállomány 30-35% — a a szárazság következtében elhullott, az éhínség sújtotta vidék lakossága megélhetést remélve a városokba megy, ahol csak a munkanélküliek számát növeli. Napirenden vannak az Algériában addig szinte ismeretlen sztrájkok. Az algériaiak egy részét a gyarmati hatóságok táborokba gyűjtve éhínségkonyhán táplálják, hogy a növekvő és mind veszélyesebbé váló szociális feszültséget levezessék.³⁷

Ilyen előzmények után és körülmények közepette kerül sor 1919 novemberében az algériai tanácsválasztásokra, amelyen már részt vesznek az év eleji törvény által szavazati joghoz jutott algériaiak is. A választásokon az Ifjú Algériaiak csoportja már nem egységesen indul. A világháború előtt is meglévő tendenciák megerősödése szakadáshoz vezetett. A vitatott kérdés az, hogy elfogadható-e egy algériai számára a francia állampolgárság, s vele a polgárjogok, a mohamedán személyi jogállás feladásával, vagy sem.

³³ Echo d' Alger 1919. április 22.

³⁴ Ikdam 1919. március 7.

³⁵ Rapport general sur la situation politique et administrative des Musulmans algériens (továbbiakban Rapport) 1920—1921. Archives d' outre-mer, Aix en Provence (továbbiakban 'AOM) 11. H. 47. I.

³⁶ A Nouschi: La naissance du nationalisme algérien. Paris 1962. 36. I.

³⁷ Az éhínségről és a szociális feszültségről: Ch. A. Julien cikkei Lutte sociale 1921. február 5 és 21, és Rapport február. AOM 11 H 47.

Az egyik csoport szerint élni kell az 1919 februári törvény adta lehetőséggel, és kérni kell a francia állampolgárságot, amivel a választásra jogosult algériaiak számát és ezen keresztül a képviselőket is növelhetik. E csoport élén Bentami (foglalkozására nézve orvos) áll, aki a világháború előtt az Ifjú Algériaiak elismert vezetője volt.

A másik csoport sem utasítja el a francia állampolgárságot. Ezért cserébe azonban nem hajlandó lemondani mohamedán személyi jogállásáról, ami nem jelent franciaellenességet. Választási jelszavuk — Franciaország és az Iszlám — is ezt tükrözi. E csoport szószólója, a választások után pedig elismert vezető egyénisége Haled emír.

A két csoport konkrét programjában nincs lényeges különbség: központi kérdésnek a polgári szabadságjogok kiterjesztését tartják. Az említett véleménykülönbség azonban olyan súlyosnak bizonyul, hogy a két csoport már külön listán indul a választásokon, amelyből Haled emír győztesen került ki.

Nyomban megválasztása után kampány indul ellene: muzulmán fanatizmussal és franciaellenességgel vádolják. E vádak hangoztatásában élen járnak Ifjú Algériai vetélytársai, akiket az európai telepesek sajtója örömmel támogat. A kampány eredményeként a prefektúra érvényteleníti megválasztását. Szolidaritásból a listán indult megválasztott képviselők kollektíve lemondanak. Az új választásokon 1921 januárjában újra megválasztották Haled emírt. (Közben beválasztották a gazdasági választmányba is.³⁸)

Az ellene folyó kampány ezután sem szűnik meg. Sőt Millerand köztársasági elnök algériai látogatása (1922 április) után még tovább fokozódik. Az elnök látogatása alkalmával Haled emír lehetőséget kap, hogy üdvözzölje a köztársasági elnököt. Beszédében különös hangsúllyal kéri, hogy az algériaiak képviselőket küldhessenek a francia parlamentbe. Millerand elnök válaszában a kérés teljesítését csak a távoli jövőben látta megvalósíthatónak.³⁹ Az európai telepes közvélemény Haled emír beszédét súlyos incidensnek, az algériai nacionalizmus megnyilvánulásának minősíti, és mindent megtesz, kihasználva a francia parlament szószékét is, hogy az emírt politikailag lejárássa és visszavonulásra készítse. Azzal vádolják, hogy forradalomra és az európaiak kiirtására buzdít, s mindezt muzulmán fanatizmustól vezérelve, sőt egyesek szerint Moszkva utasítására teszi.

Haled emír nem keresi a kommunisták szövetségét, de nem is utasítja vissza. Amikor Paul Vaillant Couturier, az FKP vezetőségének tagja 1922 tavaszán Algériában jár, előadását elmegy meghallgatni, amiért a kolonialista sajtó azonnal kommunistának kiáltja ki, mire Haled emír így válaszol: „A bennszülöttek nem bolsevisták, de ha velük szemben továbbra is ilyen rossz politikát folytatnak, a kommunizmusnak nem lesz nehéz hatalmába keríteni őket.”⁴¹

Haled emír programjából, állásfoglalásaiból egyértelműen kitűnik, hogy nem akarja Algéria elszakadását Franciaországtól. Tevékenységének egyetlen momentuma van, ami ezt sugallhatja: A világháborút lezáró párizsi békekonferencia idején felmerült benne az a gondolat, hogy Algériának is képviseltetnie kellene ott magát, de úgy, mint Anglia, amely gyarmati képviselőivel vett részt. E lépését is csupán későbbi politikai harcok idején értékelik úgy, — és nagyítják fel a gyarmatosítók — mint a gyarmat elszakadását követelő törekvést.

³⁸ A választásokról: M. Kaddache *La vie politique a Alger de 1919 a 1939*. Alger 1970. 42—43. l. és 58—59. l.

³⁹ Ch. R. Ageron *L'émir Khaled, petit fils, d' Abd el Kader fut il le premier nationaliste algérien*: in: Ch. R. Ageron *Politiques Coloniales au Maghreb*. Paris, 1972. 272—273. l.

⁴⁰ U o. 276—277.

⁴¹ Ikdam 1922. június 9.

Követelése megvalósítását elsősorban a franciaországi uralkodó politikai köröktől várja. A választások idején támogatást remélve fordul a francia kormányhoz, majd Millerand és a helyébe lépő Herriot köztársasági elnökhöz. Ezen alkalmakkor követeli az algériaiak számára: parlamenti képviselést, a benszülött törvénykönyv hatálytalanítását, gyülekezési és sajtószabadságot, szociális törvények alkalmazását, kötelező oktatást, az arab nyelvű tanítás szabadságát, szabad munkavállalást Franciaországban, továbbá azt, hogy az algériaiak mind a polgári életben, mind a katonaságnál bármilyen funkciót betölthessenek.⁴²

Mindezt azonban úgy kívánják elérni, hogy megőrizhessék mohamedán személyi jogállásukat. Szemben a totális asszimilációt elfogadó és szüntelenül francia mi-voltukat hangsúlyozó Bentami-csoport tagjaival, Haled emír és a köréje tömörült Ifjú Algériaiak nem tévesztik szem elől azt, ami elválasztja őket a gyarmatosítóktól: a vallásukat. Azonban az iszlámhoz való viszony, amely a francia állampolgárság megszerzése feltételeinek elfogadásában, vagy visszautasításában csúcsosodik ki, nem egyszerűen vallási kérdés csupán, hanem politikai állásfoglalás is. A polgári szabadságjogokért való küzdelem összekapcsolása a legjellemzőbb nemzeti vonással, az iszlámmal, — amely így szakítást is jelentett a konzervatív, miszticizmusba hajló marabutizmussal — lehetőséget teremt Haled emír számára, hogy könnyebben megtalálja az utat az algériai tömegekhez. Következétesen hittársakról és nem honfitársakról beszél. Lapjában, az Ikdamban, sűrűn foglalkozik az algériaiak nyomorúságos anyagi helyzetével, az ellátási nehézségekkel, az arab nyelvű tanítás elhanyagolásával. Tevékenységét igyekszik kiterjeszteni az ország más részeire is. Előadókörutat tesz, és gyűjtési kampányt szervez lapja támogatására.⁴³

Kísérletet tesz egy politikai szervezet létrehozására is. Képviselőtársaival együtt 1922-ben megalakítja az Algériai Testvériség nevű szervezetet, amelynek célját a következőkben jelöli meg: „Algéria muzulmán lakossága politikai, gazdasági, intellektuális, anyagi és morális helyzetének javítása és védelme.”⁴⁴ A szervezet tevékenysége azonban a vezetőség megválasztásán nem jut túl. Egy algériai tagságú, és az algériaiak érdekeinek védelmét célul kitűző szervezet létrehozására tett kísérlet azonban merőben új jelenség Algéria történetében.

Az iszlámhoz való ragaszkodás, a politikai képviselő, a jogok követelése az elmúlt évtizedekben kialakult és egyre erősödő — bár számszerűleg nem jelentős — algériai burzsoázia álláspontját tükrözi és érdekeit fejezi ki. Haled emír hívei, képviselőtársai között és az Algériai Testvériség vezetőségében szinte kivétel nélkül kereskedők, földbirtokosok, kisiparosok és kisebb számban értelmiségiek találhatók. A Déli Területek katonai parancsnokának jelentése szintén arról számol be, hogy Haled emír hívei a jómódú kereskedők és az írástudók közül kerültek ki.⁴⁵

Leegyszerűsítésnek tartjuk azt a vélelmet, amely Haled emír tevékenységét azonosítja az „iszlám ébredésével” és nem hozza összefüggésbe a születő algériai nacionalizmussal.⁴⁶ Azt az álláspontot viszont túlzottnak, amely az iszlámra való szüntelen hivatkozásban „nacionalista előretörést, forradalmi óhaj” lát.⁴⁷ Haled emír tevékenységével még nem történik meg a teljes szakítás és szembenállás a gyarmati rendszerrel, amelyet egészében még nem utasít el, nem benne látja a bajok gyökerét.

⁴² Ikdám 1920. szeptember 24, 1921. május 6., Le Paris 1924. július.

⁴³ Rapport 1920—21. AOM 11 H 47.

⁴⁴ Fraternité algérienne. Status Alger 1922. Propagande Jeunes Algériens faite sous l'Égide de l'Emir Khaled. AOM 9 H 41.

⁴⁵ Propagande bolsheviste AOM 9 H 41.

⁴⁶ Ageron képvisel ilyen álláspontot. I. m. in Politiques Coloniales au Maghreb. 287. l.

⁴⁷ Ilyen álláspontot képvisel M. Kadoache algériai történész. M. Kaddache: im. 67—77. l.

Viszont jogegyenlőséget követelve a gyarmatosítókkal, objektíve elutasítja elnyomott, gyarmatosított létét, és ezzel ösztönzi az algériaiak öntudatra ébredését, hazájuk valószínű helyzetének felismerését. Programja és a megvalósításért folytatott politikai harc azt mutatja, hogy megkezdődött az algériaiak *önálló politikai* fellépése. Öntudatra ébredése. Ez a harc már magában hordozza a nacionalizmus csíráit. Ennyiben Haled emír a születő algériai nacionalizmus képviselőjének tekinthető.

Személyisége még döntően befolyásolja az Ifjú Algériaiak tevékenységét. Ezért a gyarmati hatóságok mindent megtesznek, hogy elszigeteljék, majd eltávolítsák Algériából. Algírban 1922 szeptemberében új választási körzeteket hoznak létre a hatóságok. Az új körzethatárok megállapításával izolálják az Ifjú Algériai képviselőket választóiktól. A kolonialista sajtó 1923 januárjától egyre több algériai előljáró, tisztségviselő levelét közli, amelyben a levél szerzői megbélyegzik „a francia és bennszülött ellenes agitátort, Haled emírt.” Márciusban egy jobboldali parlamenti képviselő fia rágalmazási pert indít ellene, mert a fronton töltött hónapjait egy „belvárosi sétához” hasonlította az emír. A bíróság Haled emírt 1000 frank pénzbüntetésre és 5000 frank kártérítés megfizetésére kötelezi. Az új választási körzetek alapján tartott 1923. áprilisi választásokon (a gazdasági választmányban) — amelyen harcostársai vereséget szenvednek — már nem indul. Április 11-én a sajtóhoz eljuttatott levelében jelenti ezt be, és azt is, hogy elhagyja Algériát. Egészségi okokra hivatkozik, amikor kijelenti visszavonulását a politikától. Azonban nyílt titok, hogy a valószínű ok a körülötte szándékosan teremtett romboló légkör, amely lehetetlenné teszi számára a maradást.⁴⁸ Még ugyanezen év nyarán Egyiptomba megy. Kényszerű távozása a gyarmati hatóságok nem kis öröme, a politikai harcok elcsitulását eredményezi.⁴⁹

Az ún. Baloldali Kartell választási győzelme (1924. május) után Franciaországba megy, ahol kiábrándulva a csak nevében baloldali kormánykoalíció ígéreteiből, a francia kommunisták támogatásával még egyszer harcba indul politikai követelése megvalósításáért.

A kommunista mozgalom kialakulása és tevékenysége Algériában az 1920-as években.

A szervezett szocialista mozgalom kezdetei Algériában a XX. század első évtizedébe nyúlnak vissza, és a világháborút követő években mintegy ezer európai dolgozót tömörít. *Lutte sociale* (Társadalmi harc) címen 1909-től hetilapot is kiadnak. Szervezetileg az SFIO-hoz tartoznak, mint a francia párt algériai szekciói. Gyakorlatilag azonban önállóan alakítják ki politikájukat. Harcukban alig fordítanak gondot az algériai néptömegek érdekeinek védelmére, szervezésükkel sem törődnek. Támadásukat a telepes nagyburzsoázia ellen irányítják, és hogy azokkal szemben jobban védhessék magukat, követelik a három algériai megye Franciaországhoz csatlakozását és a franciaországi törvények — elsősorban a szociális rendelkezések — teljes kiterjesztését az európai munkásokra. Az algériaiak számára több igazságosságot és méltányosságot, de olyan polgári jogokat, amelyek lehetővé tennék, hogy a gyarmati politikai életébe beleszólhassanak — nem.

⁴⁸ Ch. R. Ageron L'émir Khaled, petit fils, d, Abd el Kader fut il le premier nationaliste algérien: in.: Ch. R. Ageron *Politique Coloniales au Maghreb*, Paris, 1972. 275—278. l.

⁴⁹ Rapport... 1925. április 4—5. l. AOM 11 H 47.

⁵⁰ *Encyclopedie socialiste syndicale et coopérative de l'Internationale ouvrière*. Tome II. La France socialiste. Fédération de l'Algérie. 1913. in: J. Jurquet: *La révolution nationale algérienne et le Parti communiste français*. s. d. Paris 427—430. l.

Álláspontjuk tehát megegyezik a „szocialista gyarmatosítás” reformista koncepciójával. Eszerint a gyarmatosítás törvényszerű a kapitalizmusban, amelynek el-
lentmondásait még jobban kiélezi, s ezzel a szocializmus eljövételének törvényszerű
előfeltételévé válik. A szocialistáknak nem a gyarmatosítás ellen, a gyarmatosított
népek antikolonialista mozgalmának szervezésével kell harcolniuk, hanem a gyar-
matosító ország kapitalistái ellen, akiknek uralmát megdöntve, a szocialisták fela-
data továbbra is az marad, hogy a civilizáció eredményeivel ismertessék meg a gyar-
matok elmaradott népeit. Ez az álláspont lényegében azonos a „civilizációs küldetés”
burzsoá jelszavával, amely az SFIO-ban az 1908-as toulouse-i kongresszuson már
egyértelműen többségbe kerül.⁵¹

Szocialista eszméket Algériában kizárólag európaiak kezdenek terjeszteni, és
csak az európaiak között. A világháború befejezését követő évek politikai küzdel-
meinek egyik új jelensége viszont az, hogy a szocialista mozgalomban az európaiak
oldalán megjelennek az algériai dolgozók is.

Algériában 1919 — 1921 között rendkívüli rossz gazdasági éveket zárnak: nagy
szárazság van, csökken a gabonatermés, virágzik a spekuláció, számos kisbirtokos
megy tönkre. Mindez növeli a szociális feszültséget, gyakoriak a sztrájkok: egyedül
1919-ben 121 nagyobb sztrájk van. Ezekben mind nagyobb számban vesznek részt
algériaiak is.⁵² E sztrájkok döntően az októberi forradalom hatására gyorsan politi-
zálódnak.

Az októberi forradalom és a bolsevikok tevékenysége 1919- és 1920-ban válik
széles körben ismertté Algériában. Korábban a háború kimenetele kötötte le a poli-
tikai közvéleményt. Utána azonban olyan események történnek, amelyek Orosz-
szágra irányítják az algériaiak figyelmét is: 1919-ben megalakul a Kommunista In-
ternacionálé (KI), a fekete-tengeri francia flotta matrózai fellázadnak, mert nem
hajlandók résztvenni az Oroszország elleni intervencióban, az SFIO-ban fellángol a
vita a párt politikai-ideológiai irányvonaláról és a KI-hez való csatlakozásról.

1919. május 1-ét Oranban több ezer dolgozó harcos felvonulással és nagygyű-
léssel ünnepli, ahol európaiak mellett algériai szakszervezeti aktivisták is felszólal-
nak. A nagygyűlés az Internacionálé éneklésével, a KI és vezetői éltetésével fejező-
dik be. Néhány nappal ezt megelőzően Ch. A. Julien, az SFIO tagja, középiskolai
tanár, a bolsevizmusról tartott előadást, amely főleg a parasztkérdésről, az agrár-
kommunizmusról, a bolsevikok és a parasztság szövetségéről szól.⁵³

A szocialista lap júniusban a fekete-tengeri matrózlázadásról számol be, októ-
berben pedig a pétervári szovjetről. A későbbiekben is szinte valamennyi számban
kisebb-nagyobb cikkek, hírek találhatók a forradalmi Oroszországról.

A KI-hez való csatlakozás problémája 1920. második felétől foglalkoztatja az
algériai szocialistákat. Cachin és Frossard az SFIO hivatalos megbízásából 1920 nyá-
rán Oroszországba utazik, és visszatérve mindketten a KI-hez való csatlakozásra szó-
lítják fel a párt tagjait. Ekkor újabb cikkek jelennek meg a Lutte sociale-ban a bol-
sevizmusról, a szovjetekről, a demokrácia új formáiról. Ch. A. Julien Algéria több
nagyvárosában tart előadásokat az orosz forradalomról és a bolsevizmusról, felszó-

⁵¹ R- Thomsa: La politique socialiste et le problème colonial de 1905 à 1920. Revue française
d'histoire d'outre-mer 1960. 232. 1.

⁵² A. Taleb Bendiab: La formation des idées du socialisme scientifique en Algérie (1920—1936)
Revue algérienne des sciences juridiques économiques et politiques (továbbiakban R. A.) 1977. 2. sz.
279. 1.

⁵³ Lutte sociale, 1919. május 4.

lítja az algériaiakat, hogy csatlakozzanak a kommunistákhoz. Felhívása, mint a gyarmati hatóságok megállapítják, nem eredménytelen: előadásait nagyszámú algériai érdeklődéssel és szimpátiával hallgatja.⁵⁴

A kommunista eszmék kezdeti terjesztése során azonban még ugyanúgy nem esik szó a nemzeti- gyarmati kérdésről, mint korábban, az algériai szocialista mozgalom változatlanul a hagyományokat követi. A gyarmati kérdésről a franciaországi szocialisták között sem folyik vita, még a döntő fontosságú Tours-i kongresszuson sem.

Az SFIO XVIII. kongresszusa 1920. decemberében Tours-ban ülésezik. Több napos élénk vita után a küldöttek többsége úgy dönt, hogy a párt csatlakozik a III. Internacionáléhoz. Ezzel megalakul a Francia Kommunista Párt (FKP). A három algériai megyei föderáció 41 szavazatából 34 a többség támogatását elnyert Cachin-Frossard indítványra szavaz. Az algériai föderációk szervezetiileg továbbra is a francia párthoz tartoznak, nem tömörülnek külön Algériai Kommunista Pártba.

Az algériai szocialisták már a kongresszus előtt megismerik a KI-hez való csatlakozás 21 pontban foglalt feltételeit, amelyeket egy hónappal a kongresszus megnyitása előtt kezdenek közzétenni a párt lapjában. A belépési feltételek 8. pontja megköveteli a csatlakozni kívánó pártoktól, hogy határozott és világos álláspontot foglaljanak el gyarmati kérdésben, kíméletlenül leplezzék le „saját” imperialistáikat, támogassanak minden gyarmatosítás elleni mozgalmat, és folytassanak aktív propagandát a hadseregben.⁵⁵ Az algériai szocialistáknak a 8. ponttal kapcsolatban fenntartásaik vannak, de mivel a kongresszuson alig esik szó a gyarmatokról továbbá mert a többségi indítvány sem ilyen határozott, megszavazzák azt. A Cachin-Frossard indítvány kimondja, hogy „a párt teljesen egyetért a KI-vel abban, hogy leleplezze a gyarmati imperializmust, és hogy aktívan álljon az európai kapitalizmus által leigázott lakosság pártjára abban a harcban, amelyet az elnyomás ellen minden formában folytat.”⁵⁶

A KI alapító kongresszusán a világ proletariátusához intézett kiáltványában még úgy véli, hogy a „gyarmatok felszabadítása, csak a világvárosok (a gyarmatosító országok — N. L.) munkásosztályának felszabadításával együtt történhet meg.”⁵⁷ A gyarmati népek felszabadító mozgalmával kapcsolatos helyes álláspont a KI második kongresszusán (1920) — döntő mértékben Lenin munkássága révén — alakul ki. A nemzeti és gyarmati kérdésről készített tézisek már végleges szakítást jelentenek a II. Internacionálé politikájával, amelyben központi és kizárólagos helyet foglalt el Európa. A Tézisek megállapítja, hogy „a külföldi uralom gátolja a társadalmi erők szabad fejlődését, éppen ezért a forradalomhoz vezető úton első lépésként a külföld hatalmát kell megdönteni. A külföldi uralom megdöntéséért vívott harc támogatása nem jelenti a hazai burzsoázia nacionalista törekvéseinek elfogadását, csupán azt jelenti, hogy a gyarmatok proletariátusa előtt meg kell nyitni a felszabadulás útját.”⁵⁸ A Tézisek felszólítja a KI nemzeti szekcióit, hogy harcoljanak a gyarmatokon a vallási mozgalmak (pl. pániszzlámizmus), a feudális szellem ellen, és még

⁵⁴ Rapport 1920—21. AOM 11 H 47.

⁵⁵ Lenin: A kommunista internacionáléba való felvétel 21 feltétele. Művei, 31. k. p. 1951g 205—206. l.

⁵⁶ Congres de Tours. Compte rendu sténographique du XVIII^e congres de la SFIO. Paris, 1921. 583. l. A kisebbségi indítvány — Blum-Bracke — hangsúlyozza a benszülöttek érdekében kifejtendő cselekvés fontosságát, de a fellázadt gyarmati népek harcának támogatása elől elzárkózik, mivel azt nem osztályharcnak, hanem faji háborúnak minősíti. U.o. 589. l.

⁵⁷ Manifestes, theses et résolutions des quatre premiers congres mondiaux de l'Internationale communiste 1919—1923 Paris, 1975. 32. l.

⁵⁸ Uo..60. l.

embrionális állapotban is őrizték meg a kommunista szervezetek önállóságát. A gyarmatosító országok proletariátusa és a gyarmatok elnyomott népe vállalva vívját harcát, hogy így valósuljon meg valamennyi ország dolgozóinak teljes egysége. Ehhez az egységhez vezető legmegfelelőbbnek — az oroszországi tapasztalatok alapján — „a föderáció elvét mint átmeneti formát” ajánlja a KI.⁵⁹ A KI lényegesnek tekintti, hogy a csatlakozott pártok marxista politikát folytassanak a gyarmati kérdésben. A szervezeti szakításig eljutott pártokban — így a francia pártban is — azonban a marxista ideológiai egység kialakulása még nem történt meg, ezért a KI határozatainak értelmezése is gyakran még a szociáldemokrata hagyományok szelvényében történik.

Ch. A. Julien, az FKP észak-afrikai delegátusa, a KI III. kongresszusára kérésre 1921 tavaszán felmérést készít az algériai föderáció tagjainak körében a kommunista politika értelmezéséről, a kommunizmus jövőjéről és a nacionalista törekvések megítéléséről.⁶⁰ A felmérés eredménye a szociáldemokrata hagyományok töretlen továbbélését bizonyítja. Az algériai kommunisták elítélnék minden, az arabok részéről megnyilvánuló nacionalista törekvést, mert „a nacionalizmus ellentmond a testvériségnek és a kommunizmusnak”. A vallás, a múltból maradt feudális szellem és a fanatizmus akadályozza a muzulmánokat abban, hogy megértsék a kommunista eszméket. Ezt bizonyítja, hogy a szervezkedésig sem jutottak el. Ebben segíteni kell őket, de csak az európaiak irányításával és vezetése alatt.

A feltett kérdésekre adott válaszok lényege minden esetben az idézetekhez hasonló: az algériai tömegekben rejlő potenciális forradalmi energia lebecsülése, faji előítélet, paternalizmus jellemzi. A válaszokból az is kitűnik, hogy az FKP algériai szekcióinak kizárólag európai tagjai vannak, algériaiakról csak mint szimpatizánsokról tesznek említést. Továbbá azt is, hogy a gyarmat antikolonialista forradalmi mozgalmának életre hívására és támogatására nem vállalkoznak. Programjukban a burzsoázia elleni harc és a termelőeszközök szocializálása nem jelenti az algériai tömegek nemzeti és szociális helyzetének forradalmi megváltoztatását, hanem saját osztályérdekeik érvényrejuttatását a telepes burzsoáziával szemben, ami egyúttal azt is jelenti, hogy uralkodó helyzetüket erősítik meg az algériaiakkal szemben.

A válaszok világosan mutatják azt is, hogy az algériai kommunista szekciók nem kívánják magukévá tenni a KI álláspontját. A Sidi bel Abbés-i szekció, Algéria legrégebbi szocialista szekciója, amely elsőként csatlakozik a Tours-i kongresszus többségéhez, ezt világosan kifejezésre is juttatja az 1921. május 7-én közzétett nyilatkozatában. E nyilatkozatban a szekció hitet tesz a „pénz diktatúrájának” eltörlése és kommunista állam létrehozása mellett. Ám ennek megvalósítását Algériában az algériai népre támaszkodva kivihetetlennek tartja, a következő okok miatt: az észak-afrikai arabok gazdasági, szociális, intellektuális és morális szempontból egyaránt elmaradottak, az arab burzsoáziát nacionalista és feudális szellem vezérli, a függetlenségből csak ő húzna hasznot és még tovább növelné a bennszülött tömegek feudális elnyomását. „Ezen okok miatt a Sidi bel Abbes-i kommunista szekció úgy véli, hogy az észak-afrikai proletariátus felszabadítása csak az anyaországi forradalom eredménye lesz.” Ezért a kommunisták úgy segítik legjobban a felszabadítási mozgalmat, ha nem „hagyják el” a gyarmatot, amint azt a csatlakozási feltéte-

⁵⁹ Uo. 57. l.

⁶⁰ A kérdéseket a válaszokkal együtt közli és elemzi Ch. R. Ageron: *Le PCF et l'Algérie 1921—1924. Mouvement social* (továbbiakban MS) 1972. 78. sz. 12—23. l.

lek 8. pontja javasolja, hanem a gyarmaton maradv szocialista szellemben nevelik a bennszülötteket, s ez „egyszer talán Észak-Afrikában is megkönnyíti a kommunizmus megszervezését, miután az diadalra jutott Franciaországban.”⁶¹

A határozatból kitűnik, hogy a nemzeti-gyarmati kérdést nem marxista alapon közelítik meg, s ebből ered a KI határozatainak helytelen értelmezése is. Algéria „elhagyása” (függetlensége) szerintük egyenlő a pániszlám és a feudális ideológiától befolyásolt arab burzsoázia retrográd uralmával, következésképpen nem támogathatják az algériaiak lassan kibontakozó önálló politikai törekvéseit sem. E látszólag merev proletár osztályszempontú állásfoglalás mögött annak a döntő kérdésnek a fel nem ismerése húzódik meg, hogy az osztályantagonizmus a kolonializmus és az antikolonializmus harcában nem egy nemzeten belül, hanem nemzetek között húzódik. Az algériai európai kommunisták szemében az osztályok szembenállása elhomályosítja a gyarmati elnyomás tényét. Számukra Algéria nem gyarmat, hanem Franciaország „három megyéje.” Feladatukat abban látják, hogy harcoljanak a valósi, feudális és középkori maradványok és a kapitalizálódó algériai burzsoázia ellen, és hogy ebben a szellemben neveljék az algériai proletárokat is, és ne a nemzeti követelések kivívására.

A Tours-i kongresszust követően ez az álláspont az uralkodó az algériai kommunisták körében. Ch. A. Julien a tényleges helyzetet jellemzi, amikor 1921 júniusában Moszkvában, Csicserinnel folytatott beszélgetése alkalmával kijelenti: „Algériában úgyszólván nincs kommunista.”⁶²

Az algériai szekciók állásfoglalásai nyomán az FKP vezetősége számára is világgossá válik, hogy a párt gyarmatokon folytatandó tevékenységét is új alapokon kell újjászervezni. Ennek megvalósítása évekig elhúzódik, mert a pártot tendenciák és frakciók heves harca jellemzi a megalakulást követő években. Az FKP I. kongresszusán (1921. december) előterjesztett beszámolók érintik a gyarmati kérdést, de azt érdemben nem vitatják meg, csupán javaslat hangzik el egy a gyarmatok helyzetét tanulmányozó bizottság létrehozására. A bizottság létrehozásának egyik kezdeményezője a párt baloldalához tartozó P. V. Couturier 1922 tavaszán több hetes körutat tesz Észak-Afrikában, hogy a helyszínen ismerkedjen meg a helyi kommunisták tevékenységével és a születő antikolonialista nemzeti mozgalomba bekapcsolható politikai erőkkal. Visszatérve Franciaországba, a L'Humanitében áprilisban és májusban cikksorozatban számol be tapasztalatairól.

A cikksorozat számos francia kommunista számára revelációval ér fel, s egyben azt is érzékelteti, hogy a francia szocialista mozgalom hagyományaitól eltérő új politika kidolgozása rendkívüli nehézségekbe ütközik. „Ha az ember nem él valameddig Algéria légkörében, nagyon nehéz számot vetnie azokkal a nehézségekkel, amelyekkel ott az osztályharc propagandája szemben találja magát... Az előítéletek és egy hazug faji szolidaritás keményen tartják magukat. Nagyon gyakran még a kommunistáknak is nehéz ettől megszabadulni. Az európai az arabot úgy tekinti, mint született szolgáját, rabszolgáját.”⁶³ A két „legfélelmetesebb ellenségnek” a kolonializmus révén meggazdagodott algériai burzsoáziát és a nagybirtokos telepesekeket tartja. Az ellenük folytatott harcban lehet együttműködni az Ikdam-csoporttal (Haled emír és hívei), de az igazi megoldást a proletár felszabadítás jelenti, mert „egy burzsoá felszabadítás a kapitalizmus és a bennszülött feudálisok zsarnoki uralmát eredményezné... A for-

⁶¹ Lutte sociale, 1921. május 7.

⁶² Entretien de Ch. A. Julien et de P. V. Couturier avec Tchitchérine. Les communistes et l'Orient en 1921. MS. 1973. 82. sz. 107. l.

⁶³ l'Humanité, 1922. április 14.

radalom feltétele Algériában, hogy az anyaországban győzzön a forradalom.” A győztes forradalom feladata lesz — Oroszország példáját és a KI ajánlását követve —, hogy megvalósítsa Franciaország és Algéria föderációját, mert a cél „a dolgozók egysége és nem nemzetiségek szerinti szétaprózása, még abban az esetben sem, ha régóta elnyomott nemzetekről van szó.”⁶⁴

Az algériai kommunisták véleményétől eltérően P. V. Couturier szerint tehát lehet együttműködni az algériaiak politikai jogaiért harcoló Haled emír köré tömörült Ifjú Algériaiakkal, és nagyobb gondot kell fordítani az algériaiak szervezésére. Azonban, mint kitűnik, P. V. Couturier — és mondhatjuk, hogy vele az FKP baloldalarhoz tartozó franciaországi kommunisták is — helytelenül értelmezik a KI határozatait. A gyarmati népek antikolonialista nacionalizmusát Európa-centrikusan szemlélik, s mint nacionalizmust, a konkrét helyzettől függetlenül, összeegyeztethetetlennek tartják a proletár internacionalizmussal, és elítélik. Az antiimperialista forradalomban a döntő, vezető szerepet az európai proletariátusnak szánják. Ezért fordul elő, hogy a párt még a KI gyarmatokra vonatkozó határozatainak propagálását is elhanyagolja, az algériai szekció pedig teljes mértékben szembehelyezkedik azokkal.

A KI Végrehajtó Bizottsága 1922. május 20-i felhívásában felszólítja Algéria és Tunézia elnyomott népét, hogy az FKP köré tömörülve induljanak harcba a francia kolonializmus ellen. A katonákat pedig arra, hogy fraternizáljanak a felszabadulásukért harcoló néppel.⁶⁵

A Sidi bel Abbess-i szekció a KI-hez intézett levelében „veszélyes örökségnek” nevezi a bennszülött tömegek felkelését, amely győzelem esetén a feudális típusú társadalom megteremtését eredményezné. Következésképpen a szekció semmilyen oknál fogva nem fogadja el, hogy a felhívást Algériában közzétegyék.⁶⁶

Az algériai kommunisták 1922. szeptemberében tartott tanácskozásán egyhangúlag elfogadott határozat teljes mértékben a Sidi bel Abbess-i szekció álláspontját tükrözi. Egyértelműen elutasítja azt, hogy a gyarmatok bennszülött tömegei potenciális forradalmi erőt jelentenek, mivel tudati színvonaluk alacsony, fatalizmus és fanatizmus jellemzi őket. A közöttük folytatandó propaganda nem csupán haszontalan, de veszélyes is, mert a burzsoázia azonnal elnyomó hadjáratot indítana, illetve bizalmatlanságot keltene a Algéria európai proletariátusában.⁶⁷

A KI IV. kongresszusa (1922) foglalkozik a válságtól gyötört FKP helyzetével, és többek között bírálja a pártnak a gyarmatokon folytatott tevékenységét. Felszólítja a pártot, hogy tisztítsa meg szervezetét a gyarmati reformista elemektől. A határozat „kategorikusan elítéli a Sidi bel Abbess-i szekció álmarxista frazeológiába burkolt rabszolgatartó szellemű” álláspontját, amely lényegében a francia imperializmus uralmát támogatja.”⁶⁸ A keleti kérdéstről szóló tézisekben szintén érintik az FKP gyarmatokon folytatott politikáját. Negatív példaként említik az európai tagságú algériai kommunista szekciókat „amelyek a kolonialista irányzat álcázott formái és az imperialista érdekek támaszai.”⁶⁹ Felszólítják a pártot, hogy a gyarmatokon az eddiginél sokkal következetesebben törekedjen a bennszülöttek szervezésére.

⁶⁴ L'Humanité, 1922. június 9.

⁶⁵ Appel de l'exécutif pour la libération de l'Algérie et de la Tunisie. Correspondance internationale, 1922. 44. sz. 340—341. l. A L'Humanité nem közli a felhívást.

⁶⁶ A szekció levele in. Archives de Jules Humbert Droz I. Origines et débuts des partis communistes des pays latins (1919—1923) International Institut Voor Sociale Gechiedenis, Amsterdam, D. Reidel Publishing Company. Dordrec—Holland, 1970. 256—261. l.

⁶⁷ Bulletin communiste 1922. december 7. 939—940. l. és december 14. 954—953. l.

⁶⁸ Manifestes, theses et résolutions des quatre premiers congrès mondiaux de l'Internationale communiste 1919—1923 Paris, 1975. 198. l.

⁶⁹ Uo. 178. l.

Erre hívja fel a figyelmet 1923 elején az algériai kommunista szekciók számára készített programtervezet is, amikor arra emlékeztet, hogy a pártnak csak akkor lesz befolyása a tömegekre, ha vegyes etnikai és nem kizárólag európai összetételű lesz.⁷⁰ Az algériai párttagok toborzásának fontosságát hangsúlyozza a KI IV. kongresszusán résztvevő algériai küldött is, de egyben jelzi azt is, hogy ez ellenállásba ütközik az európai tagok részéről.⁷¹

Az év végén P. Semard, az FKP vezetőségének tagja, a vasutas szakszervezet titkára, előadói körutat tesz Algériában, amelynek során az algériai dolgozók szervezésére ösztönözi a kommunistákat. A párt a Ruhr-vidékét megszálló francia hadsereg katonái között erőteljes és hatékony antimilitarista és antikolonialista propagandát folytat. Ennek hatására Mainzban egy algériakból álló katonai egység megtagadja a parancsot, és nem lök a sztrájkoló német munkásokra. Ezért az antimilitarista propaganda terjesztőjét, Mohamed ben Lekkal algériai kommunistát 5 évi börtönbüntetésre ítélik.⁷²

Az FKP la Caserne címmel kétnyelvű (arab és francia) lapot ad ki, amelyet a hadseregben terjesztenek, és amely az Algéria déli részében állomásozó katonai egységekhez is eljut. A Déli Terület katonai parancsnoka 1923. és 1924. folyamán a lap számos példányának elkobzását jelenti.⁷³

A KI V. kongresszusa (1924.) értékelve az FKP gyarmatokon folytatott politikáját, az eredmények elismerése mellett olyan hiányosságokra mutat rá, amelyek azt bizonyítják, hogy a párt még nem szakított teljesen a szociáldemokrata hagyományokkal. Manuilszkij a nemzeti és gyarmati kérdésről tartott beszámolójában bírálja a pártot, amiért még mindig nem foglalt állást egyértelműen és visszavonhatatlanul a gyarmatok különválási, önrendelkezési joga mellett, a választásokon a gyarmatokon nem indítanak bennszülötteket, a párt lapja nem közli, vagy csak megcsonkítja, a KI gyarmatokra való vonatkozó határozatait, felhívásait, szervezeti téren is a régi SFIO formát követi, a szekciók a központi vezetéstől független szervezeti életet élnek.⁷⁴ Manuilszkij bírálatával megegyezik az FKP hivatalos küldöttjének, Ho Si Minhnek a bírálata is. Felszólalásában azért bírálja a pártot, mert az még mindig nem fordít kellő figyelmet sem a gyarmatokra, sem a Franciaországban dolgozó gyarmatokról jött munkások szervezésére.⁷⁵

A KI bírálatai pozitívan hatnak az FKP-ra, amely mind nagyobb és gyümölcsözőbb erőfeszítéseket tesz, hogy marxista álláspontot alakítson ki a gyarmati kérdésben, és hogy ez szervezeti téren is megnyilvánuljon.

A párt 1924. decemberében segíti megszervezni a Franciaországban dolgozó észak-afrikai munkások kongresszusát. Az algériai, marokkói és tunéziai dolgozókat képviselő 150 küldött politikai és gazdasági követeléseket tartalmazó programot fogad el. A program legfontosabb pontja az, amelyben leszögezik, hogy a kommunista párt a gyarmatok függetlenségének feltétlen híve, és minden eszközzel harcol azért.⁷⁶

Az algériai szekció újjászervezése 1925 elejére fejeződik be. Ekkor a pártnak Algériában 1540 tagja van: 1230 európai és 310 algériai. A tagság többsége mun-

⁷⁰ Le communisme dans l'Afrique du Nord. Bulletin communiste, 1923. 2—3. sz. 48. l.

⁷¹ Lutte sociale 1923. április 6.

⁷² Le Paria, 1924. július. Ben Lekkal az FKP harcának eredményeként nyolc hónap után amnesztiában részesül.

⁷³ Activités communistes a Djelfa. Direction du Territoire du Sud. ACM 9H11.

⁷⁴ V^e Congrès de l'Internationale communiste. Rapport de Manoulski sur la question nationale et coloniale, Moscou 1924. 53—54. l.

⁷⁵ Intervention sur la question nationale et coloniale au Vo Congrès mondiale de l'Internationale communiste In Ho Chi Minh: Oeuvres choisies- I.k. Hanoi. 1960. 176—181. l.

⁷⁶ Le Paris, 1924. december.

kás.⁷⁷ Márciusban a három algériai föderáció 12 kerületének 28 delegátusa dönt föderációk egyesüléséről, és megalakítja az FK P algériai regionális szervezetét. A regionális kongresszuson elfogadott program leszögezi, hogy Algéria kommunistáinak fő célja: „a bennszülött tömegek felszabadítása a gyarmati és a kapitalista elnyomás alól”. A küldöttek részletes agrárreformtervet dolgoznak ki, amelynek alapvető elve „a föld azé, aki saját kezével megműveli, bármilyen fajhoz, vagy valláshoz tartozzon is.” A bérleti rendszert meg kell szüntetni, és a bérlők tulajdonába adni az általuk művelt földet, a nagybirtokokat ki kell sajátítani és átadni a szövetkezetekben tömörült fellahoknak és európai szegényparasztnak.⁷⁸

A májusi algíri tanácsi választásokon a párt közös listán indult Haled emírral és harcostársaival (munkás-paraszt blokk lista). A választási program megegyezik Haled emír korábbi demokratikus követeléseivel. A munkás-paraszt blokk lista győztesen kerül ki a választásokból, de a gyarmati hatóságok Haled emírt száműzöttnek nyilvánítják és megválasztását érvénytelenítik. Haled emírnek ez az utolsó politikai szereplése. Szíriába megy, és ott is hal meg 1936-ban. A választásnak politikai jelentősége van, jelzi a kommunisták politikai fejlődésben, szövetségi politikájában beállott változást és nem azt jelenti — mint Ch. E. Ageron állítja, hogy a kommunisták utólag propagandacélból használták fel Haled emírt.⁷⁹

Az algériai kommunisták tehát 1925 közepéig ideológiai, politikai és szervezeti téren egyaránt jelentős fejlődésen mentek keresztül. Az igazi próbatétel számukra éppúgy, mint a franciaországi kommunisták számára, ekkor, 1925-ben következik be a marokkói Rif Köztársaság függetlenségi harcának támogatása kapcsán.

Abd el Krim vezetésével a rif törzsek a spanyol gyarmatosítók elleni harcban létrehozzák a Rif Köztársaságot. A felkelés hatásától, továbbterjedésétől tartva 1925 nyarán a francia hadsereg is megkezdte a hadműveleteket Abd el Krim ellen.

A kommunisták akcióbizottságokba tömörülve (M. Thorez irányításával), szervezik az antikolonialista és antimilitarista erők harcát a francia katonák visszavonásáért és a Rif Köztársaság elismeréséért. Véglegesen ekkor szakítanak a szociáldemokrata hagyományokkal, és az elvi nyilatkozatokban megnyilvánuló antikolonializmusuk tömegeket mozgató politikai harcban ölt testet, ami merőben új jelenség a francia munkásmozgalom történetében.⁸⁰

Franciaországban a parlamenti szószéktől a tömegtüntetéseken keresztül az általános sztrájkig minden eszközt igénybe vesznek.

Algériában pedig a Rif Köztársaság védelmében folytatott propaganda- és szervező tevékenységet összekapcsolják a független Algériát követelő jelszó hirdetésével. Kétnyelvű röplapokat terjesztenek a hadseregben, amelyekben rámutatnak a marokkói háború imperialista jellegére, és dezertálásra szólítják fel a katonákat. A hadseregben kifejtett háborúellenes propagandával különösen kitűnik a párt ifjúsági szervezete. Tagjai járnak elől háborúellenes tüntetések és gyűlések szervezésében is, amelyek egymást követik 1925 nyarán.⁸¹

⁷⁷ Rapport d'organisation de la région d'Algérie. IMT mikrofilm 120. in. J. Choukroun: L'Internationale communiste et le PC français et l'Algérie 1920—1925. Cahiers d'histoire de l'IMT 1978. 25—26. sz. Annexe III. 158—159. l.

⁷⁸ Lutte sociale, 1925. március 22.

⁷⁹ Ch.R. Ageron: Le PCF et l'Algérie 1921—1924. Ms. 1972. 78. sz. 34. l.

⁸⁰ A. Moine: De la confusion social-démocrate à une politique anticolonialiste conséquente. Cahiers de l'IMT. 1972. 26. sz. 16. l.

⁸¹ Rapport, 1925 július—október. AOM 11H47., Activités communistes à Djelfa. Direction du Territoire du Sud. AOM 9H11. Lutte sociale 1925 június 17.

E széles tömegmozgalomban a kommunisták megerősítik a párt antiimperialista irányvonalát, és növelik befolyásukat az algériai dolgozók körében. A rendőrségi és főkormányzói jelentések az algériai tagság növekedéséről és az európai tagság számának csökkenéséről számolnak be.⁸² Ez utóbbit megerősíti az FKP V. kongresszusán (1926.) tartott vezetőségi beszámoló is, amely szerint az FKP algériai regionális szervezetét az európai tagság 60 — 70 %-a hagyta el.⁸³

Az európai tagság jelentős részének távozása és a rendőri elnyomás ellenére a kommunista szervezet nem dezorganizálódik, antiimperialista irányvonala pedig megerősödik. Az FKP algériai regionális szervezete 1926 februárjában kongresszust tart. Az elfogadott határozat szerint nemzeti jellegű pártszervezetet kell létrehozni Algériában, be kell vonni a francia imperializmus elleni harcba a parasztságot, az értelmiséget és a kézműveseket, akik még nem látják az őket sújtó kettős kizsákmányolást, s akiknek helyzetén egyedül a függetlenség segít. A kommunisták feladata, még akkor is, ha a harc eredményeként tisztán nemzeti forradalom bontakozna ki, az, hogy támogassák, mert ekkor felszínre kerülnek, világossá válnak az osztályellentétek, amelyek lehetővé teszik egy proletárforradalom eljövételét. „A részleges követeléseknek pedig semmilyen körülmények között nem szabad elfeledni a végső célt, Algéria függetlenségét, amelyért harcolunk.” Kettős feladatot kell megoldani: harcolni a burzsoá demokratikus forradalomért, másrészt pedig szervezni a munkás és paraszt tömegeket, hogy harcoljanak osztályérdekükért.

A határozat elfogadása mellett 15-en, ellene 10-en szavaznak, ami mutatja, hogy a szociáldemokrata ideológiának még jelentős befolyása van az algériai kommunisták között. Ennek ellenére a regionális kongresszus határozatát az algériai kommunista mozgalom egyik legfontosabb dokumentumaként kell értékelni. E dokumentumban az algériai kommunisták hirdetik meg *elsőként* az algériai antikolonialista harc történetében az Algéria függetlenségét követelő jelszót.⁸⁴ Mint kitűnik, a marxista irányvonal kialakítása az FKP-ban, és különösen annak algériai föderációjában, nehezen történt meg, és döntően a KI marxista kritikájának hatására.

A regionális kongresszuson elfogadott határozat érvényre juttatásáért — amint azt a szavazati arány is jelzi — harcolni kellett a párton belül is. E harc folyamán azonban a marxista határozatok értelmezése egyre inkább szektás, dogmatikus szellemben történik.

⁸² Rapport. 1925. július—október. AOM 11H47.

⁸³ V^e Congrès national du PCF 1926, Comte rendu sténographique Paris, 1926. 10. l. idézi: G. Walter: Histoire du PCF. Paris, 1948. 160. l.

⁸⁴ Lutte sociale, 1926. február 19.

⁸⁵ Szűklátókörű nacionalista szemlélet és a tények figyelmen kívül hagyása jellemzi azt a véleményt, mely szerint a kommunisták 1934—től „miután a muzulmán tömegeket nem sikerült nacionalizmusuktól eltéríteni, átvették jelszavukat” (ti. a függetlenség követelését — NL) ld. M. Kaddache: La question nationale et la parti communiste en 1919 et 1939. Revue d'histoire et de civilisation du Maghreb. 1967. 2. sz. 99. l., E. Sivan az algériai kommunista és nacionalista mozgalom kapcsolatáról írott monográfiájában a regionális kongresszus határozatát csupán abból a szempontból ítéli meg, hogy az — kétségtelenül — problémát okozott az európai tagság számára, és nem úgy tekinti mint az algériai kommunista mozgalom fejlődésének egy fontos állomását. E. Sivan az egész problémakört túlságosan „etnikai optikán” keresztül szemléli: ha a függetlenséget követelték a kommunisták, akkor az európai tagság fordult el tőlük, ha részleges és demokratikus követeléseket, akkor az algériaiak hagyták el a pártot. A probléma valóságos és tükrözi az algériai kommunisták nehéz helyzetét, de egyoldalú előtérbe állítása nem segít megérteni, feltárni, hogy a kommunisták milyen szerepet játszottak az antikolonialista mozgalomban, sőt éppen azt sugallja, mint ha harcuk nem lett volna eredményes, mozgalmuk örökösen zsákutcaba jutott volna.

Az európai származású párttagok kiválása vagy kizárása az antiimperialista irányvonal megerősödésével tovább folytatódik: 1927 elején a blidai szekció titkárát, röviddel utána pedig utódját, 1928 májusában a regionális szervezet egyik titkárát, decemberben pedig egy szakszervezeti aktivistát zárnak ki a pártból, mert szembehelyezkedik az Algéria függetlenségét követelő jelszóval.⁸⁶ Az európai tagság körében a függetlenséget követelő jelszó kétségtelenül nem talál a legteljesebb megértésre, kísért még a szociáldemokrata szellem, a faji előítéletek: az európai munkások nincsenek meggyőződve egzisztenciájuk, társadalmi helyzetük biztosításáról egy független Algériában. Azonban a jelszó merev alkalmazása is hozzájárul ahhoz, hogy az európai tagság jelentős része elhagyja a pártot. Az említett valamennyi kizárás, valamilyen választás (helyhatósági vagy törvényhozó) után történik. A választási kampányok során a függetlenség követelése nem kapcsolódik össze a részleges, demokratikus követelésekkel, és szinte alig esik szó az európai dolgozók helyzetéről. S ez nem csupán az európai és algériai dolgozók szövetségét gátolja, hanem a párt és azon algériai politikai erőket is, amelyek bár reformisták, de programjuk lehetővé tenné, hogy az antiimperialista harc bizonyos szakaszában együtt haladjanak a kommunistákkal. Ilyen politikai erőket tömörítő szervezet a Képviselők Szövetsége.

A Képviselők Szövetségét azok a többnyire Ifjú Algériai indíttatású, főként értelmiségi algériaiak hozzák létre 1927. szeptemberében, akiket valamilyen helyhatósági testületbe algériaiak választottak be. Nem akarják Algéria függetlenségét, céljuk 1789 eszméinek megvalósítása Algériában. Ezért követelik a benszülött törvénykönyv eltörlését, szociális törvények kiterjesztését Algériára, parlamenti képviseletet az algériaiak számára. A kommunisták az imperializmus szövetségeseinek minősítik őket, követeléseiket pedig csalásnak. Fel sem vetik egy taktikai szövetség gondolatát: „A felszabadulásnak csupán egyetlen útja van, harc a függetlenségért.”⁸⁷

A kommunisták nem tanúsítanak kellő figyelmet a tömegek vallásos érzülete iránt sem. Vallásellenes propagandájukat általánosság jellemzi, nem vetnek számot a konkrét helyzettel. A Szovjetuniót említik példaként, ahol a templomokat iskolákká alakítják át, hogy a népet felszabadítsák a vallás befolyása alól.⁸⁸ Holott köztudott, hogy egy muzulmán országban a templom, a mecset és az iskola szinte ugyanaz. Nem értékelik kellőképpen az arab-islám civilizáció értékeit, az antikolonialista harcban felhasználható elemeit, és csak a vallást látják benne. Az önrendelkezés lenini elve nem telítődik a gyarmati Algéria valóságából fakadó nemzeti tartalommal, a függetlenség, a munkás-paraszt kormány és a proletárdiktatúra követelése önmagában nem mozgósította a tömegeket.

Az 1920-as évek végén a KI és az FKP politikájában is változás következik be. Az „osztály osztály ellen” taktika meghirdetésének célja a proletariátus osztályöntudatának megerősítése. Alkalmazása azonban szektás gyakorlathoz vezet: a párt eltávolodik potenciális szövetségeseitől. A KI VI. kongresszusán (1928) a gyarmati kérdéssel kapcsolatban elfogadott téziseket szektás jellegű értékelések tarkítják: a függetlenség követelése továbbra is alapvető fontosságú, a kommunistáknak a nemzeti burzsoáziával vagy a nemzet reformista ellenzékkal való szövetségét azonban elutasítják.⁸⁹

⁸⁶ Lutte sociale, 1927. február 25., március 18., 1928- május 12., 1929. január 1.

⁸⁷ Lutte sociale, 1927. szeptember 30., 1928. április 13.

⁸⁸ Lutte sociale, 1927. január 21.

⁸⁹ A kommunista Internaiconálé története. Budapest, 1977. 199. l., Le travail du Parti français dans les colonies. Theses du secretariat du CE de l'IC. 1929. in Cahiers du bolchévisme (továbbiakban CB) 1930. április 442. l.

Az „osztály osztály ellen” taktika egy fejletlen osztályszerkezetű (gyarmati) társadalomban elősegítheti a kialakulatlan, csírájában létező, számszerűleg nem túl jelentős és koncentrálatlan munkásság osztályá szerveződését, megszilárdíthatja osztálytudatát és történelmi hivatását. Ám egy olyan speciális helyzetű gyarmaton, mint Algéria, nagy veszélyt is rejt magában. A KI VI. kongresszusán felszólaló algériai küldött kijelentette: „és ami a legfontosabb, hogy a bennszülött proletariátus az igazi proletariátus.”⁹⁰ Ennek gyakorlati következménye az is lehet, hogy az algériai és az európai proletariátus nem csupán eltávolodik egymástól, de szembe is fordul egymással. Ezt megkönnyíthetik a faji előítéletek, és a gyarmatosítók tudatos, provokatív tevékenysége is.

A gyarmati kérdést illetően azonban az 1920-as évek második felében nem csupán az FKP-ban és algériai föderációjában, hanem általában a nemzetközi kommunista mozgalomban sok problémát okoz a lenini koncepcióval való szembenállás, a dogmatikus elemzés és az ebből eredő szektás szövetségi politika.⁹¹ A rendőrségi elnyomáson túl ez vezet oda, hogy az 1920-as évek végére az algériai kommunista szervezetek szektává zsugorodnak: a taglétszámuk nem éri el a 300-at, szavazóik száma az 1924-es 8100-ról 1928-ra 1500-ra csökkent, a Lutte sociale-nek 1929-ben 22 száma, 1930-ban pedig egyetlen száma jelenik meg, a szervezeti élet dezorganizálódik, az alapszervezetek hatékony központi vezetés hiányában önállóan tevékenykednek, ill. felbomlanak.⁹²

Az FKP franciaországi szervezetei is súlyos belső problémákkal küszködnek, a szektás, dogmatikus politikát képviselő Barbé-Celor-csoport tartja kezében a vezetést.

A kommunista mozgalom kedvezőtlen helyzetben lép a gyarmatosítás 100. esztendejébe, amelynek megünneplésére nagy önbizalommal készülnek a gyarmatosítók.

Az Észak-Afrikai Csillag megalakulása

Az FKP-ra más gyarmatosító ország kommunista pártjaitól eltérően különleges feladat is hárult a gyarmati népek antiimperialista mozgalmának megszervezése és támogatása kapcsán. Franciaországban közel 400 ezer gyarmatokról jött munkás dolgozik, köztük több mint 100 ezer algériai.

A párt 1922-ben létrehozza a Gyarmatközi Uniót (Union Intercolonial). A szervezet célját az 1922. májusában tartott közgyűlésen rögzítik: szervezni a gyarmatokról jött munkásokat a proletár nemzetköziség szellemében, a franciaországi elvtársak segítségével, politikai és gazdasági felszabadításuk érdekében, amelyet saját nemzeti burzsoáziájuk, osztályérdekeik szem előtt tartva nem fog megvalósítani.⁹³

A lenini eszmék terjesztésében a gyarmatokról jött munkások között jelentős munkát végez Ho Si Minh, aki szerkesztője az 1922-től megjelenő Le Paria című lapnak, amely mint a fejlécén hirdeti, a gyarmatok népességének fóruma kíván lenni. A baloldali szakszervezet, a CGTU szintén erőfeszítéseket tesz a dolgozók szervezése érdekében. Az FKP pedig a választások nyújtotta lehetőséget is törekszik

⁹⁰ La Correspondance internationale, 1928. október, 128. sz. 1392. l.

⁹¹ Salgó László: A Komintern VII. kongresszusa és az antiimperialista egységfront. Párttörténeti közlemények 1965. 4. sz. 89. l.

⁹² M. Kaddache: La vie politique a Alger 1919—1939. Alger, 1970. 109. l., 119. l., 174. l., CB 1932 március 336. l.

⁹³ Le Paria, 1922. augusztus.

⁹⁴ Le Paria, 1924. május.

kihasználni. Lehetőséget teremt, hogy a párt tagja, az algériai származású Hadzs Ali, a gyarmatokról jött munkások érdekeinek védelmében 1924-ben induljon a franciaországi parlamenti választásokon. Több mint 40 ezer szavazatot kap, és csupán néhány száz hiányzik a megválasztásához.⁹⁴

A Gyarmatközi Unió azonban, figyelembe véve a nemzeti hovatartozást, nem zárkózik el attól, hogy a gyarmatokról jött dolgozók gyarmati eredetüknek megfelelően külön szerveződjenek, sőt, a párt céljával összhangban bátorítja, segíti azt. Így került sor az FKP szervezésében az észak-afrikai dolgozók — már említett — első kongresszusára 1924. decemberében Párizsban. Ezt követi az észak- és dél-franciaországi ipari körzetek észak-afrikai dolgozóinak kongresszusa 1925 tavaszán.

Az észak-afrikai dolgozók szervezkedésének nagy jelentőségű állomása az Észak-Afrikai Csillag (Etoile Nord Africaine — ENA) megalakulása 1926-ban. A pontos dátum vitatott, mivel az ENA a szó klasszikus értelmében nem párt, és alakuló kongresszust sem tart. Megalakulását megközelítőleg 1926 tavaszára lehet tenni. Ekkor jelenik meg számos gyűlésre hívó röplap, amelynek fejlécén az FKP és a Gyarmatközi Unió mellett az ENA neve is szerepel a gyűlés szervezői között.⁹⁵ A vezetőségben főként baloldali szakszervezeti és kommunista aktivisták vannak, akiknek döntő többsége ugyanúgy, mint a tagságé, algériai. Az ENA és az FKP közötti kapcsolat jó, és hosszú évekig az is marad. Egy rendőrségi jelentés szerint az ENA 28 tagú vezetőségéből 16 az FKP tagja.⁹⁶ A vezetőség tagja az ugyancsak kommunista Messali Hadzs, aki az 1927-es brüsszeli antikolonialista világkongresszus után, ahol ahol az ENA-delegáció vezetőjeként vett részt, kerül előtérbe, és lesz az ENA elismert vezetője. A francia politika küzdőterére az 1930-as években kerül, a népfront időszakától pedig egyértelműen az algériai nacionalizmus legismertebb, de egyben a legtürelmetlenebb képviselőjévé válik.

Messali Hadzs (1898—1974.) a nyugat-algériai iszlám központban, Tlemcenben született, kisiparos családban. Alsófokú iskolát végez, majd autodidakta módon képezi tovább magát. Katonai szolgálatot Bordeaux-ban teljesít. Algériába 1921-ben tér vissza, majd két évvel később Franciaországba megy, ahol előbb textilüzemben, majd a Reanult Műveknél dolgozik. Itt kerül kapcsolatba a baloldali munkásmozgalommal, és tagja lesz az FKP-nak. A brüsszeli antikolonialista világkongresszuson (1927) az ENA delegációját vezeti.

Itt elhangzott beszéde és az ENA nevében beterjesztett határozat a szervezet programjának is tekinthető. Az elnyomott algériai népbe vetett hite rendületlen. Visszautasítja azokat a vádakát, melyek szerint e népnek nem lenne képessége és tehetsége arra, hogy maga irányítsa a független Algériát. Reményét fejezi ki, hogy az egyesült elnyomott népek a világproletáriátus támogatásával szétzúzzák az imperializmust. Szívből köszönti a francia proletariátust, „amely támogatott és támogat bennünket.” Beszédét az elnyomott népek szocializmusának, a Szovjetuniónak és a kínai forradalomnak az éltetésével fejezi be.⁹⁷

A kongresszus által egyhangúlag elfogadott határozatban a következő célkitűzések szerepelnek: Algéria függetlensége, a francia hadsereg kivonása, a nemzeti hadsereg felállítása, a nagybirtok elkobzása és szétosztása az algériaiak között. Közvetlen célkitűzésként pedig a következők: a bennszülött-törvénykönyv eltörlése, a demokratikus szabadságjogok kiterjesztése, az arab nyelvű tanítás fejlesztése és a kis- és középbirtokos fellahok hiteltámogatása.⁹⁸

⁹⁵ R. J. L. Carlier: *La 1^{ère} Etoile Nord Africaine 1926—1929*. RA. 1972. 4. sz. 937. l.

⁹⁶ A. Taleb-Bendiab: i. m. RA. 1977. 2. sz. 395—396. l.

⁹⁷ Das Flammenzeihn von Palais Egmond. Offizieller Protokoll des Kongresses gegen koloniale Unterdrückung und imperialismus. Brüssel, 10—15 február 1927. Berlin, 1927. 96—98. l.

⁹⁸ U.o. 107—109. l.

Az ENA taglétszáma a megalakulását követő években 2—3 ezer fő. Bázisát a Párizs-környéki üzemekben dolgozó észak-afrikai munkások alkotják de kapcsolatot tart fenn az ország más részeiben dolgozókkal, sőt Algériával is. Az ENA rendszeres levelezést folytat (politikai irodalmat küld) Algériában élő szimpatizánsainak. A „postás” szerepét rendszerint kommunista tengerészek látják el. Hazájukba visszatért ENA-tagok gyakran vesznek részt sztrájkok szervezésében.⁹⁹

Az FKP a KI VI. kongresszusán elfogadott határozat értelmében arra törekszik, hogy az ENA ne váljon politikai párttá, hanem különböző forradalmi szervezetek harci szövetsége legyen, amelyben a vezető szerep a forradalmi proletariátusé, és amely forradalmi kérdéseket képez a gyarmat antikolonialista mozgalma számára.¹⁰⁰

Az FKP-ban az 1920-as évek végére azonban olyan kritikus helyzet alakul ki, amely megakadályozza, hogy a párt — tovább javítva munkáját — maradéktalanul megvalósítsa a fenti határozatokat.

Bár az ENA-veztők között már megalakulásakor többen az FKP tagjai, ez nem jelenti azt, hogy a párt és az ENA között rendszeres és szervezett kapcsolat alakul ki. Ennek oka az, hogy a párt vezetősége egyes konkrét feladatok végrehajtásával — így a gyarmati munkások szervezésével is — munkacsoportokat bíz meg. Ezek a munkacsoportok meglehetősen független szervezeti és politikai életet élnek. Tagjai nem kötődnek alapszervezetekhez, és nem végeznek rendszeres pártmunkát. A párt központi vezetőségének határozatait szabadon értelmezik és alkalmazzák. E tervszerűtlen szervezőmunkára egyes aktivisták többször is felhívják a pártvezetés figyelmét, és javasolják, hogy az FKP kongresszusán vitassák azt meg.¹⁰¹ Az FKP V. kongresszusán (1926) azonban érdemben nem vitatják meg e problémát. Az ENA magára marad, kapcsolatai az FKP-val továbbra is rendszertelenek. Tulajdonképpen erre a problémára reagál a KI fent említett határozata. Ekkor azonban már az „osztály osztály ellen” taktikából eredően a párt a szocialisták elleni harcot helyezi előtérbe. Az osztályérdekek szüntelen hangsúlyozása szükségképpen nem talál teljes megértésre a nemzeti elnyomás alatt sínylődő algériai dolgozók körében, akiknek szervezését még az is nehezíti, hogy nagy a fluktuáció (6—18 hónap után visszatérnek Algériába), ami a hagyományos paraszti társadalom eszmevilágának állandó jelenlétét eredményezi, és a nacionalista tendenciát erősíti a proletár bázisú ENA-ban. A rendőrségi elnyomás is akadályozza a normális kapcsolatok fenntartását az ENA és az FKP között. 1929-ben az FKP-nak szinte az egész vezetőségét letartóztatja a rendőrség, a szabadlábban levők pedig illegálisba vonulnak. Ugyanabban az évben betiltják az ENA-t is.

Tehát számos tényező együttes hatása eredményezi, hogy az ENA kezd eltávolodni az FKP-tól, amelynek fejlődése a szektás, dogmatikus torzulás következtében megtörik, s vele az algériai antikolonialista mozgalomnak a 20-as évek közepén a kommunisták tevékenysége nyomán kibontakozott dinamikus előretörése is.

⁹⁹ A. Taleb—Bendiab: i. m. RA. 1977. 2. sz. 305—306. l.

¹⁰⁰ Theses et résolutions du VI^e Congrès de l' IC. Paris, 1928. 118. l.

¹⁰¹ H. Carlier: L' organisation de notre travail parmi les étrangers. CB. 1926. 40. sz. 482—493. l., Nerey: A propos de notre travail parmi les étrangers. CB. 1926. 46. sz. 852—853. l., H. Issad: L'action parmi les travailleurs coloniaux. CB. 1926. 49. sz. 1114. l. Issad az ENA vezetőségének tagja.

AUX ORIGINES DU MOUVEMENT NATIONAL ALGÉRIEN

Cette étude fait partie d'une these préparée sur la naissance et le progres du mouvement national algérien entre 1919 et 1947. La these est basée sur les documents d'archives: Archives d'outre mer, Aix en Provence, Archives d'André Marty, Institut d'histoire sociale-Paris, et des documents gardés dans l'Institut Maurice Thorez.

Ce chapitre ci traite les conditions sociales et politiques de la naissance du mouvement national algérien et les problemes de sa formation dans les années 1920.

Jusqu'aux années 1880 la résistance du peuple algérien contre le colonialisme se manifestait dans le cadre tribal et pour sauvgarder la société traditionnelle. Apres l'insurrection de 1871 la France a commencé a détruire systématiquement la société précapitaliste algérien. (la loi Warnier, l'arrivée massive des colons, intégration économique et politique de l'Algérie dans le système français (Dans les décennies du tournant de notre siècle la société algérienne s'est transformée radicalement et les lois du système colonial-capitaliste sont devenues dominantes déterminant le progres politique et économique de la colonie. Ce milieu social changé était un terrain favorable a la naissance et a la formation de l'anticolonialisme d'un nouveau type. C'était l'activité des Jeunes Algériens qui représentait premierement les formes modernes de cet anticolonialisme. A notre avis les Jeunes Algériens ne formaient pas un mouvement ni une élite mais plutot un mouvement en formation on se représentaient plusieurs courants et tendances. En Algérie les sources idéologiques d'un mouvement national étaient l'islam et les idées de 1789. Au. fond les Jeunes Algériens se groupaient autour de ces deux sources idéologiques. Il y avait ceux qui se renonçaient aux valeurs islamiques, ils étaient pour la francisation. (La tendance francophile.) Ceux de l'autre tendance ne refusaient pas les idées politiques françaises mais ils ne se renonçaient pas non plus aux valeurs islamiques. (Le groupe El Hack d'après leur journal)

La 1^{re} Grande Guerre a bouleversé la société algérienne: les milliers d'algériens étaient appelés sous le drapeau français, les autres sont allés travailler en France. Et la révolution bolchévique a soulevé un interet particulier dans le monde entier. Tout ces événements ont contribué a former une opinion plus large, plus ouvert aux idées politiques parmi la population algérienne. Apres la guerre les divergences au sein des Jeunes Algériens se sont cristallisées. D'un coté les partisans de l'assimilation de l'autre ceux de l'émir Khaled qui avait pour devise l'islam et la France. Par son activité et son programme l'émir Khaled peut etre considéré comme le précurseur du mouvement national algérien.

Le mouvement communiste a joué un role tres important dans la formation du mouvement national anticolonialiste en Algérie. Apres des années de luttes dures au sein des organisations communistes algériennes aidées par la critique du Komintern c'étaient les communistes qui ont formulé premierement la revendication de l'indépendance nationale et ont reconnu l'importance de la question agraire. (en 1925—1926)

En France le PCF a soutenu la fondation de l'Étoile nord-africaine avec qui il menait une lutte commune pour la défense des interet des travailleurs immigrés. Mais a la fin des années 1920 la politique séctaire des communistes a contribué largement a la détérioration des rapports entre les communistes et nationalistes.

Au cours des années 1920 le mouvement national est devenu un facteur important de la vie politique en Algérie.

TARTALOM

<i>Fischer Ferenc:</i> A chilei hadsereg és a német katonai befolyás (1885—1914).....	3
<i>Nagy László:</i> Az öntudatra ébredés kezdete: antikolonialista politikai erők Algériában az 1920-as években.....	85

**A JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM
TUDOMÁNYOS SZOCIALIZMUS TANSZÉKE ACTÁINAK**

megjelent számai:

Tom. I. (1961): VARGA LAJOS: Harc a revizionizmus ellen a Német Szociáldemokrata Párt 1903-as drezdai kongresszusán.

(ЛАЙОШ ВАРГА: Борьба против увизионизма на дрезденском партийном съезде Германской Социал-Демократической Партии 1903 года), pp. 3—72.

Tom. II. (1964): KOROM MIHÁLY: A Kommunista Párt harca a munkásosztály vezette antifasiszta parasztegység megteremtéséért a második világháború időszakában.

(МИХАЙ КОРОМ: Борьба Коммунистической Партии на создание антифашистского крестьянского единства под руководством коммунистов во время второй мировой войны), pp. 3—35.

FENÉR ISTVÁN: Adatok a szegedi parasztság második világháború alatti gazdasági, szociális helyzetéhez és küzdelmeihez.

(ИШТВАН ФЕХЕР: Очерки к экономическому и социальному положению и борьбе сегодешнего крестьян во второй мировой войны), pp. 39—60.

Tom. III. (1966): CSÉPÁNYI DEZSŐ: A Gömbös-kormány szociálpolitikája 1935—1936. DEJE ЧЕПАНИ: Социальная политика правительства Гембеша в 1935—1936 гг.), pp. 3—62.

Tom. IV. (1967): RÁCZ JÁNOS: Az üzemi bizottságok szerepe a magyar népi demokratikus forradalom kibontakozásában 1944—1945.

(ЯНОШ РАЦ: Роль заводских комитетов в ходе венгерской народной демократической революции 1944—1945), pp. 3—22.

ÖRDÖGH PIROSKA: Törekvés az antifasiszta munkásegység létrehozására a MÉMOSZ 1936. évi országos kongresszusán és XVIII. küldöttgyűlésén.

(ПИРОШКА ЕРДЕГ: Стремление создать единый антифашистский рабочий фронт на XVIII съезде профсоюза строительных рабочих в 1936 г.), pp. 25—54.

Tom. V. (1967): VARGA LAJOS: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1903-as kongresszusának előzményeihez.

(ЛАЙОШ ВАРГА: К предистории съезде 1903 года Социал-Демократической Партии Венгрии), pp. 3—20.

FENÉR ISTVÁN: A szegedi munkásság szerkezeti helyzete a felszabadulás első éveiben.

(ИШТВАН ФЕХЕР: Организации сегодешних рабочих в первые годы после освобождения.

pp. 23—41. Д. Н. ЩЕРБАКОВ: В. И. ЛЕНИН — организатор и руководитель первой общероссийской марксистской политической газеты «Искра»), pp. 45—60.

Tom. VI. (1968): RÁCZ JÁNOS: Az üzemi bizottságok harca az infláció ellen, a stabilizációért.

(ЯНОШ РАЦ: Борьба заводских комитетов против инфляции за стабилизацию), pp. 3—46.

Tom. VII. (1969): FARKAS JÓZSEF: Az 1896—97-es pártszakadás és Várkonyi István fellépése.

(ЙОЖЕФ ФАРКАШ: Раскол в Социал-Демократической Партии Венгрии в 1896—1897 гг. и выступление Иштвана Варкони), pp. 3—26.

SZABÓ ISTVÁN: A szegedi ipar fejlődésének új vonásai 1956 után.

(ИШТВАН САБО: Новые черты развития сегодешней промышленности после 1956 г.), pp. 29—54.

VARGA LAJOS: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt.

(ЛАЙОШ ВАРГА: Великая Октябрьская Социалистическая Революция и Социал-Демократическая Партия Венгрии), pp. 57—72-

Tom. VIII. (1970): VARGA LÁJCS: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt választójogi és választási tevékenisége 1904-ben—1905-ben.

(VARGA LÁJCS: Краткая история и избирательная деятельность Социал-Демократической Партии Венгрии, 1904—1905.)

Tom. IX. (1971): FARKAS JÓZSEF: Az 1920-s évek választójogi és a Bárdy-kormány választási tevékenisége: szociális szervezetek és választójogi.

(FARKAS JÓZSEF: «Вопросы избирательного права» в 1920-е гг. и деятельность правительства Бардя в области избирательного права.)

ÖLMEY LÁSZLÓ: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt választójogi és választási tevékenisége 1904-ben—1905-ben.

(ÖLMEY LÁSZLÓ: Краткая история и избирательная деятельность Социал-Демократической Партии Венгрии, 1904—1905.)

Tom. X. (1971): SZABÓ ISTVÁN: A választási szervezkedés története a szociáldemokrata és a szociális szervezetek között.

(SZABÓ ISTVÁN: История организации выборов за сотрудничество рабочих и социал-демократической организации Венгрии 1948—1949 г.)

Tom. XI. (1971): RÉNYI R. LÁSZLÓ: A Római Birodalom—Szigetvári Vasmű Rt. a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején (1918—1919).

(RÉNYI R. LÁSZLÓ: Металлургический комбинат венгерского Ромуль-Шальготарья в период буржуазно-демократической революции и венгерской советской республики 1918—1919.)

CSÉPÁNYI DEZSŐ: A munkásszervezet története 1938—1939.

(DEZSŐ CSÉPÁNYI: История организации «Прозвонки» в 1938—1939 гг.)

Tom. XII. (1975): NAGY LÁSZLÓ: A Francia Kommunista Párt harca Algéria függetlenségért.

(NAGY LÁSZLÓ: Борьба КПФ за независимость Алжира.)

KANYÓ FERENC: Az Igazoló Bizottságok tevékenysége 1944—1945-ben Szegeden és Csongrád megyében (1944 vége—1945 nyara).

(KANYÓ FERENC: Деятельность проверочных комиссий в Сегеде и Сегедском области (концы 1944 г.—лето 1945 г.).

Tom. XIII. (1974): NAGY LÁSZLÓ: A francia munkásmozgalom és az algériai nemzeti mozgalom kapcsolatáról a két világjárvány között.

(NAGY LÁSZLÓ: Взаимоотношения французского рабочего движения и алжирского национального движения между двумя мировыми войнами.)

ÖRDÖGH FERENCS: Törekvések antifasiszta egységfront megteremtésére Magyarországon 1934-ben.

(FERENC ÖRDÖGH: Стремление создать антифашистской единый фронт в Венгрии в 1934.)

Tom. XIV. (1975): NAGY LÁSZLÓ: Az algériai háború és a kommunista—szociálista együttműködés lehetősége az 1956. januári választások után.

(NAGY LÁSZLÓ: Алжирская война и возможности сотрудничества коммунистов и коммунистов после выборов в 1956-го года.)

ÖRDÖGH FERENC: A munkásszervezeti mozgalom története Szegeden és a szegedi térségben 1948—1953.

(FERENC ÖRDÖGH: История колхозизации сельского хозяйства в г. Сегеде и Сегедском области 1948—1953 гг.)

Tom. XV. (1976): NAGY LÁSZLÓ: A nemzeti felszabadító mozgalom problémái Algériában 1942—1947.

(LÁSZLÓ NAGY: Les problèmes du mouvement national Algérien 1942—1947.)

FARKAS JÓZSEF: Az ipari és mezőgazdasági munkásság szakszervezeti szervezkedése és börtönrésze 1935—1937-ben.

(JÓZSEF FARKAS: Les mouvements syndicaux et revendicatifs des travailleurs industriels et agricoles dans les années 1935/1937.)